

**JEAN PAUL SARTRE FELSEFESİNDE İNSAN VE
EĞİTİM SORUNU**

Nursel KURAN

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı

2019

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE GRUBU EĞİTİMİ BİLİM DALI

JEAN PAUL SARTRE FELSEFESİNDE İNSAN VE EĞİTİM SORUNU
(Human and Education Problem in Jean Paul Sartre Philosophy)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nursel KURAN

Danışman: Prof. Dr. Mustafa CİHAN

Erzurum
Haziran, 2019

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Nursel KURAN tarafından hazırlanan “JEAN PAUL SARTRE FELSEFESİNDE İNSAN VE EĞİTİM SORUNU” başlıklı çalışma 24/ 06/ 2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı , Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Juri Başkanı: Doç.Dr. Zübeyir SALTUKLU

Atatürk Üniversitesi

Danışman: Prof.Dr.Mustafa CİHAN

Atatürk Üniversitesi

Juri Üyesi: Dr.Öğrt. Üyesi Serdar SAYGILI

Erciyes Üniversitesi

Enstitü Yönetim Kurulunun

.../.../....tarih ve sayılı

kararı.

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

02 Temmuz 2019

Prof.Dr. Mustafa SÖZBİLİR

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Jean Paul Sartre Felsefesinde İnsan ve Eğitim Sorunu” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

24 / 06 / 2019

Nursel KURAN

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

Çalışmamda bana desteğini esirgemeyen, kaynak bulma ve yazım konusunda yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa CİHAN'a, çalışmam süresince bana manevi destek veren ve bu süreçte kaybettiğim dayım Vahap ÇOLAK'ateşekkür ederim.

Nursel KURAN

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

JEAN PAUL SARTRE FELSEFESİNDE İNSAN VE EĞİTİM SORUNU

Nursel KURAN

Haziran 2019, 90 sayfa

Amaç: Bu çalışmada Jean Paul Sartre felsefesinde insan ve eğitim sorununun incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Sartre’ın insan anlayışının özellikleri, insan ve eğitim anlayışı arasındaki ilişki, eğitim ve kültür ilişkisi, aydınlar, ideoloji ve eğitim arasındaki ilişki gibi konuların açıklanması da çalışmanın amaçları arasındadır.

Yöntem: Bu çalışmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Çalışmada ulaşılan veriler betimsel araştırma deseni ile açıklanmış, doküman analizi tekniği ile veriler oluşturulmuştur. Bu bağlamda çalışmada Sartre’ın kendi yazdığı eserlerinden ve Sartre üzerine yazılmış ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Elde edilen verilerden hareketle çıkarım ve yorumlamalarda bulunulmuştur.

Bulgular: Sartre felsefesine göre insan evrende kendi özünü oluşturabilecek olan tek varlıktır. Sadece insanda “varoluş, özden öncedir.” Buna dayanarak insanın belirlenmiş bir özü yoktur. İnsan dışındaki varlıklar kendinde varlıktır. İnsan ise kendisi için varlıktır. O, seçimler yapar, özgür ve sorumludur. Sartre, yaşadığı dönemin de etkisiyle eğitim sistemlerine eleştirel bir şekilde yaklaşarak insanın kendi özünü oluşturmasında özgür olduğunu savunur. Sartre, eğitimin kültür aktarıcısı olmasını eleştirir. Yine Sartre, yaşadığı dönemin eğitim sistemlerine, sadece belirli ideolojileri bireye aşılayan bir araç olduğunu söyleyerek karşı çıkar.

Sonuç:Varoluşçu bir düşünür olan Sartre’a göre insan özünü belirleme sürecinde özgür ve bu süreçte yapacağı seçimlerden sorumlu olan varlıktır. Varoluşçuluğun eğitime yansması ile öğrenci geleneksel çizgilerden kurtularak, kendi öğrenme ortamını kurabilmelidir. Bu noktada Sartre’ın felsefesinde yer alan özgürlük ve sorumluluk kavramları, eğitimde öğrencinin kendi özünü oluşturmasında etkili olacaktır. Eğitimde insanı merkeze almalı ve öğrenci özgür bir birey olmaya yöneltilmelidir.

Anahtar Kelimeler:Sartre, insan, eğitim, özgürlük, sorumluluk, varlık, varoluş

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

HUMAN AND EDUCATION PROBLEM IN JEAN PAUL SARTRE PHILOSOPHY

Nursel KURAN

June, 2019, 90 pages

Purpose: The purpose of this study is to examine the human and education problem in Jean-Paul Sartre's philosophy. In this context, explaining issues such as the characteristics of the way in which Sartre understands humans, the relationship between human and education, education and culture, and intellectuals, ideology. and education is also among the objectives of the study

Method: Qualitative research model was used in this study. The data obtained from the study were explained with descriptive research design and the data were generated by the document analysis technique. In this sense, Sartre's own works and secondary sources written on Sartre were used in the research. Based on the obtained data, inferences and interpretations were made.

Findings: According to Sartre's philosophy, man is the only being in the universe that can create his essence. Only in human beings, "existence precedes essence." In this respect, man has no predetermined essence. Beings other than men are beings in themselves. Man, however, is being for himself. He makes choices, he is free and responsible. Approaching the systems of education critically with the influence of the period in which he lived, Sartre argues that man is free to create his own essence. Sartre criticizes education as a cultural transmitter. He also opposes the education systems of his time by arguing that it is only a tool that engrains certain ideologies in individuals.

Results: According to Sartre, an existentialist philosopher, man is the being who is free in the process of determining his essence and who is responsible for the choices he will make during this process. With the reflection of existentialism on education, the student should be able to establish his/her own learning environment by avoiding traditional styles. At this point, the concepts of freedom and responsibility in Sartre's philosophy will be effective for the student to form his/her own essence in education. In education, the person should be at the center and the student should be directed to be a free individual.

Keywords: Sartre, human, education, freedom, responsibility, being, existence

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
Giriş	1
Araştırmanın Amacı	4
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	4
Araştırmanın Sınırlılıkları	5
Varsayımlar	6
Terim ve Tanımlar.....	6
İKİNCİ BÖLÜM	9
Kuramsal Çerçeve.....	9
Eğitimin Felsefi Temelleri	9
Varoluşçuluk Nedir?	18
Varoluşçuluk ve Türleri	21
Varoluşçu Eğitim Anlayışı.....	23
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	28
Yöntem	28
Araştırma Yöntemi.....	28
Araştırmanın Veri Kaynakları.....	29
Veri Toplama Araçları	29
Süreç/Uygulama.....	29
Veri Analizi	29
Araştırmacı Rolü	30
Geçerlilik-Güvenirlilik	30
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	32
Bulgular	32
Jean Paul Sartre'ın Yaşamı ve Eserleri	32
Jean Paul Sartre'ın İnsan Anlayışı	37
Varoluş ve öz.....	40

Varlık türleri.....	42
Özgürlük ve sorumluluk.....	47
Jean Paul Sartre’ın Eğitim Anlayışı	54
Bireyin kendi özünü oluşturmaları ve eğitim.	56
Kültür ve eğitim.	60
Aydınlar, ideoloji ve eğitim.	64
Ahlak ve eğitim.....	69
BEŞİNCİ BÖLÜM	74
Tartışma ve Sonuç	74
Öneriler	77
KAYNAKÇA	78
ÖZGEÇMİŞ.....	81

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Eğitim, bireylerin yaşamları ile başlayan, yaşamlarının sonuna kadar devam eden ve bireyin yaşadığı topluma uymasını sağlayan, belirlenmiş birtakım kuralların kazandırılması sürecidir. Eğitim, bir paylaşımdır. Öğretmen ile öğrencinin karşılıklı ilişki içerisinde, bir yaşamı paylaşmasıdır. Eski çağlardan bu yana devam eden bir gerçekliktir. İnsan, var olduğu andan itibaren, içerisine doğduğu kültür ve toplum tarafından doğal bir şekilde eğitilir. Bu eğitim, formal değildir. Örneğin, bireyin saygı kurallarını öğrenmesi dahi bir eğitimidir. Okul çağına kadar birey, aile ve çevre tarafından eğitilmiş olur. Yani eğitim, sadece okulu değil, okul dışı yaşamı da içerisine alır ve yaşam boyu devam eder. Birey, kendisinde doğuştan gelen yeteneklerin gelişmesi ve yaşadığı toplumun kurallarını edinebilmesi için eğitime ihtiyaç duyar. Eğitim sayesinde birey, toplumda istenilen, topluma fayda sağlayan bir varlık haline gelir. Eğitim, felsefi akımlara göre farklı tanımları yapılmış bir kavramdır. Örneğin İdealizmde; yaratıcıya inanma, Realizmde; yeni nesilleri, toplum kurallarına göre yetiştirme, Natüralizmde; bireyin doğal bir şekilde olgunlaşması; Pragmatizmde; bireyi, deneyimler yoluyla yeniden yapılandırması, Marksizm’de; Doğayı değiştirerek üretim yapma süreci, Varoluşçulukta; bireyin kendini gerçekleştirme ve son olarak Postmodernizmde; bireyin, doyuma ulaşması olarak tanımlanmıştır(Kılıç, 2018, s.4).

Eğitim ile insan gerçek bir bireye dönüşür. Kendini gerçekleştiren, bağımsız düşünen ve davranan ve bunların sorumluluğunu alabilen bir varlık olur. Bireyin kendini gerçekleştirebilmesi ise yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Çünkü birey, yaşamın her anından bir şeyler edinir ve eylemlerini değiştirir. Bu değişimin olumlu yönde seyir edebilmesi için, devletler, eğitimde bir sistem belirleyerek, bireyleri bu sistemin hedefleri doğrultusunda eğitir.

Eğitim, aynı zamanda bir kültürlemedir. Kültürleme; toplumun değerlerinin bireylere aktarılma sürecidir. Birey, kültürü, okul ortamında (formal) bilindik şekilde alırken, okul dışında (informal) ise rastgele edinir. Yani formal eğitim planlı ve programlı iken, informal eğitim kendiliğindendir. Eğitimin, özünde taşıdığı amaçların kaynağı ise yaşanılan kültürdür. Sosyolojide, eğitim bir sosyalleşme olarak tanımlanır. Her eğitim sistemi bireyi, kendi kültürü doğrultusunda yetiştirmektedir. Birey, bir kültür içerisine doğar. Bu kültürün hem yaratıcısı hem de o kültür tarafından şekillendirilen bir parçasıdır. Kültür, insanla birlikte var olmuştur.

İçerisinde kurallar ve bir düzen barındırır. Birey, sosyalleşme sürecinde kültürünün özellikleri ile donatılır. Eğitimin amacı, kültürün bireye aktarılmasını sağlamaktır. Amaç ise bir kasıt ve planı gerektirir. Eğitim, bireye bu planlanmış davranışları kazandırmaya ve onda birtakım davranış değişiklikleri oluşturmaya çalışır. Başka bir ifadeyle birey, eğitim ile kültürlenmektedir. Psikolojide ise eğitim, bireyin, kendisinde var olan yetenekleri aktif hale getirmesi olarak tanımlanır. Eğitimin amacı, bireyde davranış değişikliği oluşturmaktır. Ve eğitimde, neyin nasıl yapılacağı sorusu, eğitimin yöntemini ifade eder. Bu yöntem çerçevesinde, eğitim sistemleri belirlenerek bireylere aktarılır.

Öte yandan bilgelik sevgisi anlamına gelen felsefe ise Yunanca philo ve sophia sözcüklerinin birleşiminden doğmuş, bilgiyi sevmek, aramak, bilginin peşinden gitmek anlamlarında kullanılmıştır (Çüçen, 2001, s. 15). Felsefe, evreni bir bütün olarak ele alıp sorgulayan düşünce sistemidir. Kendisi bir bilim olmamakla birlikte merak ve şüpheden doğmasıyla, tüm bilimlere kaynaklık etmiştir. İnsan, özünde bilme isteğiyle var olmuş bir canlıdır. Bu isteğini gidermek adına içerisinde yaşadığı dünyayı bütün ayrıntılarıyla anlamaya çalışır. Dünyayla birlikte kendisini de tanımak ve bu dünyada kendisine bir yer edinmek ister. Felsefede bir bilme isteğine denk gelir ve gerçeği bilme isteği ile yola çıkan bireyin, bu yolda devam eden serüveni olarak düşünülebilir. Felsefe tarihinde, felsefe ile uğraşan kişilere filozof denilmiştir. Felsefeyi anlamak için filozofların yaptıkları işlere bakmak yerinde olacaktır. Her filozof, kendi döneminde var olan sorunlar üzerine düşünmüş ve bu düşüncesini temellendirerek dile getirmiştir. Farklı görüşlere sahip olmakla birlikte filozofların birleştikleri noktalar olmuştur. Felsefe bir bilim olmadığı için sonuçlarının kesinliğinden söz edilemez. Bilimlerde, bilim insanları birbirlerini destekleyen fikirler öne sürerken filozoflarda buna benzer bir durum görülmez ve birbirlerine aykırı olan görüşler de öne sürebilirler (Arslan, 2002, s. 14). Felsefenin ilk olarak Antik Yunanda, kendieserlerine Doğa Üzerine adını veren düşünürler tarafından başlatılmış olduğu bilinir. Bu düşünürler, Hz.İsa'dan önceki dönemde ilk defa dinden ayrı olarak doğaya yönelmişlerdir (Gökberk, 2003, s.12). Felsefenin doğuşu kabul edilen doğaya yönelme ve evrenin ana maddesinin ne olduğunun araştırılması süreci gösteriyor ki felsefe,içerisinde bir eleştiri barındırmaktadır. Bu eleştirisi akla ve mantığa dayalı bir şekilde sistemleştirilir.

Eğitim ile felsefe arasındaki bağ ise eğitim sistemleri oluşturulurken, felsefeye olan ihtiyacın kanıtıdır. Varoluşçulukakımı, çağdaş felsefe ile dilimize yerleşirken, hayatımızın diğer alanlarında da etkisini sürdürmüştür. Hayatın bu diğer alanlarından kasıt, eğitimidir. İnsan doğumdan ölüme kadar bir öğrenme süreci içerisinde. Öğrenme, eğitim ile anlamlı hale gelir. Bu bağlamda;

Eğitimin anlamına göre, istendik davranışların bireyin kendi yaşantısı yoluyla meydana getirilmesi gerekmektedir. Bireyin kendi yaşantısı yoluyla davranışlarında meydana gelen değişme öğrenmedir. Diğer bir deyişle eğitim geçerli öğrenmelerin oluşturulmasıyla gerçekleştirilmektedir. O halde eğitime kısaca, istendik öğrenmeleri oluşturma süreci demek de mümkündür. Eğitim ister kasıtlı olarak okullarda yapılsın (formel eğitim), isterse gelişigüzel bir biçimde bireyin yaşadığı tüm çevrede yapılsın (informel eğitim), sadece istendik nitelikte davranış değişmelerinin oluşturulmasını yani geçerli öğrenmeleri kapsar (Senemoğlu, 2007, s.86).

Böylece eğitim sadece, istendik yönde davranışlara odaklıdır. İstenmeyenler ise ortadan kaldırılmaya çalışılır. Birey eğitim ile topluma uyumlu ve faydalı hale getirilir. Hangi davranışların bireye kazandırılacağı ve etkili- kalıcı öğrenmelerin nasıl sağlanacağı noktasında felsefeye ihtiyaç duyan eğitim, modern çağla birlikte, özellikle varoluşçu felsefeden yardım almıştır. Varoluşçuluk, tek ve kesin bir tanımlı yapılamamakla birlikte, bireyin kendini aradığı ve bu nedenle bireyin öznelliğine odaklanmış felsefe olarak bilinir. Birey, bu dünyada yalnız; irade sahibi, özgür ve sorumlu bir varlıktır. Seçimler yapabilen ve böylece kendi özünü oluşturan varlıktır. Bu felsefeye dayalı olarak oluşmuş varoluşçu eğitim anlayışı ise, geleneksel eğitim anlayışlarından farklı olarak öğrencinin, yaparak yaşayarak öğrenmesini desteklemiştir. Bilgiye ulaşmanın yolu sezgiseldir. Bireyin, yaşantısında edindikleri sonucunda zihninde ve hislerinde olan değişmedir. Felsefe tarihinde şeylerin özü üzerine bir sorgulama yapılmış ve bu özün değişmez şey olarak diğer varlıklara kaynak olduğu söylenmiştir. Platon, gerçek bilginin algıdan bağımsız olarak düşünen herkes için geçerli olduğunu kabul etmiştir. Aristoteles ise, gerçekliğin duyularla algılanır ve tek tek varlıkların içerisinde olduğunu savunmuştur. Varoluşçu felsefe, geleneksel felsefeden farklı olarak, duyulardan yola çıkmış ve eğitimde okulların bir araç olarak araştırılması gerektiğini dile getirmiştir. Büyükdüvenci(2001)' e göre, bireyin başarıyla birlikte, felakete de hazır olması gerekir. Çünkü yaşamda, yıkım ve trajedi de mevcuttur. Eğitimde insancılığa dayalı bir öznelilik etkili olmalıdır. Varoluşçu eğitim, bir meslek eğitimine karşı olmakla birlikte bireyin kendine güvenini oluşturan bir yapıda olmalıdır.

Varoluşçu felsefenin önemli düşünürü Jean Paul Sartre ise felsefesinde bireyin özgürlüğüne odaklanmış, bireyi seçimler yapabilen bir bilinç olarak görmüştür. İnsan, önce var olur, sonrasında seçimler yaparak kendi özünü oluşturur. Onun bu görüşleri, eğitim açısından ele alındığında, hümanist temelli bir sistem ortaya çıkacaktır. İşte bu çalışmamızda varoluşçuluğun en önemli düşünürü sayabileceğimiz Jean Paul Sartre'ın insan anlayışından yola çıkılarak onun eğitime bakışını ortaya koymaya çalışacağız.

Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın öncelikli amacı, Jean Paul Sartre'ın felsefesinde, insan ve eğitim sorununu ortaya koymaktır. Bu amaca yönelik olarak, öncelikle kurgusal kısımda eğitimin felsefi temelleri, varoluşçu felsefe ve türlerinin açıklanması, daha sonra ise varoluşçuluk ve eğitim konusunun incelenmesi amaçlanmıştır. İkinci olarak, Jean Paul Sartre'ın hayatı, eserleri ve yaşadığı dönemin özelliklerinin açıklanması amaçlanmıştır. Çünkü görüşlerinin oluşmasında hayatı ve o dönemin sosyo-politik özelliklerinin etkisi olmuş ve bunlar eserlerinde dile getirilmiştir. Bu nedenle çalışmamızda, Jean Paul Sartre'ın yaşadığı döneme ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerine yer verilecektir. Bunlardan yola çıkılarak, Jean Paul Sartre'ın insana yönelik bakışı, felsefesi ve felsefesinin kavramları açıklanacaktır.

Üçüncü olarak, Jean Paul Sartre'ın insan görüşünden yola çıkarak eğitime bakışı değerlendirilecektir. Bu amaca yönelik olarak, Sartre'ın eğitim anlayışının, bir okul ortamında gerçekleşen örgün eğitim mi, yoksa bireyin ve toplumun varoluşunda etkili olan unsurlar içerisinde bir eğitim anlayışı mı olduğu belirlenecektir. Ayrıca bireyin kendi özünü oluşturmasında, kültür, ahlaki değerler, siyasi ve ekonomik durumların etkisi üzerinde de durulacaktır.

Çalışmamızın genel amacına ise, aşağıda belirtilen alt amaçları gerçekleştirerek ulaşılabilecektir.

1. Jean Paul Sartre'ın yaşadığı dönemin, onun felsefesine ve insan anlayışına etkileri nelerdir?
2. Jean Paul Sartre'ın insan anlayışının özellikleri nelerdir?
3. Jean Paul Sartre'ın insan ve eğitim anlayışı arasındaki ilişki nedir?
4. Jean Paul Sartre'ın kültürle ilgili görüşlerinin eğitim ile ilişkilendirilmesi nasıldır?
5. Jean Paul Sartre'ın ideolojilerin oluşmasında eğitim ve egemen güçlere yüklediği anlam nedir?
6. Jean Paul Sartre'ın ahlak ile ilgili görüşlerinin eğitim ile ilişkilendirilmesi nasıldır?

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Eğitimin bireye istendik davranışlar kazandırma sürecidir. Bu süreçte felsefeden yararlanılır ve burada şöyle bir soru karşımıza çıkar: 'Eğitim nasıl olmalıdır?' Başka bir ifadeyle daha iyi ve daha faydalı bir birey, hangi eğitim sistemlerinin uygulanmasıyla mümkün olacaktır. İşte bu soru ve sorun, eğitimin hayati bir öneme sahip olduğunu ön plana çıkarır.

Eğitim uygulamalarına baktığımızda her değişim ve gelişmenin eğitimi etkilediği görülür. Örneğin, daimici ve esasici yöntemlerle başlayan sürecin, çağın ve bireyin

ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle ilerlemeci ve yeniden kurmacı eēitim anlayışlarına geçilmiştir.

Yeniden kurmacı eēitimin, yaparak ve yaşayarak öğrenme ilkesi, varoluşçu felsefenin bireysel temelli görüşleriyle örtüşmektedir. Varoluşçu felsefenin önemli düşünürü Jean Paul Sartre: ‘İnsan, kendisini ne yaparsa o olacaktır’ ve ‘insan, zgrlēe mahkûmdur’ diyerek eēitimde birey merkezli renme ilkesini ve insanın zgrlē konularını ön plana çıkarmıştır. Böylece varoluşçu filozof Sartre’ın ‘insan ve eēitim’ konularına bakışını ele alacaēımız bu çalışmamızda, zgr birey, bireysellik ve bireyin kendini gerçekleştirmesi temaları önemli hale gelmektedir. Bu baēlamda eēitimin ana amaçları bireyin bilişsel, duyuşsal yeteneklerini geliştirmek olmalı. Bireyler zgr bırakılmalı, ancak aynı orandan sorumlulukta almalıdırlar. Bu konuların ön plana ıkarıldıēı çalışmamızda bireyi merkeze alan günümüz eēitim anlayışlarına Sartre’ın düşüncelerinin önemli katkılar saēlayacaēı açıktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

‘Jean Paul Sartre Felsefesinde İnsan ve Eēitim Sorunu’ başlıklı çalışmamızda varoluşçu felsefenin bütün filozoflarını tek tek incelemek mümkün olmadıēı için, konu sadece Jean Paul Sartre’ın bu konudaki görüşleriyle sınırlandırılmıştır. Eēitime ilişkin, Sartre’ın eserlerinde doērudangrřlerinin yer almaması nedeniyle daha çok genel olarak varoluşçu eēitim felsefesinin argümanlarından yola çıkılarak yorumlama yapılmıştır.

Araştırmamız, nitel araştırma olmasından dolayı, veriler doküman analizi ile elde edilmiştir. Öncelikle, Jean Paul Sartre’ın kendi eserleri birincil kaynak olarak kullanılmış, Sartre ve varoluş felsefesi ile ilgili eserler ise ikincil kaynak olarak kullanılmıştır. Sartre’ın eēitim ile ilgili birebir görüşü olmamasından dolayı, onun bu konudaki fikirleri, felsefi çalışmalarından, romanlarından ve Sartre felsefesi üzerine yazılmış ikincil kaynaklardan yola çıkılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ayrıca nitel bir şekilde yapılan araştırmalarda, kesin sonuçlar elde etmek güçtür. Ele alınan konunun, yorumlara dayalı olması ve her bireyin farklı bir noktadan deēerlendirme yapması, nitel çalışmaların kesin olmamasına neden olmaktadır. Çalışmamız nitel araştırmaya dayalı olduēu için aynı sınırlılıklar geçerlidir. Çalışmamızda, Sartre’ın insan anlayışı konusunun yer alması ve insan kavramının birçok alt kavramla ilişkilendirilmesi nedeniyle Sartre’ın insan anlayışı da sınırlandırılarak, incelenmiştir.

Varsayımlar

Varsayım, deneyele ispatlanmamış olmakla birlikte ispatlanabileceği umulan, mantıksal bir sonuç çıkarmaya dayanak olarak öne sürülen kuramsal düşüncedir. Başka bir deyişle varsayım, doğrulanmış, ispatlanmış, gerçekmiş gibi kabul edilerek bir olayı açıklamada yararlanılan bilimsel ilkedir. Seyitoğlu'na göre varsayım: "Araştırılan sorunla ilgili olarak öne sürülen, doğruluğu veya yanlışlığı henüz test edilmemiş, fakat doğruluğuna önceden güven duyulan bir önerme, ifade veya çözümlemesidir." (Seyitoğlu, 1995, s. 11) Çalışmamızın temel varsayımı, varoluşçuluğun önemli düşünürlerinden olan Jean Paul Sartre'ın insan anlayışından hareketle bir eğitim görüşünün olup olmayacağıdır. Çalışmamızda bir diğer varsayım, yaşam boyu öğrenme ilkesini benimseyen yapılandırmacı eğitim anlayışının varoluşçu felsefe ile temellendirilmesidir.

Çalışmamızda kabul edeceğimiz bir diğer varsayım ise, Jean Paul Sartre'ın felsefesi üzerine kurduğu özgürlük ile sorumluluk ilişkilerini dikkate alarak eğitimde öğrencinin ne kadar özgür bir birey olacağı konusunu değerlendirmektir.

Terim ve Tanımlar

Varlık: Felsefenin temel kavramlarından birisidir. Felsefenin doğuşuna baktığımızda, temel sorunun bir varlık problemi olduğunu görebiliriz. Evrenin ana maddesi nedir? sorusuyla başlayan felsefe, bu ana maddenin yani arkhene varlığına yönelik bir sorgulama içermektedir. Varlıkkavramının ilk defa Elealı filozof Parmenides tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Dönemlere göre farklı şekillerde değerlendirilen varlık kavramı, düşünsel (ideal), gerçek(nesnel), öznel ve nesnel gibi kategorilere ayrılarak ele alınmakla birlikte, gerçek varlığın varoluş, düşünsel varlığın ise öz kavramlarına denk geldiği noktalar bulunmaktadır. Cevizciye göre varlık: "Var olan şeylerin toplamı ya da tamamı; var olan her şeyin sahip olduğu veya gösterdiği temel nitelik ya da sıfat. Görünen veya değişen şeylere karşı, kalıcı gerçeklik. Varlık; yok olan veya gerçektışı olana, görünen veya görünmeye, sonradan vücuda gelene zıt olarak var olanı, kalıcı ve devamlı olanı ifade eden kavramdır." (Cevizci, 2011, s.439)

Varoluş: varlığın oluşumu ifade eden bir süreç olarak düşünülebilir. Varlık felsefesinin önemli kavramlarından biri olan varoluş; Değişebilir niteliğe sahip olan şeylerin, birbirlerini etkilemesi ve birbirlerine bağlı olması şeklinde meydana gelen çeşitlilik. Bir şeyin varoluşu; onun özüne ya da varlığına indirgenemez. Varoluş kavramını aşağı ve bayağı bir şey olarak gören ve varlıkların özünü, varlıkların varoluşlarından üstün kabul eden öğretiler doğru değildir. Aynı zamanda, varlıkların özünü var olmayan veya insan bilincinin ötesinde, derine

inilemeyen bir şey kabul etmek ve varoluşu, özün üstünde tutmakta aynı derecede yanlıştır. Doğru olan şudur: “Varoluş olmadan öz kavranamayacağı gibi, öz olmadan da varoluş kavranamaz. Bütün var olanlar, varoluş ve özün birlikteliğiyle anlaşılabilir.”(Frolov, 1997, s.504)

Kierkegaardvaroluşu, çağdaş felsefede bir bilgi-bilme eylemini içermeyen, var olmanın kendisini ifade eden kavram olarak değerlendirir. Buna göre:“Varoluş, somut, bireysel ve bilinç halindeki bireyin yaşamıdır. Onun varoluşu bu şekilde değerlendiriyor oluşu, genel anlamda bir varlığın gözle görülemeyen niteliğinin ifade eden öz kavramından farkını gösterir.” (Akarsu, 2014, s.194)Varoluş, bilinçli insanın, yaşamında, en çok sorumluluk içinde süregelen parçasıdır. Ancak, varoluş kavramı üzerinde düşünmek, pek elverişli değildir. Çünkü onu düşündüğümüz anda onu yok etmiş oluruz. Varoluş, kendini düşündürmez. Bilinmeyen, olağanüstü bir şeydir. Sadece sezgi ve inançla ona yaklaşabiliriz. Öyleyse varoluş, us dışı bir kavramdır. Onu kendi kavramlarımızla anlamaya çalıştığımızda yok olur. Bu nedenle paradoksaldır.“Düşünmeden önce ya da sonra, ancak tutkular ve eylemlerle bir an için onu yakalayabiliriz, bir anlık, birdenbire olan parlama içinde onu görebiliriz. Büyük ruh hareketlerinde ve tutkulu eylemlerde mantıksal düşünme çözülür, kaybolur. Düşünmek ve varoluş-olmak birleşemez.”(Akarsu, 2014, s.194)

Öz: Genel anlamda bir şeyi o şey yapan ve modern felsefede varoluş kavramından sonra gelen, bireyin kendi olma durumudur. Çeşitli şartların tesiri altında şeylerin farklılaşabilir olması durumuna karşıt, öz kavramı, her bir şeyin tüm diğer şeylerden ayrı olarak kendi kendisi olma anlamına gelir. Öz kavramı, her felsefi sistemde Öz ile Varlık arasında olduğu kadar, şeylerin Öz’ü ile bilinç arasındaki ilişkinin ele alınışı bakımından da disiplinler arasında bir ayırım yapılabilmesinde büyük önem taşır(Frolov, 1997, s.373).

Kendinde Varlık:Sartre’ınfenomenolojik ontolojisinde, insan dışındaki varlıklar için kullandığı kavramdır. Sartre (2014)’a göre, kendinde varlık, irade sahibi olmayan ve özgürlükten yoksun olan varlık alanıdır. Bunlar sadece hacimsel olarak vardır. Kendi için Varlık: Sartre’ın fenomenolojik ontolojisinde, insana denk gelen kavramdır. Bilinçli bir şekilde var olanlardır. Kendisi için varlık olan insan, özgürdür.

Özgürlük: Bireyin başkasının hakkına müdahale etmeden kendi hakkı olanı kullanabilmesidir. “İnsanın kendi kendisini yönetebilme gücüne sahip olması, kendi kendisini belirleyebilme anlamında özerk olma durumudur.”(Cevizci, 2011, s. 343) Sorumluluk: Özgür olan bir bireyin, yaptığı eylemlerin sonucunu üstlenebilmesidir. “Bir insanın toplumsal konumunun veya icra ettiği mesleğin gerektirdiği yükümlülükleri üstlenebilmesidir.”(Cevizci, 2011, s. 396)

Eğitim: Bireylere, toplumun beklediği yönde kalıcı davranışlar kazandırma sürecidir. Felsefe: “Bir bütün olarak varlığın doğası, bilgi ve hayatın yaşanma tarzıyla ilgili, özü itibarıyla akla dayanana, önemli ölçüde sistematik ve eleştirel düşünüş.” (Cevizci, 2011, s. 176) Kültür: İnsanın, toplum içerisinde, toplumun yapısına yönelik öğrendiği her şeydir. İnsan toplumsal olarak nesilden nesile aktardığı, maddi ve manevi ürünlerin bütünüdür. Kültür, semboliktir ve öğrenme ile kazanılır (Cevizci, 2011, s.273).

İdeoloji: “Bir bireyin ya da toplumsal bir grubun, evren ya da kendi var oluş şartları ile ilişkisinden doğan temsillerin ve yaşam tarzlarının tamamıdır.” (Cevizci, 2011, s.227) Başka bir ifadeyle ideoloji kavramı : “Toplumsal yaşamdaki anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci; belirli bir grup veya sınıfa ait fikirler kümesi; bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler.” (Türk, 2010, s. 106) Ahlak: Toplum içerisinde bireylerin davranışlarına yön veren kurallar bütünü. Birey: Toplumda yaşayan ve sorumluluk sahibi insanlardan her biri. Birey, biyolojik, psikolojik ve toplumsal yönleri sahip varlıktır. Felsefede özellikle bireyin toplumsal yönleri üzerinde durulmuş, ahlak ve siyaset alanlarında bireyin toplumla uyumu sorgulanmıştır. Toplum, bireylerin bir araya gelmesi ile oluşur. Toplumun devamlılığı için bireylerden her birinin bu toplumun kurallarına uyması gerekir. Birey, toplumdaki bu kuralların hem üretici hem de uygulayıcısıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

Kuramsal Çerçeve

Eğitimin Felsefi Temelleri

Felsefe kavramı, Yunanca “philo”ve “sophia” kelimelerinin birleşiminden oluşup, bilgelik sevgisi anlamına gelmektedir. Filozof ise bilgiyi seven, onun peşinde koşan, araştıran kişidir. Filozof, hayatın anlamını bulmak ve akla uydurmak amacıyla aramaya devam eder. Bu süreçte sürekli sorular sorar, verilen cevaplardan yeni sorular türetir. Onun, yaşamın anlamını bulma yolundaki bu çabası, hiç bitmeyen bir yoldur. Felsefe, önceleri sadece bilgelik sevgisi anlamında kullanılırken, zamanla birden çok sistemi kapsayan bilgi alanına dönüşmüştür. Bilgi, felsefenin ulaşmaya çalıştığı noktadır. Bilginin ne olduğu, özellikleri, kaynağı, bilgiye ulaşma yöntemi, ulaşılan bilginin nesnesine uygunluğu ve bilginin ölçütü sorunları, felsefenin ilgi alanıdır(Mengüşoğlu, 1997, s. 17). Felsefe, var olanları tümel bir şekilde ele alarak irdeler ve bu yönüyle bilimlerden ayrılır. Felsefede bir tür bilgidir. Eleştirel bir etkinlik olan felsefe, doğrudan doğruya bir konuyu ele alıp düşünebileceği gibi, kendisine, diğer bilimlerin yöntemleriyle sunulmuş verileri de konu edinebilir. Geçerliliklerini sorgulayabilir. Bu durum felsefenin, refleksifyönünü ifade eder(Arslan, 2002, s.17). Bilimlerin birikimli olarak ilerlemesine karşılık felsefede bir konu, bir başka filozof tarafından farklı bir şekilde irdelenebilir. Örneğin; Evrenin ana maddesi nedir? sorusunaThales, su cevabını verirken; Demokritos, atom demiştir. Yani, felsefi düşünce ya da bilgi, yığılarak ilerleyen bir bilgidir. Ayrıcaaynı soruya farklı cevapların verilmesi ise felsefenin öznel bir etkinlik olduğunu gösterir.

Felsefi düşünce analitik ve sentetik işleve sahiptir. Felsefenin analitik işlevinde, bir filozof, evreni anlamak için kendisine sunulan malzemeyi yeniden düşünerek çözümler. Sentetik işlevinde ise, çözümlenmiş malzemeyi yeniden kurar. Sadece olgusal olanı değil; değerleri, anlamları, idealleri de kendisine konu edinir(Arslan, 2002, ss. 17-18).

Eğitim ise, özünde birtakım amaçlar taşıyan ve bireyi bu amaçlar doğrultusunda yetiştirmeye çalışan uzun süreçli etkinlikler bütünüdür. İnsanlık tarihi kadar eski olan eğitim kavramının, birçok tanımı yapılmıştır. Örneğin; Tyler eğitimi şu şekilde tanımlar: bireyde var olan davranış biçimlerini değiştirme sürecidir. Ertürk’e göre ise eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci olarak ele almıştır. Eğitim, kişinin eylemlerinde bilgi ve beceri bakımından önem arz

eden özellikleriyönünden belli değişimler sağlamak amacıyla yürütülen sistemli bir etkileşimdir. Bireyin eylemlerinde kendi tecrübeleriyle istenen yönde ve bir dereceye kadar kalıcı izli değişimler meydana getirme süreci olarak tanımlanır. Ayrıca eğitim, bireyleri belli hedeflere göre yetiştirme sürecidir. Bu tanımlar “Davranış değişikliği, bireyin belirli hedefler yönünde maksatlı olarak kendi yaşantıları yoluyla davranışlarını değiştirmesi, kişinin kabiliyetlerini farklı açılardan birey ve toplum için uygun ve dengeli olarak geliştirmesi olarak birleştirilebilir.” (Sönmez, 2017, S.31-32)

Görüldüğü gibi eğitim tanımlarının çoğunda ‘bireyin, kendi yaşantısı yoluyla’ ifadesi önem taşımaktadır. Öyleyse eğitim, bir yaşantıdır. Eğitim kurumlarında verilen eğitim, bireyin yaşantısına odaklı olmakla birlikte, birtakım hedeflere yöneliktir. Bu hedefler ise, eğitim tanımı içerisinde yer alan ‘istendik’ kavramına işaret eder. Eğitim, bireyin, aynı zamanda toplum kurallarını da benimsemek için katıldığı bir süreçtir. Ancak yaşadığı toplumun kurallarını benimseyerek, toplum tarafından kabul edilen bir varlık haline dönüşür.

Eğitim, ilkçağdan bu yana filozofların üzerinde düşündüğü olgu olmuştur. İlkçağ filozofu Platon, bireylerin, toplum halinde yaşamaları için belirli kurallar ve iş alanlarının olması gerektiğinden bahsetmiştir. Bu iş alanları için bireylerin yetiştirilmesi eğitimle mümkündür. Her iş için, o işte eğitilmiş bireyler görevlendirilmelidir. Örneğin, devleti yönetecek kişilerin akli olarak eğitilmeleri ve yöneticiliğe uygun olmaları gerekir. Devlet, insan bedenine benzeyen bir organizma gibidir. Yöneticiler, insan bedeninin akıl kısmına denk gelir ve bu yönde eğitilmelidirler. Platon (2002)bu bireylerin filozoflar olduğunu söyler. Eğitimle, toplumdaki yurttaşların beyinleri aydınlatılırsa var olan problemler kolayca çözümlenecektir. Mükemmel eğitimle bireyler, gerçekliğin bulunduğu ideaları kavrayabilecektir. Bu nedenlePlaton’a göre: “İçerisinde dini, felsefi, tarihi, edebi ve sanatsal eserlerden elde edilecek doğrulardan oluşan bir eğitim programı tercih edilmelidir. Çünkü eğitim, insanın mevcut potansiyelini temellendirme ve geliştirme sürecidir.” (Bakır, 2019, s.9)

John Locke’ a göre: “İnsanların iyi ve kötü, faydalı ve faydasız olmasının nedeni onların eğitimleridir. Eğitim, insanlar arasında büyük farklılıklar yaratır.” (Locke, 2004, s.15) Locke, bireyin, hem zihinsel hem de fiziksel yönden eğitilmesi gerektiğine inanır. Locke’un felsefesine göre insan zihni doğuştan boş bir levhaya benzer. Yaşamında edindiği deneyimlerle bu levhayı doldurur. Locke, eğitim ile ilgili görüşlerine yer verdiği *Eğitim ÜzerineDüşünceler*(2004) adlı eserinde;boş bir zihinle doğan çocukların ruhu, suya benzer. Kolay bir şekilde istenen tarafa yönlendirilebilir. Buna yönelik çocuğun temelden eğitimine önem verilmelidir. Çünkü sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur. Çocuk bedenleri, ailelerin yanlış uygulamaları ile bozulabilir. Bu nedenle çocuklar, sıcak ve soğuk havalarda bedeninin

dengesini bozmayacak şekilde giydirilmelidir. Yine eğitimde ödül ve cezanın önemine değinen Locke, ödüllendirmenin eğitim açısından olumlu sonuçlanacağını belirterek, öğretmenlerin de çocukların var olan yeteneklerini ortaya çıkarabilecek kişiler olmasını ister.

Kant'a göre ise eğitim ikiye ayrılarak değerlendirilir. Nitekim ona göre;

Bedenin terbiyesi ve ruh ile ahlakın terbiyesidir. Bedenin terbiye edilmesi, insanın hayvanla ortak kabul edildiği kısımdır. Ruhi ve ahlaki terbiye ise insanın yaşaması, özgür bir birey olabilmesi için gerekli olan terbiyedir. Şahsiyet ve hürriyet terbiyesi, insanı toplum içinde belirli bir mevkide tutabilir. İnsanın, kendi kendisine yetmesidir. Okulda alınan terbiye, çocuğun ehliyetini artırır ve bu öğretmenin görevidir. Ayrıca çocuklara, ahlaklı olabilmeleri için, ahlaki terbiye de verilmelidir (Kant, 2005, s. 29-30).

Yine bir Aydınlanma filozofu olan Jean Jacques Rousseau, *Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine* (2003) adlı eserinde, uygarlığın toplumlara verdiği zarardan yola çıkarak insanın doğal durumunu yeniden keşfetmesi için eğitime olan ihtiyaçtan bahseder. Rousseau'ya göre insanlar doğal durumunda mutlu ve özgürdü, uygarlığa geçiş ile birlikte, mutluluk ve özgürlüğünü kaybetme noktasına gelen insanlar, haklarını koruması için toplumsal sözleşme ile devleti kurdular, ancak uygarlık insanın doğasını bozdu. Bununla birlikte:

İnsanın kendisine yönelişi ve kendi doğasını keşfetmesini sağlayacak olan tek araç eğitimidir. Bu sebeple eğitim artık sadece gerekli değil zorunludur da. O halde eğitim mevcut geleneksel yapıdan kurtarılarak amacı, yöntemi, içeriği, aşamaları, kısaca bütün boyutlarıyla yeniden düzenlenmeli, gayri ahlaki bir şekilde uygar toplumsal düzene köle yetiştirmekten alıkonularak *toplum sözleşmesi* ile genel portresi çizilen yeni devlete ve yeni toplumsal düzene özgür, erdemli yurttaşlar yetiştirmelidir. Bu sebeple Rousseau için eğitim her şeyden önce yeni toplumsal düzen içerisinde erdemli bir insan olma, özgür yurttaş yetiştirme meselesidir (Bakır, 2016, ss.52-53).

İnsan, toplumsal bir varlıktır ve topluma uyabilmesi için eğitime ihtiyaç duyar. Toplumsallaşmasında en önemli araç eğitimidir. Eğitimin sistemli bir hale gelmesi için oluşturulmuş eğitim bilimleri, bunun için yeterli olmamıştır. Eğitimin pratikte kullanılabilmesi için, her yönden ele alınarak sorgulanması da gerekir. Bu noktada eğitim, felsefeye ihtiyaç duymuştur. Eğitim felsefesi, eğitimi tüm yönleriyle irdelemektedir (Bakır, 2019, s.14). Toplumda değişimin sürekli olması, eğitimdeki uygulamalarında bu değişime uygun olarak inşa edilmesini gerektirir. İnsanın eğitilmesi üzerine düşünceler, ilkçağdan beri devam etmiş, eğitim konusu filozofların kendi çağlarına göre sorguladıkları bir alan olmuştur. İlkçağda Platon, Aristoteles; Ortaçağda Marcus Aurelius; Modern Çağda, Locke, Kant, Rousseau; 1950 yıllarında Louis Amauld Reid; 1960 yıllarında Mary Wornack gibi düşünürler eğitim konusunu sorgulamıştır. 1963 yılında eğitim felsefecisi R. S. Peters, eğitimin sadece okul gibi kapalı alanlarla sınırlı olmadığını, öğretmen ve öğrencinin her türlü ilişkisini

kapsadığını belirtmiştir(Tozlu, 2012, s.24). Çağlara göre toplumların ihtiyaçları değişirken, o çağ için en uygun eğitim sisteminin ne olacağı sorusu, felsefeyi eğitimde etkin hale getirmiştir.

Felsefe, öncelikli olarak eğitimin ne olduğu ve amaçlarını belirlemeye çalışır. Eğitimin tanımında yer alan ‘istendik yönde’ ifadesi, eğitimin amacını gösterir. Eğitim, bireyin bir halden başka bir hale geçmesinde aracılık eder. Bireyin toplumda yaşaması, aynı zamanda toplumda bazı sınırlamaların olması, bir ahlak sorununun varlığını gösterir (Bakır, 2019, s.4). Bir felsefi disiplin olarak:

Eğitim felsefesi tarafından çok uzun bir zamandan, en azından ünlü Yunan düşünürü Sokrates ve Platon’dan başlayarak iki bin beş yüz yıldan beri konu edinilen eğitimin içeriği içinde geçen, onu bir şekilde belirleyen pek çok etken bulunur. Bunların en başında da şüphesiz, öğrenen ya da eğitilen insanı, öğreten veya eğiten kişi, öğretim içeriği veya müfredat, eğitim etkinliğinin kendisi ve amaçları, eğitim yoluyla kazandırılan değer ve tutumlar gelir. Buradan da anlaşılacağı üzere, tıpkı felsefenin bilgi, varlık, ahlak ve siyaset felsefesi türünden kuramsal ve uygulamalı alanları olması gibi, eğitim felsefesinin de bilgi, varlık, ahlak ve siyaset boyutları vardır. Daha şimdiden öğrenen ve öğretenin kendileriyle, bu ikisi arasında kurulan bağın niteliğinin eğitim felsefesinin varlık veya ontolojik kısmını oluşturduğu söylenebilir (Cevizci, 2012, ss.12-13).

Eğitim, sadece programlanmış bir sistem değil, aynı zamanda felsefi bir sorundur. Eğitim sürecinde, öğretimin nasıl yapılacağı, kime nasıl aktarılacağı, amaçları ve konusu eğitimin özünü oluşturur. Felsefe, eğitim sürecinde, eğitimin bir yönlendiricisidir. Bireylerin hangi amaçlar için ve hangi yöntemlerle yetiştirileceği, eğitim politikaları ve eğitim programlarının oluşturulup uygulanması noktasında felsefe, eğitim içerisinde yer alır, eğitim programlamacılarına yardımcı olur. Ayrıca, mevcut eğitim sistemi içerisinde yer alan sorunlar ve eksikliklerin tespiti, düzeltilmesi ve yenisinin oluşturulması konusunda, felsefeden yararlanılır. “Eğitim alanına özgü kavramlarla yargıları analiz eden, burada geçen argümanların yapısını inceleyen eğitim felsefesi, eğitimi belirleyen temel etkenler üzerinde yoğunlaşırken, bir yandan da eğitimin amaçlarını ele alır.”(Cevizci, 2012, s. 11) Öte yandan, temel felsefi akımlar ve bunların eğitime yansımalarına baktığımızda ise şunları söylememiz mümkündür. Örneğin; İdealizm; asıl gerçekliğin, mutlak ve evrensel olan, bilgisine akılla varılan tinsel âlem olduğunu savunur. İdealizm açısından bilgi, doğuştan gelir. Zihinde tüm kesin doğrular bulunur. Us aracılığıyla, kesin doğruya ulaşılır. Bunun için dedüksiyon, endüksiyon, tartışma, vahiy, iç gözlem ve sezgi kullanılabilir. Değerler açısından ise, ideal varlığa ulaşmak için, o taklit edilmelidir. İnsan bir araç değil, amaçtır. Eğitim, insanı bağımsızca ve bilinçlice Yaratıcıya ulaştırma sürecidir. Böyle bir felsefede amaçlar, yani kasıtlı eylemler; ‘kesin doğrular’ ve bu yolla Tanrıya bağımsız ve bilinçlice erişmek için

gerekli olanlardır. Bu önermeler temele alınınca us, kesin doğruya ve Tanrıya ulaşmak için hem araç, hem de kaynaktır (Sönmez, 2017, ss.34-35).

İdealist eğitimde okul, kültürü bireye aktaran bir yer olarak tanımlanır. İdealizmin en önemli temsilcileri olarak Sokrates ve Platon örnek gösterilebilir. Filozofların idealizmlerini eğitim açısından yorumlayacak olursak, örneğin, Sokrates, insan zihninde tüm bilgilerin doğuştan hazır halde bulunduğunu ve bunların ironi ve maiotik yöntemleriyle açığa çıkarılacağını savunur. Ona göre, öğretmenin görevi öğretmek değil hatırlatmaktır. Platon'un idealizminde de zihinde hazır halde bulunan bilgiler vardır. Bilgi, tümellere aittir ve bunlar idealardır.

Platon, Devlet isimli eserinde, 'İdealar Dünyası' ile 'Duyular Dünyası' ayrımını göstermek için mağara benzetmesi yöntemini kullanmıştır. Bu benzetmeye göre, var olanları duyular ve idealar olarak sınıflandırır. Duyusal dünyadan farklı olarak, akılla anlaşılabilir olan idealar dünyası, duyusal dünyanın üstünde ve ötesinde yer alan gerçekliktir. İdealar, bilginin istikrarlı nesneleri ve sözcüklerin değişmez anlamlarıdır. Platon'un bilgiye dayanan eğitim anlayışına göre, gerçek bilgi, ideaların bilgisidir. İdealar, kavram cinsindedir ve insan varlığının tinsel ya da manevi özü olan ruh, idealardadır. Beden, gelip geçicidir. Bedenin yanında duyularla algılanan tüm maddi âlemin sadece görünüşten ibaret olduğunu söyler. Zihin ile ideaların gerçek dünyası kalıcıdır ve idealar ezeli ebedidir. Platon, eğitim felsefesini de idealara dayandırarak açıklar (Cevizci, 2012, s.37).

Realizm akımı ise, gerçek dünyanın insan zihninden bağımsız olarak var olduğunu savunan bir akımdır. Yani, var olan şeyler insan zihnine bağlı değildir, kendi başına vardır. Bu bağlamda realist yaklaşım, idealizme karşı bir görüş olarak dış dünyanın algılamalarımızdan bağımsız olduğunu ve dış dünyanın duyularımızla ve somut olarak öğrenilebileceğini savunur. Realist yaklaşıma göre, bilgi, sonradan edinilir. Kaynağı, realitenin algılanmasına dayanır. Bilgi edinmek için bilimsel yöntem ve duyular kullanılmalıdır. Bilgi, kavramsal olarak ortaya çıkar. Tümevarım etkilidir. Değerler, tabiat kanunlarına uygun olanlardır. Estetik değerler ise, tabiatı yansıttığı ölçüde güzeldir. Ahlak açısından iyi, çoğunluğa fayda sağlayandır. Bu da mutluluk, kimilerine göre erdemdir. Toplumsal değerlerin temelleri, toplumda değil, somut âlemde ve tek tek bireylerdedir. Birey, iyi ve kötü olanın bir kompleksi, çevreye uyum gücünde olan bir varlık ve doğal düzenin bir üyesidir. Bu durumda eğitimin hedefi, yeni kuşaklara kültürel mirası aktarmak ve bireyi sosyal yaşama hazırlamak, mutlu ve erdemli hale getirmektir(Sönmez, 2017, s.35).

Yine İdealizmden farklı olarak realist eğitim anlayışına göre önemli olan, aklın kendi doğrularına ulaşması değil, zaten var olan gerçekliğe uyum sağlamaktır. Okul, akli geliştiren

bir yer olarak belirlenir. Bilim (özellikle doğa bilimleri), eğitim programlarında yer almak zorundadır. Eğitimin amacı, bireyi yaşadığı fiziksel ve kültürel çevreye uydurmak, kültürün genç nesillere ulaşmasını sağlamaktır.

Bir başka felsefi akım olan naturalizmde ise, bilgi yine sonradan kazanılan bir olgu olarak kabul edilir. Naturalist yaklaşıma göre, bilimsel yöntemle mutlak, değişmez doğa kanunlarına ulaşılır. Değerler, doğadabulunur. Ahlaklı olmak doğaya uygun yaşamaktır. Birey, en yüksek iyiye, en çok incelmış zevke ulaşabilir. Hazcılığı benimserler. Bir yapının güzelliği doğayı yansıtabilme ölçüsüne bağlıdır. Çünkü insan toplum tarafından değil, doğa tarafından yaratılmıştır. Naturalizm'e göre bilimsel yöntemle elde edilen ve insanın doğaya uyumunu sağlayan davranışlar istendik davranışlardır. Bunun için tümevarım yöntemi kullanılmalıdır. Naturalizmin ölçütleri doğa, insan, gerçeklik, demokrasi ve hazzdır (Sönmez, 2017, s.36).

Pragmatizm akımına gelince bu felsefi akım; doğruluğu, bir eylemin sonucunda sağladığı yarar ile ölçen akımdır. Eğitimde pragmatizme göre, bireylere, günlük yaşamda işlerini kolaylaştıracak ve yarar sağlayacak olan pratik bilgiler kazandırılmalıdır. Hiçbir kuram değişmez değildir. Teoriden çok pratik daha önemlidir. Bu bağlamda pragmatist yaklaşıma göre, bilgi, tecrübeler aracılığıyla edinilen ve doğruluk değeri taşıyan denencedir. Doğruluk değerideneme yoluyla belirlenmiş önermeler elde etmek için, bilimsel yöntem ve özellikle de özelden genele doğru akıl yürütme kullanılmalıdır. Değişme, yok edilemez bir durum olduğu için, tamamlanmış ve bitmiş bir şey değildir; aksine devamlı bir oluşum mevcuttur. Değerler rölatiftir ve bireyler arasındaki ilişkiyle oluşur. Ortak değerler, bireylerin birlikte yaşamalarına öncülük eder. Doğruluk, öne sürülen önermelerin hayata aktarılması sonucunda sağladığı faydaya bağlıdır(Sönmez, 2017, s. 37).

İnsanın varoluş sorunlarından yola çıkan varoluşçuluk ise, bireyi merkeze alan, özgürlükçü bir akımdır. İnsan, dünyaya atılmış, yalnız bir varlıktır. Varoluşu özden önce olan insan, yaşadığı dünyada nasıl bir insan olacağına kendisi karar vererek seçimler yapar ve özünü oluşturur. Hem kendisini hem de başkasını seçer. Varoluşçu eğitim anlayışına göre ise, birey özgürdür. Bu nedenle birey, eğitim sürecinde, değişmez doğrulara hapsedilemez. Çünkü değişmez doğru mümkün değildir. Bilgi, insanın kendisinin oluşturduğu bir tasarımdır. Öğretmenin görevi ise bir şeyi öğretmek değil, bireyin kendi varoluşunu oluşturmasında yardımcı olmaktır. Varoluşçuluk açısından her şeyden önce, yaşadığımız an önemlidir. Geçmiş ve gelecek yoktur. Birey sadece, içinde bulunduğu anı yaşar. Kendi varoluşunu yaratan tek varlık insandır ve insan kendi değerlerini kendi var eder, yaşamını kendi seçer. Hayatı anlamlı hale getiren varlık insan olduğu için, hayat insanla başlar. Yaşamı içerisinde

insana yön gösterecek olan tek varlıkta yine insandır. İnsan, kendisini varetmişinden dolayı, özgürdür ve eylemlerinden sorumludur. Bununla birlikte özgürlük, bireyin, toplumdan sıyrılmasıdır. İnsan bir davranışta bulunduğu zaman sorumluluk hisseder ve bu bunalıttır. Hâlbuki evren insana karşıdır ve onun eylemde bulunmasına müsaade etmez. Bilen kişi ve bilinen şey arasında bir farklılık bulunmaz. Suje ve obje bir aradadır. Bireyin deneyim halinde kendinin bilincine ulaşması için ‘sınır durumunda’ bulunması, örneğin ‘ölümle yüz yüze gelmesi’ gerekir. Bu durumda birey, hayatın anlamına ulaşır(Sönmez, 2017, s.37).

Temel eğitim felsefesi akımlarının da kendi bakış açılarından eğitim olgusuna farklı yaklaşımlar sergiledikleri görülür. Örneğin daimici eğitim felsefesi, idealizmden etkilenilerek oluşturulmuştur. Bu akım akıllı ön plana çıkaran akımdır. En muhafazakâr sistemdir. İnsanın doğası, gerçeklikler, doğrular asla değişmez kabul edilir. Öğrenci, eğitim ortamında, evrensel değerlere ulaşmak üzere konumlandırılır. Eğitim programları, insana bu değişmez doğruları kazandırmak üzerine kurulmalıdır. Bilgi zaten öncesinde var olduğuna göre, öğrenci bu bilgileri almak üzere okul ortamına dâhil olur. Her şey hazır haldedir. Daimici akıma göre, okul hayatın kendisi değildir. Öğrenci, okulda, hayata hazırlanır. Hayatı boyunca kullanacağı bilgileri okulda kazanır. Bu eğitim anlayışında öğretmen, evrensel değerleri öğrenciye aktaran, aktif olan taraftır. İdealizmden etkilenen daimici akımda, öğretmenin bir takım nitelikleri vardır. Bu nitelikler, idealist bir öğretmende olması gereken niteliklerdir. Nitekim idealist bir eğitimde öğretmende bulunması gereken özellikler şunlardır: Öğrenci için doğru bilgilerle donanımlı ve kültürlü olmalıdır. Her zaman ve her yerde doğru ve dürüst bir şekilde evrensel değerlere göre davranmalıdır. İnsanları tanıma konusunda uzman olmalıdır. Öğretme ortamında işini uzmanca yapmalıdır. Öğretme çabasıyla uzmanlığını harmanlayabilmelidir. Öğrencilerine karşı bir arkadaş, dost gibi davranmalıdır. Tutum ve eylemleriyle, öğrencilerin öğrenmeye karşı isteklerini artırmalıdır. İnsanlık için doğru ve evrensel olan hedef davranışları, öğrencide öğrenme isteği uyandırarak gerçekleştirmelidir. Her evrensel doğrunun, kültürel miras içinde yeniden doğmasına yardım etmelidir(Sönmez, 2017, s.69).

Daimici eğitim anlayışı, öğretmene verdiği nitelikler açısından birçok kazanımı sağlamış olsada gelişen ve değişen dünyada bireyin daha doğrusu öğrencinin öğrenme sürecinde etkisiz kalmış bir akımdır. Çünkü bu akımda, her şey değişmez ve mutlak kabul edilerek, öğrenci zaten var olan bir şablona benzetilmeye çalışılır ki bu da hem çağın koşullarına hem bireyin özgürlüğüne engel teşkil etmektedir. Daimici eğitimde, önceden belirlenen eğitim hedefleri, bilimsel doğru ve değişmezleri içerir. Bu durum, öğrencinin aktivitesini engellemekte, ezberci eğitime neden olmaktadır. Ezberci eğitim ise hayatın

gerçekliği içerisinde, bireyi yetersiz bırakmaktadır. Sürekli aktaran öğretmeni dinleyen öğrenci pasifleşmektedir. Varolan değerler, kültür ve evrensel gerçeklikler, okulda öğrenciye aktarılır. Büyük eserlerin öğrenciye öğretilmesi ve ezberletilmesi söz konusudur. Örneğin, sınıfa yeni başlayan bir öğrenciye, ormanda geçen bir hikâye aktarılacaksa, bu hikâye, öncesinde yazılmış ve resmedilmiş olan bir kaynaktan direkt seçilerek aktarılır. Ormanın nasıl olduğu, kişiler ve olay var olduğu şekilde aktarılır. Ya da bir matematik konusu anlatılacaksa kitaptan aynı şekilde alınır. Önemli olan, kitaplarda yazılanı olduğu şekliyle benimsetmektir.

Daimicilik, öğrencinin kendi yaratıcılığını kullanması ve zihinsel gelişimini kısıtlaması açısından, yeni akımların doğmasını sağlamıştır. Bunlardan ilki esasiciliktir. Esasicilik; realizm ve idealizmden etkilenilerek oluşturulmuştur. Daimiciler gibi muhafazakârdırlar, ancak idealizmden farklı olarak esasiciler, gerçek dünyaya yönelirler. İdealizmin soyut gerçekliği yerine, realizmin somut gerçekliğini ele alırlar. Akıl merkezli bir sistemdir. Birey, başlangıçta hiçbir bilgiye sahip değildir, yaşamı içerisinde deneyimleri ile bu bilgileri kazanır. Öğretmen merkezlidir. Öğrenci, bu akımda da pasif ve ezberci bir konumdadır. Bu akıma göre, insan, genel olarak toplumsal ve kültürel bir varlıktır ve doğuştan hiçbir bilgiye sahip değildir. İnsan, bilgiyi sonradan tümevarım yoluyla kazanır. Tümevarım yoluyla kazanılan bilgiler mutlak doğrulardır. Bu tür bilgiler ve teknik, toplumda sürekli birikir. Okulun temel işlevi bu bilgileri öğrenciye aktarmaktır. Bu nedenden okul, bir reform olarak değil, öğrenim kurumu olarak kabul edilmelidir. Bu kurumun görevi, geçmişten gelen kültürel değerleri öğrenciye kazandırmak ve bu yolla öğrencinin yaşadığı topluma uyumunu artırmaktır. Topluma uyum sağlayan insan, ahlaklı ve erdemli olarak değerlendirilir. Gerçek olan şey değişmemedir. Bu nedenle geçmişte kazanılmış olan kesin doğrular, yeni kuşaklara aktarılacak hem değişimin önüne geçilmeli, hem de kuşaklar arasında doğacak çatışmalar engellenmelidir. Geçmişten gelen bilgi ve becerileri yeni nesillere aktarıldığı zaman, artık yeni nesillerde eski nesiller gibi davranır ve böylece değişim ve çatışma önlenmiş olur. Bu şekilde kültürel mirasın da devamlılığı sağlanır(Sönmez, 2017, ss.92-93).

Esasici akımın, temel özelliklerine bakılacak olursa, değişimin engellenmeye çalışıldığı bir sistem ön plana çıkar. Oysaki değişim, kaçınılmaz ve sürekli. Manevi değerlerin değişmesi her ne kadar yavaşta olsa, toplumsal hayatta, siyasi, ekonomik ve politik olgulara bağlı olarak değişimin engellenemeyeceği görülmektedir. Esasicilik akımında, öğrenci yine pasif bırakılmakta, öğretmenin aktardığı bilgileri olduğu şekliyle kabul etmektedir. Öğretmen cezayı kullanarak otoriter bir tavır sergilemektedir.

Esasiciler, tüm insanların edinmesi gereken esaslar olduğunu savunarak, eğitim programlarının ve sınıf içerisinde öğretmenin rolünün değişmesinin bir gereklilik olduğunu

savunurlar. Öğrenci için aşırı bir özgürlük söz konusu olmamakla birlikte disiplin ve düzenli çalışmayı temele alırlar. Bu noktada okulun görevi, geleneksel değerleri öğrenciye aktarmaktır. Çerçeve programın uygulanması gerektiğini söyleyerek realist anlayışa yakın durmaktadırlar. Çocuğun okula gitmesinin amacı, yaşanılan dünyayı olduğu şekilde almak ve büyüklerin tecrübelerinden faydalanmaktır. Çünkü çocuğun kendi tecrübesiyle öğrenmesi her zaman etkili sonuç vermeyebilir(Turgut, 1991, ss.77-78).Esasiciliğe göre: “Öğrenmenin temelinde sağlam bir çalışma ve zorlama vardır. Öğrenci değil öğretmen girişimde bulunan taraftır. Eğitim sürecinin yapısı, konunun en iyi şekilde özümsemesidir.”(Kılıç, 2018, s.26) Görüldüğü üzere, hem daimici hem esasicı akımda birey, toplumsal değerler içerisinde eritilmektedir. Bu iki akımda verilen bilgiler, öğrencinin okul dışında uyumuna yönelik olsa da bireysel ihtiyaçların ve doyumun sağlanmasında eksik kalmaktadır.

Diğer bir akım ise ilerlemeciliktir. İlerlemecilik; pragmatizmden etkilenilerek oluşturulmuştur. Esasicilere karşı çıkar. Geleneksel eğitimden uzaklaşarak, daha özgürlükçü bir sistem önerir. Değişmez doğrular yoktur ve eğitimin özü değişebilir gerçeklerdir. Evrenin değişmesini temele aldığı için temsilcileri arasında Herakleitos kabul edilebilir. Oluşu anlatan Herakleitos, evrenin bu oluş içerisinde sürekli aktığını ifade etmiştir (Sönmez, 2017, ss.102-103). Eğitim açısından değerlendirildiğinde sürekli değişen evrende, öğrenciye pratik yaşamda kullanabileceği bilgiler kazandırılmalıdır. İlerlemeci eğitim felsefesinin en önemli özelliği geleneksel eğitim sistemlerine tepki göstermesidir. Geleneksel eğitimlerde, sıkı bir disiplin, şekilcilik, edilgen ve yalnızca boyun eğen bireyler yetiştirme hedefi söz konusudur(Turgut, 1991, s.73).

Doğanın değişimine bağlı olarak, eğitimde değişir ve farklılaşmalar mevcuttur. Bu nedenle ilerlemeci akımda öğretmen merkezli anlayıştan, öğrenci merkezli anlayışa geçiş görülmektedir. Çünkü bilgiyi pratik yaşamda kullanacak kişi öğrencidir. Öyleyse onun öğrenmesine fırsat verilmelidir. ‘Yaşayarak öğrenme’ ifadesi, artık ilerlemeci eğitimle birlikte öne çıkmaya başlamıştır. Pragmatizme dayanan bu akımda artık teoriden ziyade uygulama söz konusudur, öğrenci aktiftir. Hayatın kendisi, eğitimidir. Eğitim, daimicilikten farklı olarak hayata hazırlanan bir süreç olarak görülmez. Yaşamın kendisi olarak kabul edilir. Yaşam değiştikçe, eğitim de bu yönde ilerlemeci bir yol izlemelidir. Öğrenci, bu değişen yaşam içerisinde kendi deneyimleri ile öğrenmeli, öğretmen ona rehberlik etmelidir. İlerlemeci anlayış katı kurallara bağlı bir disiplini reddederek, demokratik bir ortamda öğrenme sağlanmasını öngörmüştür. Bununla birlikte, bilimsel yöntemlerle faydalı olana ulaşma ve öğrencinin yeteneklerini keşfetme hedeflenmelidir (Kılıç, 2018, s.27).

Bu konuda son olarak ele alınacak eğitim felsefesi akımı yeniden kurmacılıktır. Yeniden yapılandırmacılık; günümüz bunalımlarından yola çıkarak, eğitimin tüm toplumu yeniden yapılandırması amacına yönelik olarak oluşturulmuştur. Modern dünyanın, içerisinde bulunduğu bunalım ve krizler, kurumların ve toplumun yeniden kurulmasını gerektirmektedir. Yeniden kurmacılığa göre okullar, problemlerin çözümlendiği, yorumlandığı ve değerlendirildiği yerler değildir. Bu sorunlara çözüm önerilerinin üretildiği ve gerektiğinde öğretmen ve öğrencilerin de harekete geçtiği yerlerdir (Kılıç, 2018, s.28). Bu noktada eğitim sistemlerinin amacı, dünya devletlerinde barışı ve huzuru var ederek tüm insanlığın sevgi ve birliktelik içerisinde demokratik değerle bağlı olarak, bir sonraki adımları tahmin edecek düzeyde akıllı eylemlerde bulunabilmeyi sağlamaktır. Eğitimin görevi, toplumu yeniden biçimlendirmek ve toplumun değişebilmesinde gerekli olan sorumluluğu okulların üstlenmesini sağlamaktır(Sönmez, 2017, s.114). Böylece insanların, yaşadığı bu toplumu yeniden kurmalarının ilk basamağı okullardır. Okul, yeni bir düzen oluşturma zihniyetini, bireylere kazandırmalıdır. Zihinler ve karakterler bu doğrultuda eğitilmeli, geleceğe dönük olmalıdır. Fakat bu, zorlama ile değil gönüllülük ile olmalıdır.

Varoluşçuluk Nedir?

Varlık, var olan her şeydir. Felsefede varlık kavramı; var olanları tamamı, toplamı; var olan her şeyin sahip olduğu veya gösterdiği esas nitelikler veya sıfat. Beliren veya değişen şeylere karşı, kalıcı realitedir olarak tanımlanır (Cevizci, 2011, s 439).

Varoluşçuluk kavramı ilk olarak SorenKierkegaard tarafından kullanılmıştır.Varoluşçuluğun kesin bir betimlemesi yapılamaz. Çünkü varoluşçuluk ifadesini kapsayan tek bir öz, tek ve değişikliğe uğramayan bir felsefe yoktur. Bu ifade, aralarında yoğun farklar bulunan farklı felsefeleri gösterir(Sartre, 2017, ss. 8-9). Bununla birlikte, varoluşçuluk genel olarak bir bunalım felsefesi, ümitsizlik, başkaldırı, özgürlük gibi düşüncelerin bir araya geldiği mevcudiyettir. Kötümserliği içermesi bakımından eleştirilere maruz kalmış bir felsefe akımıdır. Özellikle makineli üretime geçildikten sonra insanın, bu hızlı üretim içerisinde benliğini yitirdiğini, birey olmaktan uzaklaşıp birer nesneye dönüştüğünü ifade eden felsefedir. Sartre'ın ifadesiyle,

Bireyin bırakılmışlığını, yalnızlığını, boğuntusunu, umutsuzluğunu, güvensizliğini belirtmekle kanaat etmezler. Bu bireyin özünü tanımasını ve varetmesini, kendiliğini kazanmasını, baskıdan kurtarılmasını da isterler. İnsanı ezen teknik düzene, kişiliğini silen toptancı topluma, benliğini çiğneyen despotluğa karşı koyar, gerekirse ayaklanırlar. Bu sebepten öznelliğe ve bireyliğe büyük önem verirler. Öznellikten kalkarak bireyciliğe varırlar. Mesela, Kierkegaard bireyi temel gerçek kabul eder, toplumu hor görür. Ona göre bireyin varlığını koruması için toplumdan, halktan, eşitlikten arınması

gerekir. Bireycilik ancak yalnızlık, boğuntu, kaygı ve umutsuzluk içinde tezahür eder(Sartre, 2017, s .11).

Varoluşçuluk kavramı, özellikle ikinci dünya savaşı sonrasındaki bireyin, bireyselliğinin bir kötümserlik içinde anlaşılabilirliğini vurgulanmakta hatta bu dönemde kötümser ve kaba olan herkes varoluşçu olarak nitelendirilmektedir. Bu konuda Sartre şunları söyler:

Varoluşçuluktan bahsedince, bireyin hayatının ilerlemesine olanak tanıyan ve her gerçek şeyin, her davranışın bir alanı, bir hümanist bireyselliği çevrelediğini belirten bir öğreti anlıyoruz. Görüldüğü üzere, bize yapılan en kötü eleştiri birey yaşamının hep kötü yanları üzerinde durmuş olmamızdır. Geçenlerde bir kadını anlattılar: Kadıncağızın öfkelenince ağzından yakışık almayan bir ifade çıkmış. Böylece, utanmış, af dilemiş, “ Ben de varoluşçu mu oluyorum ne!” demiş. Aşıkâr ki bütün çirkinlikler, bütün bayağılıklar varoluşçuluğa yakıştırılıyor artık(Sartre, 2017, s35).

Varoluş felsefesi, Descartes’in ‘Düşünüyorum, öyleyse varım!’ öğretisini ‘Var olduğum için düşünüyorum!’ şekline çevirmiş ve Husserl’in fenomenolojisi üzerine kurulmuşbir felsefedir. Kendisine insanı konu edinen bu felsefe, insanın doğası, özgürlüğü, sorumluluğu, değeri, yabancılaşmasını konu edinir. Varoluşçu felsefeyi doruk noktasına çıkaran Sartre, varoluşçuluğun bir moda haline getirildiğini ve birtakım yanlış anlaşılmalara da yol açtığını söyler. Ona göre:

Bu ifadeyi kullananlarınçoğu, onu haklı göstermeye çalışırken oldukça zorluk çekerler şimdi. Çünkü bu ifade yaygın duruma geldi artık. O kadar ki, Clartes’in dedikodu yazarı bile fıkrasının altına ‘varoluşçu’ diye imza atıyor; falanca ressamın ya da müzikçinin bile varoluşçu olduğundan dem vuruluyor. Hem de büyük sevinç duyuluyor bunun söylenmesinden. Diyeceğimiz, varoluşçuluk sözcüğü öylesine yayıldı, anlamı öylesine genişledi ki artık hiçbir anlamı kalmadı desek yeridir. Görünürde gerçeküstücülüğe bir öncü akım da bulunmadığı için olacak, aylaklığa ve rezalete düşkün kimseler, varoluşçuluğa dört elle sarıldılar. Çünkü rezalete en az elverişli öğretilerdir. Hayli kuru ve sıkı bir öğreti. Daha çok uzmanlara ve filozoflara özgü bir öğretiler(Sartre, 2017, s.36-37).

Kavramın farklı tanımlanma şekillerine bakılacak olursa, örneğin, Jean Paul Sartre ın varoluşçuluğuna göre; iki türlü varoluş tarzı vardır. Birincisi ‘kendisi olarak varolma’, ikincisi ‘ kendisi için varolma’dır. Kendisi olarak var olma ya da kendinde varolma, nesnel var olma şeklindedir, neyse odur ve o şekilde vardır. ‘Kendisi için var olma’ ise olduğu gibi olmayan var olma şeklindedir. Sartre’ın varoluşçuluğu kendisini edebiyatta, tiyatro oyunlarında bir iç sıkıntısı, bunalım, karamsarlık ve bunların sonucunda özgürleşerek varoluşma şeklinde gösterir. İnsanı, özgürlüğe mecbur bırakmış, bu özgürlük sonrasında da hiçliğe ulaştırmıştır. Hiçliğe ulaşan insan, artık kendisi için varlık olma yolunda kendi özünü oluşturacaktır.

Varoluşçuluk, bireyi odak noktası olarak seçmiş bir felsefe akımıdır. Bu felsefe, bireyin doğasını anlayabilmek için, onun tekliğini temele almıştır. Varoluşçuluk, insanın varoluşunun diğer nesnelerden farklı olduğunu, insanın irade ve bilinç sahibi bir varlık olduğunu ve içerisinde yaşadığı dünyaya fırlatılmış olduğunu savunur. Birey, içerisine fırlatıldığı bu dünyada, iradesiyle birtakım seçimlerde bulunarak yaşamını devam ettirecektir. Bireyin özgürlüğü ve sorumluluğu, varoluş felsefesinin iki ana kavramıdır. Birey merkezdedir, bu nedenle öznellik ön plandadır, bireyin deneyimleri diğer her şeyin üstündedir. Çünkü birey olmadıkça diğer hiçbir şeyin önemi olmayacaktır. Varoluşçuluk, ‘varoluşun, özden önce olduğu’ öğretisi çerçevesinde temellendirilmiş öznelci bir felsefe akımıdır. Kendisinden önceki felsefelere bir tepki şeklindedir.

Varoluşçulara göre tüm nesneler –insan dışındaki- varoluşlarından önce gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Sartre’a göre, bir ağaç, ağaç olarak varolmadan önce bir öze sahiptir. O öze uygun olarak gerçekleşmiştir ve artık kendini nasıl yapacağını bilemez. Oysa insan, kendini yapabilen tek varlıktır. İçerisine atıldığı bu dünya kötü ve karamsardır. İnsan bu dünyada özünü oluşturabilir ve bu özü oluştururken kendisine sunulan birçok yoldan istediğini seçebilir, seçme özgürlüğüne sahiptir ve bu seçimlerinden sorumludur. Varoluş felsefesinde: “ Ben bir insanım, dediğim zaman bu ifadeye girmiş olan ‘ben...im’ kelimesi varlığı ifade ettiği halde ‘insan’ kelimesi öz ifade etmektedir.” (Topçu, 2006, s.17)

Varoluşçulukta insanın tekilliği önem arz etmektedir. İnsan ile diğer nesneler arasında bir ayrım yapan varoluşçuluk, insanın iradesine yönelmiştir. Bu nedenle insanın varolma durumuyla ilgilenir. Yani varoluş ifadesi varlık ifadesinden farklı olarak ele alınır. Kelimenin ifade ettiği anlama bakıldığında oluş içerisinde olan şeyin, henüz tamamlanmamış, devam eden bir süreç olduğu anlaşılabilir. Varoluşfelsefesinde, birey varoluşunun anlamı söz konusudur. Bireyin özünü gerçekleştirilmesi, birey varoluşunun tesadüfler içinde oluşu, güvensizliği söz konusudur; acizliği ve hiçliği içinde birey, ölüme mahkûm bir varlık olarak bireyin varoluşu, hiçlik karşısında bireyin varoluşu, birey varoluşunun saflığı ve bu saf olmaya davet, özgürlüğü içinde bireyin varoluşu, topluluk içinde kaybolmuş bireyin, tek bireyin özünü bulması, kendi olması, hakikat ve ahlaklılık karşısında gerçek eylemi- tutumu; bütün bu problemler söz konusudur(Akarsu, 2014, ss.187-188).

İnsanın bireyselliğine odaklanan varoluş felsefesi, insanı artık kalıplaşmış görüşlerle anlatmak yerine onu bir varolma durumuyla anlatmaya çalışarak klasik felsefi öğretilerden ayrılır. Ortaya çıktığı dönemin de etkisiyle kaybolmuş bireyi arayan varoluşçuluk, umutsuzluğun, kaygının, kötümserliğin, bunalımların felsefesi olarak bilinir. Onun bir karşı olma felsefesi olması da bu nedenledir. Böylece insanı, belirlenmiş özden bağımsız tutar.

Varoluşçu felsefe, İnsanın özgürlüğü problemi üzerinde durulur. İnsan, eylemlerini özgürce seçecektir ve başkasından etkilenmeyecektir. Bu felsefede ana kavram varoluş kavramıdır. Ancak, varoluş varlık demek değildir, ondan farklı bir şeydir. Birer varlık diye tanıdığımız taşlar, kendilerini var eden düşüncemizin hareketi sayesinde varoluşlarını edinirler. Varoluş bir durum değildir, bir harekettir, olanaktan gerçeğe geçiş hareketidir. Kendi varoluş sözcüğünün de gösterdiği gibi varlıktan hareket edilerek, önceden sadece mümkün olanda yerleşmeye doğru götürücü bir oluşturmaktır. Madde olaylarında böyle yenilikler fişkırtıcı bir oluş görülmemektedir. Gerçek varoluş hürriyete muhtaçtır ve bu sebepten insana mahsus bir imtiyazdır(Topçu, 2006, s. 31).

Varoluşçuluk ve Türleri

İlk olarak SorenKierkegaard tarafından kullanılmış bir kavram olan varoluşçuluk kavramı, bu kavramın dayandığı temeller ölçüsünde özellikle de ikinci dünya savaşından sonra Tanrının varlığı ile ilgili sorgulamalara dayandırılarak iki ayrı kanatta şekillenmiştir. Bunlardan birincisi Hristiyan varoluşçuluk, ikincisi ise Tanrıtanımaz varoluşçuluktur. EmmanuelMouniere şunları söyler:

Varoluşçuluğun temelleri Sokrates'e, Stoacılar, Saint Augustin ile Saint Bernard'a kadar gider. Varoluşçuluğun temelinde Blaise Pascal, Maine de Biran ve SorenKierkegaard bulunur. Kierkegaard'dan sonra varoluşçuluk iki dala ayrılır: Hristiyan varoluşçular ve Tanrıtanımaz varoluşçular. Hristiyan varoluşçular arasında SorenKierkegaard, Karl Barth, Karl Jasper, MaxScheler, Landsberg, Maurice Blondel, HenriBergson, Charles Peguy, GabrielMarcel, Le Senne, NicolaBardieff, Levchestov, Soloviev yer alırken FriedrichNietzsche, Martin Heidegger ve Jean Paul Sartre ateist varoluşçuları oluşturur(Bozkurt, 2012, s. 24).

Genel olarak varoluşçu felsefenin insana yönelik tutumu, Hristiyan varoluşçulukta da görülür. İnsanın sıkıntıları, karamsarlığı, bunalımı, yalnızlığı ele alınır ve bu yalnızlığın sonucunda Tanrıya ulaşılır. Hristiyan varoluşçuluğunun en bilindik ismi olan Kierkegaard, felsefesinde bireyin öznelliğine yoğunlaşır. Bireyi her türlü düzene ve otoriteye karşı savunarak nesnelliği reddeder. Çünkü ona göre herhangi bir yerde varolan nesnel düşünce, bireyin öznelliğini kendi içinde eriterek yok eder. Bu durumda bireyin sevgi ve tutkusu görmezden gelinir. Ona göre varolmak demek bir birey olarak var olabilmek demektir. Öte yandan:

Kierkegaard tek bir insanı kendi gerçek varoluşunun en uyanık bilinci içinde toplamak ister. Bu felsefe doğrudan doğruya şu çağırışı duyurmak ister : 'Yaşamını boşuna harcama, günlerini öldürme, uyku içinde geçirme, uyan ve insan ol!'. Filozofun kendisi, bütün yaşamını, doymuşluğu içinde uyuklayan insanları nasıl uyandırabileceğini düşünmekle geçirdiğini, ifade eder. Belki insanları biri cılız biri kanatlı – eşit olmayan – iki atın çektiği bir arabaya

oturtup yürü diye bağır! Belki o zaman uyanacaklardır. Kanatlı at sonsuzluk, cılız at zaman, arabacı da içimizden her biri. Zaman içinde sonsuzluğun kendisine parıldadığı kimse, kendi varoluşunda uyanmış kimsedir. En iyi uyandırma aracı da kaygılı korku ya da iç daralmasıdır(Akarsu, 2014, ss. 193-194).

Karl Jaspers da yine Hristiyan varoluşçuluk içerisinde İnsan nedir? Sorusundan yola çıkarak, hiçbir bilimsel yasanın insanı açıklayamadığını, insanın içerisinde bulunduğu bu anlamsız dünya içerisinde yok olmak üzere olduğunu ve bir seçim yapıp anlamlı olana yönelmesi gerektiğini düşünür. Gabriel Marcel'e göre varoluş Tanrının benimsenmesidir. "Tanrı, bir nesne olmayıp, saltık bir doğrulanamazdır. O, bir problem ötesi konudur. Ancak, diyalog ve iletişim ile Tanrı ve başkası bizlere açıklanabilirler."(Bozkurt, 2004, s.153)

Yine Marcel'e göre, *dinsel inançlar, bilimsel doğruların yerini almamak koşuluyla kişiseldirler*. İnsan bu dünyada belirli bir konumdadır. Bunlar; bedene bürünme, zihinsel yaşamımızın uyumu ve bütünlüğü ve bir bedenimizin olduğuna dair bilincimizdir. Bedenimizden itibaren sırasıyla; içinde yaşadığım alışılmış çevre, beni çevreleyen nesneler ve dünya ile evren gelir. Öyle ise ben, dünyaya ve bedenime bağlıyım. Bedenim ise, ne çok iyidir ne de benim tanımımdır. Benim ve dünyanın salt varoluşu, Tanrı'nın yaratmasının sonucudur (Bozkurt, 2004, s.154).

Tanrıtanımaz varoluşçulara göre de varoluş özden önce gelir. İnsanın yalnızlığına yönelen bu varoluşçulukta Tanrı, yalnızlık sonucu ulaşılan bir sonuç değildir. İnsanın, varoluşu özünden önce geldiği için onun özünü oluşturan bir Tanrı fikrini kabul etmezler. Varoluşun, özden önce geldiği görüşünü, Jean Paul Sartre şu ifadeleri ile somutlaştırır:

Yapılmış bir nesneyi, sözgelişi bir kitabı ya da bir kâğıt keseciğini ele alalım. Bu nesneyi bir kavramdan esinlenen bir zanaatçı yapmıştır. Zanaatçı onu yaparken bir yandan kâğıt keseciği kavramına öbür yandan da bu kavramla birleşen bir üretim tekniğine, bir yapış reçetesine başvurur. Böylece kâğıt keseciği hem belli bir biçimde yapılmış bir nesne hem de belli bir işe yarayan bir eşya olur. Neye yarayacağını bilmeden bir kâğıt keseciği yapmaya kalkan bir kimse tasarlanamaz. Bu demektir ki kâğıt keseciğinin özü onun varlaşmasından önce gelir. Karşımda şöyle bir kitabın ya da böyle bir kâğıt keseciğinin bulunuşu önceden belirlenmiştir. Burada dünyanın teknik görünümü ile karşılaşırız. Bu görüme bakarak, 'Yapış, varoluştan önce gelir'diyebiliriz. Yaratıcı bir Tanrı'yı bile çoğu zaman yüksek bir sanatçı olarak tasarlarız. Tanrı'yı zanaatçıya benzetiriz. Benimsediğimiz öğreti hangisi olursa olsun – ister Descartes'inki isterse Leibniz'inki gibi bir öğreti olsun-yine de biz iradenin az çok anlağı izlediğini, hiç olmazsa onunla birlikte yürüdüğünü kabul ederiz (Sartre, 2017, ss.37-38).

Öte yandan Tanrıtanımaz varoluşçuluğun temelini ise Sartre şu şekilde açıklar:

Varoluşçu özden önce gelen bir varlık vardır, bu varlık, bir kavrama göre tanımlanamazdan, belirlenemezden önce de vardır. Bu varlık, insandır. Heidegger'in deyişiyle 'İnsan Gerçeği'dir. Varoluş, özden önce gelir. İyi, ama ne demektir bu? Şu demektir: İlkin insan vardır; yani insan önce dünyaya gelir, var olur, ondan sonra tanımlanıp belirlenir, özünü çıkarır (Sartre, 2017, s.39).

Böylece Jean Paul Sartre, sadece insanda, varoluşun, özden önce olduğunu söyleyerek insanı, kendi özünü oluşturma sürecinde sorumlu bir varlık olarak nitelendirir.

Varoluşçu Eğitim Anlayışı

Varoluşçu felsefe, insanı merkeze alan bir felsefe akımıdır. Geleneksel felsefeden farklı olan yönleri bulunmaktadır. Büyükdüvenci(2001)'e göre, geleneksel felsefede, mesela, Stoacılarda mutluluğa ulaşmanın yolu, doğaya uygun bir yaşam sürmektir. Aydınlanma felsefesinde ise aklın önüne konulmuş engellerden kurtulmanın yolu, yine aklın kullanılmasıdır. Aydınlanmacı filozoflar, tüm insanlığın dünyasal mutluluğa ulaşmasını hedeflemiştir.

Varoluşçu felsefede bilindiği üzere, nesneler, kendinde varlıktır. İnsan ise kendisi için varlıktır. Bu felsefenin temel görüşü, varoluşun özden önce olduğudur. İnsan, içerisinde yaşadığı dünyada kendisini oluşturacaktır. Herhangi bir belirlenmişliksöz konusu değildir.

Varoluşçuluk bütün bir 20. yüzyıl boyunca bir varlık ya da bilgi görüşünden ziyade, bir etik teori ya da ahlak öğretisi olarak anlaşılmıştır. Başka bir deyişle varoluşçuluğun insana kendini tanıyıp belirlemesi, kendi seçtiği doğrultuda gelişmesi ve gerçekleşmesi yönünde bir çağrışı ifade ettiği söylenebilir. Bundan dolayı, onu karakterize eden en önemli tema 'varoluşun özden önce geldiği', 'dünyanın olumsal ve saçma olduğu' tezlerini tamamlayan bir tema olarak 'insanın özgürlüğe mahkûm olduğu' temasıdır(Cevizci, 2012, s.151).

Varoluşçu felsefe, geleneksel felsefelerden farklı olduğuna göre, bu felsefenin sunacağı eğitim sürecinde, farklılıklar içerecektir. Her varoluşçu filozofun eğitim anlayışı da birbirinden farklıdır. Temelde varoluşçu felsefe aslında bireyin felsefesidir. İkinci dünya savaşı sonrasında bireyin içerisine düştüğü durumdan yola çıkarak, bireyin özgürlüğünü ve tekliğini anlatan, onun bu evrendeki konumuna odaklı felsefedir. Popüler olduğu dönemin özellikleri düşünüldüğünde birey, bu dönemde savaş ve kaosun içerisinde kaybolmuştu. Varoluş felsefesi onun bu kaybolmuşluğunu dile getirmektedir. Öyleyse eğitimde de bireyin özgürlüğünü, yaratıcılığını ve tekliğini savunarak önceki eğitim akımlarından ayrılacaktır. Örneğin, idealizmde bilgiler aprioridir ve daimici akımda bu bilgiler öğrenciye olduğu şekliyle aktarılır. Her şey hazır haldedir. Öğrenci bu hazır bilgilere göre eğitilir. Öğretmen aktaran, öğrenci ise pasif bir şekilde bu bilgileri alan taraftır. Varoluşçu eğitim, yenidenkurmıcılık akımıyla ilişkilendirilebilir. Çünkü yeniden kurmacılıkta, öğrenci artık pasiflikten kurtularak, kendi yaşantıları ve yaratıcılığıyla aktif hale gelir. Varoluşçu eğitimde öğrenci bir bireydir ve tektir. Her bireyin kendi öğrenme yöntemi ve hızı vardır. Bireysel farklılıklar önemlidir. Varoluşçu felsefeye dayanan varoluşçu eğitim anlayışında, öğrenci özgür bırakılmalıdır. Özgürlük kavramına önem veren bu felsefede, öğrencinin bir okul

içerisinde öğrenmesi ön planda değildir. ‘Yaşam boyu öğrenme’ ilkesi üzerine kuruludur. Bireyselliği ön plana çıkardığı için de hümanist bir anlayışa sahiptir. Bu bağlamda;

Varoluşçu eğitim hümanist bir karaktere sahip olmakla birlikte, aşırı bireyci bir eğitim anlayışı ortaya koymaz. Bunun da en önemli nedeni, onun öğrenci ya da bireyi belli bir tarihsel süreç ve kültür içinde cisimleşmiş bir varlık olarak ele almasıdır. Öte yandan bu eğitim anlayışı, insanı, birtakım nesnel ve kişiler arası geçerli doğruları ve normları kavramsal olarak bilme durumuna gelen salt bir epistemolojik varlık olarak görmez. Dolayısıyla eğitimi, sadece belli türden bilgilerin aktarılması olarak değerlendirmez. Bu çerçevede bile, öğrencinin ya da bireyin kavrayış ya da anlamaya ulaşmasını amaçlayan existansiyalist eğitim, esas olarak insanları dönüştürmeye ve onlara sahici bir varoluşa erişme yönünde rehberlik etmeye çalışır(Cevizci, 2012, s.153).

Şu halde varoluşçu felsefenin özgür insan fikri, eğitimi de yansıtmıştır. Bireyin yani öğrencinin kendisini yapması söz konusu olacaktır. Birey, bir bütün olarak düşünülürse, kendisini nasıl bir insan yapacağına karar verirken, doğal olarak bunu eğitim ortamında da gerçekleştirecektir. Yaşamı içerisinde bir eğitim ortamına dâhil olacağına göre, bu eğitim ortamında kendi varoluşunu gerçekleştirmeye yönelik birtakım unsurlar yeracaktır. Varoluşçu eğitim anlayışında en önemli amacı, öğrenciyi kendi yaşantısına çevirmek, onun varoluşunun tüm ağırlığı ve sorumluluğunu üstlenmesini sağlayarak bireysel kimlik bilinci kazandırmaktır. Böylece öğrenciye, kendi kaderinin belirleyicisi olmasının yolu açılmış olacaktır. Her şey öğrencinin toplumda, sorumsuz bir üye olmak yerine, gerçek bir varoluşa ulaşmasını sağlama amacına yönelik olarak kurulur. Bununla birlikte Cevizci varoluşçu eğitimin yeniden yapılandırıcılıkla ilişkili olduğunu ve bu eğitimde hedefin, öğrencinin ‘ben bilinci’ kazanmasının temini olarak belirtirken, uygulama yönteminin doğrudan bir öğretim ve yüz yüze ilişki ile sokratik tartışma yöntemi olduğunu belirtir(Cevizci, 2012, ss.153-154).

Diğer eğitim felsefelerinde olduğu gibi, existansiyalist eğitim anlayışında da bir öğretim programı söz konusudur. Bireyselliği öne çıkaran bu felsefenin eğitim programı da , bireyin kendi özünü oluşturmalarını hedeflemektedir. Cevizci (2012)’ ye göre, existansiyalist eğitim programı, öğrencinin kendini gerçekleştirmesine yönelik adımlar içerir. Ancak bütün insanların aynı olduğu görüşünden yola çıkılarak oluşturulan eğitim programları, bireysellikten uzak olduğu için existansiyalist eğitim felsefesi kapsamında olamaz. Varoluşçu eğitim felsefesi öğrencinin ihtiyaçları, özlemleri ve koşullarıyla bir bağı olmayan programların öğrenciyi boş bir uğraştan başka hiçbir şeye götüremeyeceğini, ondaki yabancılaşmayı artırmaktan başka hiçbir işe yaramayacağını savunur. Öğrencinin müfredatı oluşturan alanlar ve konular karşısındaki tutumunun belirleyici olduğunu öne süren varoluşçu eğitim anlayışı, insan gerçeğinin anlaşılmasının, insani durumun kavranmasına ve insanlık

hallerine ışık tutmasına katkıda bulunan tüm disiplinlere eğitim programında yer olduğunu ifade eder. Bu nedenle sadece normatif bilimler değil, zihinsel boyutu da dikkate alan bilimlere de eğitim programlarında yer verilmelidir.

Varoluşçu eğitim felsefesi ilk sırayı, şiir, roman, tragedya, müzik ve felsefeden oluşan beşeri bilimlere verir. İkinci sırada ise, bireyin sorumlu bir varlık olduğunu ifade eden toplum bilimleri vardır. Öğrencinin, tarih gibi disiplinlerle ilişkili olması da gerekir. Örneğin;

Tarih, öğrencisinin doğal olaylardan ziyade, tarihsel süreç içinde eylemlerini özgürce belirlemek durumunda olan faillerle ilgilenmeleri gerektiğini belirtir. Başka bir deyişle, existansiyalist eğitimin bakış açısından tarihsel olayların, salt bir olaydan ziyade, içsel, manevi ve toplumsal boyutları olan oluşumlar olarak ele alınmaları gerekir(Cevizci, 2012, s. 156).

Varoluşçu yani existansiyalist eğitim felsefesinde eğitim, yine bireye yöneliktir ve ona göre bir eğitim ortamı düzenlenmelidir.“ Varoluşçu eğitimde, toplumsal ve doğal olgu ve olaylar, olabildiğince geniş ve çok çeşitli bir şekilde öğrencinin seçimine sunulmalıdır. Çünkü bunlar, kişinin kendini gerçekleştirmesini sağlayan birer araçlardır.” (Sönmez, 2017, s.144) Eğitimde kullanılan yöntem ve teknikler açısından baktığımızda:

Varoluşçu eğitime en uygun teknik sokratik tartışmadır. İdealist felsefede olduğu gibi bu teknik kullanılmamalıdır. Sokratik tartışma kullanılırken öğretmen, öğrenciye doğru cevabı empoze edecek sorular sormamalıdır. Kendisi de doğru cevabı bilmemelidir. Yalnız öğrencinin kendi düşüncelerini oluşturması için yeni sorunlar ve durumlar yaratmalıdır. Öğrencinin dikkatini yoğunlaştıracak, uyarıcıları aramalı ve eğitim ortamında sunulmalıdır. Yaşamın anlamıyla ilgili sorular sorarak, kişinin kendi doğrusunu oluşturması sağlanmalıdır. Eğitim ortamında, öğrenci kendi sorumluluğuyla yüz yüze gelmelidir(Sönmez, 2017, s.145).

Bunun için açık okul sistemi gereklidir. Sönmez (2017)’ e göre açık okul sistemi, existansiyalist felsefenin bakış açısına uyan ve aslında önceki eğitim felsefelerinden ayrılan bir sistemi ifade etmektedir. Öğrencinin kendisini bulmasına olanak sağlayan açık okul sistemi, öğrencinin özgürce seçip öğrendiği sistemdir. Sönmez, bu sistem için ‘öğrencilere fırsat yaratan kurumlardır’ İfadesini kullanılır. Varoluşçu felsefe, birey için her türlü belirlenmeyi reddettiğine göre, açık okul sistemi de kesin hedefleri içermez. Bu durum da onun, geleneksel felsefelerle arasındaki uçurumu gösterir. Açık okul sisteminde eğitim durumları açık ve kesin bir şekilde belirlenmemiştir. Oysa geleneksel eğitimde, bu durumlar kesin bir şekilde saptanmıştır. Öğretmen, önceden belirlenen eğitim programına bağlı kalmak zorundadır. Öğrenci geleneksel eğitimde pasiftir. Kendisine anlatılanı benimser veya reddeder. Benimsediği zaman diploma, not verme gibi yollarla ödüllendirilir, reddettiği zaman ise cezalandırılır. Açık okulda ise, birçok farklı, esnek ve dinamik öğrenme ortamı vardır. Öğrencinin öğretmenle ve diğer öğrencilerle ilişkisi, eğitim ortamını verimli kılar. Bu

ilişkiler, öğrencinin ihtiyaçlarından doğar ve gelişir. Hangi davranışta bulunacağını, kendi seçtiği durumlara göre karar verir. Kurallar azami miktardadır. Bireyin hakları geliştirilmeye çalışılırken, diğer insanların yaşantıları için doğuracak baskılar dikkate alınır. Çünkü bu anlayışta başkalarına rağmen, bir kişiye özgürlük tanıma ihtimali yoktur. Mümkün olan şey, ihtiyaçlara uymayan ve anlamsız olan kuralları ortadan kaldırmaktır. Geleneksel eğitimde disiplin konusuna gelince, dışarıdan baskı yoluyla gerçekleşir. Buna rağmen, açıkokulda ise öğrenci kendi kurallarını yine kendisi üzerinde çalıştığı alanın özelliklerine göre belirler(Sönmez, 2017, s.146).

Görüldüğü gibi, varoluşçu eğitim, tamamen bireyin kendi düşünce yapısını kendisinin kurmasına yönelik bir sistemdir. Öğretmenin görevi, onun kendisini gerçekleştirmesine yönelik uygun yöntemler sunmaktır. Böylece öğretmen, var olan herhangi bir bilgiyi, öğrenciye aktaran taraf bir değildir.

Öğretmen ya da eğitimci, insanlardan ziyade, bireyleri eğitip dönüştüreni onlara kendi varoluşlarının yükünü ve sorumluluğunu almaları doğrultusunda katkıda bulunan ve bu uğurda her türlü yöntemi kullanabilecek kişi olmak durumundadır. Bütün bir insanı ya da bireyi eğitecek bu kişi, kendisini egosuna veya konusuna kaptırmayıp, eğitime adanmış bir hayatı sürdüren bir misyoner olmak durumundadır(Cevizci, 2012, s. 157).

Varoluşçu eğitim özünde, insan kendisini ne yaparsa odur, görüşünü gerçekleştirmeye yönelik bir ortam ve eğitimi öngörür. Varoluşçu filozofların, varoluşçu eğitime yönelik tek bir ortak noktası olmadığını belirtmiştik. Öyleyse her filozof kendi felsefesi çerçevesinde görüşünü bildirecektir. Varoluşçu filozoflardan Kierkegaard, varoluşçuluğun hristiyan kanadında yer alan ve varoluş felsefesinin kurucusu kabul edilen filozoftur. Yaşamında dini düşünceye yakın olmakla birlikte, bireyselliği savunmuş, nesnelliği yok saymıştır. Çünkü ona göre nesnel düşünceler, bireyin duygularını yok etmektedir. Onun felsefesinde varoluş kavramı, bireye denk gelmektedir. Birey, varoluşla birlikte seçimler yaparak bir birey olur. Felsefesini, bir inanç sıçramasıyla Tanrının bulunması şekline özetleyen Kierkegaard'a göre insanlar bir uyku halindedir ve yaşamın anlamını bulmakla görevli olan insanlar, inancın sıçraması ve Tanrının bulunmasıyla, hayatlarının anlamlı hale getirebilirler. İnsan, her ne kadar bir toplum içinde yaşasa da, belirlenmiş bir öze sahip olmadığı için, özgür iradesiyle seçebilir. Felsefesinde benlik kavramından bahseder. Filozofa göre:

Benlik gerçekte elle tutulamaz bir şeydir; olanaklar, korkular, kararlarla anlaşılabilir ancak, kendi olanaklarıma baktığımda “özgürlüğün baş dönmesi” o korkuyu yaşıyorum, yapacağım seçme, korku içinde, titreme içinde oluyor. Tüm bu belirlemelerden çıkarılabilecek ipucu kendi-benlik imajımızı değiştirmek durumunda olduğumuzdur. Çünkü hem bireysel hem de toplumsal olarak biz geçmişten ibaretiz ve benliğimizin yeniden eğitimi büyük ölçüde bireysel bir sorundur (Büyükdüvenci, 2001, s.46).

Ben'in temel yapısı konusunda ise Kierkegaard şunları söylemiştir: “1) Bir ilişki 2) Kendini kendi benine bağlayan ilişki, bu iki zıt güç veya ihtiyaçlar bütünü arasındaki ilişki. Bu birbirlerine uygun olmayan karşıt güçler ya da gereklilikler sentez içinde birlikte yaşamak durumundadır; böylece ben'inkendisi olması mümkün olacaktır.” (Büyükdüvenci, 2001, s.47)

Kierkegaard, kısaca, insanın toplum içinde doğup bu toplumdaki kural ve değerleri benimsemesini bir zorunluluk olarak değerlendirir. Bunların hiç birisi insanın kendisi tarafından seçilmiş değildir. Bunların dışında insanın bir de kendi iradesiyle seçtiği olasılıklar kısmı vardır. Benlik bunların bütünüdür.

Doğduğumuzda özel bir ailesel- kültürel belirleyicilerin yaptırımlarına uğrarız. Başta dil olmak üzere dünyayı özel bir biçimde algılamayı doğal olarak kazanırız; belirli biçimlerde eyleme, davranma, beceriler, duyarlılıklar ve tutumlar ediniriz. Bunların hiçbirisi bizim tarafımızdan seçilmiş değildir; ‘Atılmışlık’ durumumuzu bunlar belirler. Kısaca, içine atılmış bulunduğumuz, yaşamakta olduğumuz sosyo-kültürel bağlamdan bunları kazanmaktayız. Ancak, tam bir insan olmak zorunluluktan daha fazla olmak demektir. İnsan hem zorunluluk hem olasılıktır. Hem belirlenmiş hem de özgürdür (Büyükdüvenci, 2001, s.48).

İnsanı gerçek insan yapan şey, seçimleridir. Onun hem geçmiş yaşantıları hem de kendi seçimleri vardır. İnsan beninin, seçme kısmında dinsel varoluşu destekler ve bir Tanrı fikrinin, insan beninin şekillenmesinde son nokta olduğunu vurgular. Bu bağlamda:

Kierkegaard çağdaş dünyanın insan ruhuna ne yapıyor olduğu ile görüldüğü gibi ciddi biçimde ilgilenmekteydi. Ayrıca insanın kendi kendisiyle karşılaşmasına, insan olmanın anlamının farkında olmasına ve kendi oluşumunun sorumluluğunu tanımasına çalışıyordu. Bu aynı zamanda çağımız eğitiminde ön plana çıkan kendi-kendine öğrenmenin varoluşçu bağlamda vurgulanmasıydı (Büyükdüvenci, 2001, s. 50).

Özgürlüğün, başkalarının özgürlüğünü de kabul etmek olduğunu ve karşılıklı paylaşımları içerdiğini söyleyen Sönmez(2017)'e göre, eğitim ortamları, bireylerin bireyselliğine yani varoluşlarına göre düzenlenmelidir. Öğretmen herhangi bir fikri aktarmaya çalışmadan, öğrencinin kendisinin seçmesini sağlamalı ve seçimlerinin sorumluluğunu almasına olanak vermelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yöntem

Çalışmamızın bu bölümünde araştırma yöntemi, araştırmanın veri kaynakları, veri toplama teknikleri tezimizin hazırlanış süreci ve uygulaması, verilerin analizi, araştırmacı rolü, geçerlilik ve güvenilirlik konularına yer verilmiştir.

Araştırma Yöntemi

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda bir konu ele alınırken bu konunun ne kadar iyi olduğunu irdelemek yerine, bu konu ile ilgili geniş bir bakış açısı elde etmek amaçlanır. Örneğin bir dersin hangi yöntemlerle öğretileceği, derse nasıl hazırlık yapıldığı, öğrencilerin neler yaptığı, ders etkinlikleri, öğrenme sürecini olumlu veya olumsuz yönde etkileyen faktörler araştırılır. Bu amaçla, öğrenci ve öğretmenlerin deneyimleri, öğretim sürecinde, doğal bir ortamda gözlenerek rapor edilmeye çalışılır. Nitel araştırmalar, bir olay veya olgunun ortaya çıkma sıklığını sorgulamak yerine eldeki etkinliklerin nitelikleri üzerinde durur. Bu etkinliklerin ve niteliklerinin incelenmesine nitel araştırma denir. Nitel araştırmalar, konunun derinlemesine betimlenmesine olanak sağlarken, birincil kaynaklardan bilgilere ulaşılır. Tümevarım yöntemiyle, sonuçtan çok sürece yöneliktir (Akgün&Büyüköztürk&Çakmak&Demirel&Karadeniz, 2014, s.241). Bununla birlikte; nitel araştırmalarda ele alınan konu hakkında derin bir kavrayışa ulaşma amacı bulunmaktadır. Nitel araştırmalarda araştırmacı, bir kâşif gibi hareket ederek gerçekliğin izini sürer ve muhatabının öznel bakış açısına önem verir. Nitel araştırmalarda determinist bir bakış açısı ön planda değildir. Olaylar arasında neden ve sonuç ilişkisi kurulmaz. Sayısal verilere daha az yer verilirken sözlü ve nitel analizlere daha fazla vurgu yapılır (Karataş, 2017, s.71).

Araştırmamızda Sartre'ın insan ve eğitim sorunu incelenecektir. Çalışmamızın konusu itibarıyla deney ve gözlem aracılığıyla veri elde etmek mümkün değildir. Yine araştırmamızın verilerinin incelenmesinde herhangi bir sayısal ve istatistik yöntem kullanmamız söz konusu olmamaktadır. Bundan dolayı araştırmamız nitel araştırma modelinin kullanılmasını ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda araştırmamızda nitel araştırma modeli içinde yer alan betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz araştırmada kullanılan gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama araçlarında yer alan soru, konu ve temalar temele alarak analiz edilir.

Analizlerde, temele alınan konular başlık haline getirilerek, başlığa uygun olan verilerden doğrudan doğruya alıntılar yapılır ve analizler ortaya konulur (Ekiz, 2015, ss. 75-76).

Araştırmamızda, Sartre'ın insan ve eğitim anlayışını açıklayabilmek için betimsel araştırma deseni kullanılmıştır. Söz konusu varoluşçu filozofun insan ve eğitim sorununa nasıl yaklaştığını açıklamak için bu desen seçilmiştir.

Araştırmanın Veri Kaynakları

Bu araştırma, betimsel bir araştırmaya örnek olduğundan, karşılaştırmalı yorumlamaya dayalı bir araştırma olacaktır. Çalışmamızda doğrudan bir ölçek ya da anket geliştirilmediğinden, araştırmamızın veri kaynakları öncelikle inceleme sahası olarak, genel olarak Sartre'ın kendi eserleri üzerinden olacaktır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: 'Bulantı', 'İmgelem', 'Tuhaf Savaşın Güncesi', 'Varlık ve Hiçlik', 'Öznellik Nedir?', 'Özgürlük Yolları', 'Aydınlar Üzerine' gibi. Ancak araştırmanın çok yönlü olabilmesi için ikincil kaynaklar da kullanılacaktır.

Veri Toplama Araçları

İstenilen sonuçlara ulaşmak için kullanılan veri kaynakları, Jean Paul Sartre'ın kendi yazdığı eserleri ile Jean Paul Sartre hakkında yazılmış ikinci kaynaklar olmuştur. Verilerin toplanma aşamasından sonra, veri analizleri için betimleyici yöntemler kullanılarak Jean Paul Sartre'ın insan ve eğitim anlayışı açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda yazılı doküman ve belge incelenmesi tekniği kullanılmıştır.

Süreç/Uygulama

Tez konumuz 2015 yılında kesin olarak belirlenmiştir. Konu belirlendikten sonra öncelikle Jean Paul Sartre'ın felsefesi ile ilgili birincil ve ikincil kaynaklar taranmıştır. Elde edilen veriler gözden geçirilerek araştırmamızın örneklemini olarak Sartre'ın felsefesinde insan ve eğitim sorunu seçilmiştir. Sonrasında 2015/2016 bahar döneminde tez önerisi hazırlanarak sunulmuş ve enstitü tarafından kabul edilmiştir. Tez önerisinin kabul edilmesinden sonra başlıklar belirlenerek birincil ve ikincil kaynaklar tekrar incelenmeye başlamıştır. Fiş kullanılarak notlar alınmıştır. Gerekli bilgiler toplandıktan sonra tezimizin yazım aşamasına geçilmiştir.

Veri Analizi

Veri analizi esnasında betimleyici yöntem kullanılmıştır. Öncelikle Jean Paul Sartre'ın felsefesinden yola çıkılarak, kavramları anlatılmış, insan anlayışı oluşturulmuş, özelde ise

eğitim anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktada varoluşçu felsefenin temel anlayışlarından da yararlanılmıştır.

Araştırmacı Rolü

Çalışmamızda, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında yazılı doküman ve belge incelenmesi tekniğinden yararlanılmış ve veriler analiz edilmiştir. Araştırma sürecinde, bilimsel araştırma ilkelerine uyulmuştur. Kaynak taraması esnasında kaynakların güvenilirliği incelenmiş, not alma ve fiş kullanımlarıyla bilgiler kaydedilmiştir. Veriler, belirlenen plana göre yazılmıştır. Gerektiği noktalarda yorumlara yer verilmiş, birincil ve ikincil kaynaklardan alıntılar yapılmıştır. Objektiflik ve bilimsel etik ilkelere uyulmuştur.

Geçerlilik-Güvenirlik

Araştırmalarda kullanılan ölçme araçlarının objektif sonuçlar verebilmesi için taşıması gereken nitelikler mevcuttur. Bunlar geçerlilik ve güvenilirlik. Geçerlilik ve güvenilirlik, nicel ve nitel araştırmalara göre değişir. Nicel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik belirlenirken uygulanmış olan test ve ölçeklerden yararlanır. Nitel araştırmalarda ise metin analizleri ve doküman incelemelerine dayalı olarak veriler analiz edilir. Nitel araştırmada nicel araştırmada olduğu gibi ayrıntılı ve mutlak olarak belirlenmiş tanımlar, istatistiksel testler veya sonuçlar yoktur. Nicel araştırmada varsayım gerçek bir nesne üzerine kuruludur, nitel araştırmada ise bir gerçeklik oluşturulur. Nicel araştırmada amaç, genelleme, tahmin ve nedensellik ilişkisini açıklama iken, nitel araştırmada derinlemesine betimleme, yorumlama ve aktörlerin perspektiflerini anlamadır(Yıldırım & Şimşek, 2000, ss. 28-47). Nitel araştırmalar, nicelaraştırmalarda kullanılan testleri içermediği için eleştirilmiştir. Nicel araştırma ile nitel araştırma arasındaki en önemli fark nicel araştırma bir olgunun ‘ne derece var olduğu’na yönelirken, nitel araştırma ise bir olgunun ‘varlığına ve anlamı’na yönelmesidir (Yıldırım & Şimşek, 2000, s. 38).Bir ölçme aracının geçerliliği; ölçmek istediği niteliği başka niteliklerle karıştırmadan eksiksiz olarak ölçebilmesidir. Geçerlik dış geçerlik ve iç geçerlik olmak üzere ikiye ayrılır. “Dış geçerlik, kullanılan veri toplama aracının benzer gruplarda benzer sonuçlar doğurup doğurmayacağına, iç geçerlik ise araştırmacının ölçmek istediği veriyi, kullandığı araç ya da yöntemle gerçekten ölçüp ölçemeyeceğine ilişkindir.” (Yıldırım & Şimşek, 2000, s. 76) Çalışmamızda geçerliliği sağlamak için Sartre’ın insan anlayışında kullandığı tüm kavramlara yer verilmiş; varoluşçu eğitim anlayışından yola çıkılarak Sartre felsefesi ile eğitim arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Ölçme aracının güvenilirliği ise, ölçme aracının her uygulanişında aynı sonucu verebilmesidir. Yani ölçme aracının güvenilirliği, tutarlılıkla ilintilidir. Güvenirlik de dış güvenirlik ve iç güvenirlik olmak üzere ikiye ayrılır. “Dış güvenirlik araştırma sonuçlarının benzer ortamlarda aynı şekilde elde edilip edilmeyeceğine, iç güvenirlik ise başka araştırmacıların aynı veriyi kullanarak aynı sonuçlara ulaşp ulaşmayacağına ilişkindir.” (Yıldırım & Şimşek, 2000, s. 76) Çalışmamızın güvenilirliğini sağlamak için Sartre’ın felsefesinden yola çıkarak eğitim görüşü yorumlanmaya çalışılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bulgular

Jean Paul Sartre'ın Yaşamı ve Eserleri

20. yüzyılın büyük filozof ve edebiyatçısı olarak tanınan Jean Paul Sartre, 21 Haziran 1905 yılında, Paris'te doğdu. Sartre daha küçük bir çocukken, 1906 yılında bir donanma subayı olan babasını kaybetti. Sonrasında annesi ile birlikte annesinin ailesinin yanına yerleşti. Burada kendisi için önemli biri olan büyükbabası ile kurduğu yakınlık, onun ileride felsefe ve edebiyata yönelmesinde etkili olmuştur. Sartre, 1915 yılında bir hastalık geçirdi ve sağ gözünde kısmi körlük oluştu (Bozkurt, 2012, s.12). 1917 yılında annesinin ikinci kez evlenmesinden sonra büyükbabasının evinden taşınarak La Roshelle'ya yerleşti. 1920 yılında tekrar büyükbabasının evine taşındı. Burada 1922-1924 yılları arasında lise giriş sınavlarına hazırlandı ve 1924 yılında Ecole Normale Supérieure Lisesi'ni kazandı. Sonrasında İsviçre'de Fribourg Üniversitesi ve Berlin'de Fransız Enstitüsü'nde eğitimini sürdürdü. 1928 yılında, Ecole Normale Supérieure Lisesindeyken, hayatının sonuna kadar birlikte olacağı kadın feminist filozof Simone de Beauvoir ile tanıştı. Simone, onun için hayat boyu yanında olacağı sevgilisi, arkadaşı ve onu en iyi bilen kişidir. 1929 yılında ise Öğretmen Okulundan mezun olarak liselerde öğretmenlik yaptı. 1933-1934 yılları arasında Husserl'in fenomenolojisi üzerine çalıştı (Bozkurt, 2012, s.12). 1939 yılında askere gitti ve 1940 yılında Almanlara esir düştü. Bu süreç içerisinde Sartre'ın politik görüşlerinde değişim oldu ve artık özgürlük için direnmeye başladı. Esir olduğu dönemde yazdığı bir oyunu askerler tarafından canlandırıldı. Öte yandan, esir düştükten sonra, sahte bir belge düzenleterek kaçtığı veya bir yıl sonrasında serbest bırakıldığı rivayet edilir (Bozkurt, 2012, s.14). Savaş sonrasında ve soğuk savaş döneminde politik içerikli yazılar yazdı ve Sovyetler Birliği'ni destekledi. Sol politik görüşe yakın olan Sartre, yaşamı boyunca savaşı eleştirmiş, özellikle 'Özgürlük Yolları' serisinde savaş döneminde bireyin içerisine sürüklendiği yalnızlık ve bunalımdan bahsetmiştir. 1943 yılında, fenomenolojik ontoloji görüşlerini içeren ve tüm felsefesini kapsayan *Varlık ve Hiçlik* adlı yapıtını tamamladı. 1964 yılında, kurumların kendilerini kalıba sokup yazarlığına zarar vereceği inancı gerekçesiyle, kendisine verilmek istenen Nobel Edebiyat Ödülünü reddetti. Yaşamının sonlarına doğru artık gözleri iyice görmez oldu. 15 Nisan 1980 tarihinde hayatını kaybetti.

Jean Paul Sartre yaşamı boyunca birçok eser vermiştir. Öğrencilik yıllarında, ileride yazacağı yapıtlar için birçok yazı kaleme almıştır. Politik görüşlerine ve eleştirciliğine yönelik oyunlar yazmış, romanlarında kendi yaşamından izler taşıyan karakterler yaratmış, 20. Yüzyıla ve günümüze damga vurmuştur. Yapıtları birçok eleştiriye maruz kalmış, ölümünden sonra bile tartışılmaya devam etmiştir. Felsefesini kurarken Husserl'in fenomenolojisinden yola çıkmıştır. Heidegger, Nietzsche, Marx'tan ve özellikle Descartes'in felsefesinden etkilenmiştir.

Sartre, Husserl'in bilinci önceleyen bakış açısından yola çıkmıştır. Kant'ın fenomenlerini, kendinde varlık olarak niteler ve bunlar kendisi için varlık kategorisinin zıttıdır. Descartes'in şüpheli yöntemi ve 'Düşünüyorum, o halde varım' yargısı, Sartre için bir hareket noktasıdır (Bozkurt, 2012, s.28).

Hemen hemen tüm Fransız düşünüy için geçerli olan Descartes'in metodik şüphesi ve cogito'su Sartre için de önemli bir kalkış noktasını oluşturur. Fakat Sartre daha çok Husserl'in ve Heidegger'in fenomenolojisinin izinde, çok daha yeni bir varlık ahlakı fikrini geliştirmiştir. Descartes'incogitoergosumda kendisiyle başladığı şey, düşünüm- öncesi bilinç değil ama düşünen bilinçtir. Bu düşünen bilinç kendini bir nesne olarak oluşturan edimi anlatır. Böylece, Descartes, bir bilinç nesnesi olarak kendinde kapsanmış benden dışsal nesnelerin ve başka kişilerin varoluşlarının aklanmış bir öne sürümüne geçiş yapma gibi bir sorunla karşı karşıya kalır. Eğer düşünen bilincin arkasından düşünüm- öncesi bilinç, nesnesini kendisi aşıyor olarak, ona doğru uzandığı bir şey olarak konumlanıyor olması anlamında aşkındır(Bozkurt, 2012, s.29).

Bununla birlikte Sartre, Varlık ve Hiçlik'te: "Bilincin Husserl'in gösterdiği gibi, bir şeyin bilinci olduğunu söyler. Bu demektir ki aşkın bir nesnenin ilkesi olmayan hiçbir bilinç yoktur ya da eğer yeğlenirse bilincin hiçbir içeriği yoktur. O nedenle Sartre, Husserl'in 'varoluşun parantezlenmesi fenomenolojiye özseidir' yolundaki görüşünü yadsımada Heidegger'i izler." (Bozkurt, 2012, s.29)

Çok sayıda eseri bulunan Jean Paul Sartre'ın eserlerine kronolojik olarak baktığımızda, önemli olanları hakkında şunları söyleyebiliriz:

1936: İmgelem: Jean Paul Sartre'ın Descartes ve Bergson'u eleştirdiği, Husserlin fenomenolojisini anlattığı eseridir. Eserin giriş kısmında Sartre, masada duran bir kâğıdınbiçim, renk, konum vb özelliklerine bakarak onların hiçbir bilince bağlı olmadıklarını ve eylemsiz olduklarını dile getirir. Bu nedenle onlar, kendinde varlık kategorisindedir. İnsan ise bilinç sahibi olan kendi için varlıktır. Sartre*imgelem* adlı eserinde imge ile düşüncüyü birbirinden ayırır. "İmge ile düşünce arasındaki tek fark birinde nesnenin anlatımının karışık ötekindeyse açık seçik olmasıdır." (Sartre, 2006a, s.18)

Eser dört ayrı bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm, ‘Büyük Metafizik Sistemler’ ismini almıştır. Bu bölümde Sartre, özellikle Descartes’in cogitosunu irdeler. İkinci bölüm, ‘İmge Sorun ve Psikologların Pozitif Bir yöntem Bulma Çabası’ , üçüncü bölüm, ‘Klasik Anlayışın Çelişkileri’ , dördüncü bölüm ‘Husserl’ adını almaktadır.

1937:Egonun aşkınlığı: Bilinç ve ben ‘in aynı şey olmadığını anlattığı eseridir. Sartre bu eserinde bilinci aşamalara ayırır. Husserl ve Descartes’i eleştirir. İnsan, kendisine döndüğünde egonun düşünebilmesi ve bunu bilmemizin mümkün olamayacağını, bunun yanında içe bakış yönteminin de yanıltıcı olduğunu belirtir. Sartre’a göre : “Ego bir bilinç nesnesi ise, dışarıdadır. Bilinçte ise, bilinç bizzat kendi içinde bir nesneyle karşılaştığı için o zaman ekstra – bilinçli olmaktan, bizzat bilincin bilinci olmaktan uzaktır. Bilinç dışarıdadır, bilincin içinden bilinç yoktur.” (Sarılioğlu, 2013, s. 64)

1938: Bulantı: Jean Paul Sartre’ın ilk romanı olarak yayınlanan ‘Bulantı’, varoluşçu felsefede kendini arayan bireyin, bu arama sürecinde içerisine düştüğü umutsuzluk, yalnızlık, yabancılaşmayı dile getiren edebiyat ve felsefenin kültürleri arasına yerleşmiş bir özgürlük eseridir. Sartre (2016a) eserinin başkahramanıRoquentin, Sartre’ın kendisiyle özdeşleştirilebilir. Roquentin, kendini arama süreci içerisinde tiksinti duygusuna kapılmıştır. Bu tiksinti sadece kendi içine değil, kendisi dışındaki dünyaya da yöneliktir. Her şeyden tiksinti duyan Roquentin, çevresindeki insanların ona yaklaşmasından da rahatsızlık duyar ve kendisini hiçbir yere ait hissedemez. Eserde, bulantı hissinin başladığı ilk olay, bir cumartesi günü denize çakıl taşlarını atmasıdır. Taşın bir yüzü kuru, diğer yüzü ise ıslaktır. Taşı atacağı zaman taşın üzerinin kuru-ıslak olması onda bir bulantı hissi oluşturmuştur. Sartre’ın bulantı eserinde bulantının başladığı ilk olaya bakacak olursak, bir nesnenin aynı anda iki zıt durum içerisinde olmasının, bireyde bir bulantı oluşturması, Sartre ın varoluş felsefesinde varlık – hiçlik durumunu yansıtmaktadır. Varoluş felsefesi, Descartes’in ‘Düşünüyorum, o halde varım!’ görüşünü ‘Var olduğum için düşünüyorum!’ şekline çevirmiş olan bir özgürlük felsefesidir. Sartre, bu görüşü desteklemek adına Bulantıda, Roquentin’in sözlerini dile getirir : “ Benim, varım, düşünüyorum öyleyse varım, varım çünkü düşünüyorum, peki niçin düşünüyorum? Düşünmek istemiyorum artık; var olmak istemediğimi düşündüğüm için varım, düşünüyorum.”(Sartre, 2016a, s.153)

Sartre, Bulantıda, varlık ve hiçlikten yola çıkarak bir varoluş felsefesini ortaya koymuş, bunu kahraman Roquentin’in deneyimleri üzerinden okuyucuya aktarmıştır. Eserde derin bir düşünce ve psikolojik çözümleme durumuna da gidilebilir.

1939: Duvar: Sartre’ın İspanya iç savaşı sırasında idama mahkûm edilen birinin ölümü bekleyişini konu edinen bir öykü üzerine kurulmuş olan eseri duvarda, bu öykü dışında

dört ayrı öykünün daha yer aldığı 1939 yılına ait yapıtıdır. Duvarda, bir idam mahkûmunun idamına bir gün kala duvarlarla çevrili bir alanda yaşadıkları anlatılır. Kitapta Duvar öyküsü dışında, Oda, Herostratus, Özel Yaşam, Bir Yöneticinin Çocukluğu isimli dört ayrı öykü daha bulunmaktadır. Kitapta Sartre öyküler aracılığıyla “ İnsan, dünyada bir başıydı.” (Sartre, 2015a, s. 142) yargısıyla insanın dünyadaki konumunu dile getirir.

1941: Sinekler: Sartre’ın üç perdeden oluşan, dram türünde yazdığı tiyatro oyunudur. Oyun; Jüpiter, Orestes, Aigisthas, Öğretmen, Birinci Muhafız, İkinci Muhafız, Başrahip, Elektra, Klytemnestra, Bir Erinnye, Bir Genç Kadın, Bir Yaşlı Kadın, Halktan erkekler ve kadınlar, Erinnyeler, Uşaklar, Saray Muhafızları arasında geçen konuşmalardan oluşur. Oyunda Argos adı verilen yerde, sineklerin ve ölümün yaratıcısı Jüpiterin heykeli bulunmaktadır. Bu heykelin gözleri beyazdır ve yüzü kan içindedir. Karalar içinde kadınlar dini bir tören yapmaktadır. Oreste, küçük yaşta ailesinden uzakta zengin bir ailenin evlatlığı olarak büyür ve onbeş yıl sonra kendi şehri olan Argos’a öğretmeniyle birlikte dönerek Argos kralının evini aramaya başlar. Fakat karşılaştıkları kişilerin hiçbirisi Argos Kralı’nın evini tarif etmez. Bu arayış içerisinde sürekli etrafta uçuşan sinekler insanları rahatsız etmektedir. Oyunda Argos’ta gerçekleşen bir idam sonrasında, sineklerin Tanrı tarafından oradaki insanlara eziyet için gönderildikleri anlatılır. Sinekler, Sartre’ın varoluşçuluk anlayışını dile getirmek için yazdığı oyundur. İnsanlarla Tanrı arasında bir zıtlasmaya dönüşen oyunda, insanlar, eylemlerinin kendi özgürlükleri olduğunu ifade etmeye başlar. Böylece Sartre’a (1985) göre insanın kendi yazgısını kendisinin belirleyeceği görüşüyle oyun sonlanır.

1943: Varlık ve Hiçlik: Jean Paul Sartre’ın felsefesinin başlı başına yer aldığı temel eseridir. Simone de Beauvoir, Sartre’ın bu eserini iki – üç ay içerisinde yazdığını söylemiştir. Sartre (2014) fenomenolojik - ontoloji denemesini içeren eserde, varlığın araştırılması, hiçlik sorunu, kendini aldatma, kendi için varlık, zamansallık, aşkınlık, başkası için varlık, beden, başkası ile somut ilişkiler, özgürlük, yapmak ve sahip olmak konuları ele alınmıştır.

1944: Gizli Oturum: Sartre’ın; cehennem başkalarıdır, görüşünü desteklemek üzere yazdığı tiyatro oyunudur. Oyunda yine Sartre’ın varoluşçu anlayışının izleri görülür. Sartre (1965) eserinde anlattığı oyun, İnes, Garcin ve Estelle isimli üç kişinin bir yere kapatılması sonucu başlayan ilişkilerini anlatır. Bu kişiler kapatıldıkları bu yerden çıkamayacaklarının farkındadırlar. Aralarında geçen konuşmalarla birbirlerinin suçlarının ne olduğunu öğrenmeye çalışırlar ve konuşmalar giderek birbirlerine zarar verecek boyuta ulaşır. Bir süre sonra kapı açılmasına rağmen her üçüde dışarı çıkma konusunda tereddüt yaşar ve içeride kalmayı seçerler. Böylece birbirlerine zarar vererek var olmaya çalışırlar.

1945: Akıl Çağı: Sartre'ın ikinci dünya savaşı yıllarında, bireyin içerisine düştüğü umutsuzluğu dile getiren serisi “Özgürlük Yolları”nın ilk cildi Akıl Çağıdır. Eserin başkahramanı Mathieu, sosyalist bir felsefe öğretmenidir. Mathieu, aslında Sartre'ın kendisidir. 35 yaşında, özgür bir karakterdir. Davranışlarının sonucuna katlanabilen, Sartre'ın ‘İnsan, özgürlüğe mahkûm edilmiştir.’ görüşüne uygun bir karakterdir. Kitap başlı başına bir özgürlük mücadelesinin eseridir.

1945: Yaşanmayan Zaman: Sartre'ın ikinci dünya savaşı yıllarında, bireyin içerisine düştüğü umutsuzluğu dile getiren serisi ‘Özgürlük Yolları’nın ikinci cildi ‘Yaşanmayan Zaman’dır. Yaşanmayan Zaman’da olay ve kişiler birbiri ardına belirli bir kişi ya da olay ayırımı yapılmadan verilmiştir. Sartre (2012) eserinde, Mathieu, Akıl Çağı’nda özgürlüğü ararken sonunda yalnızlığa sürüklenir. Yaşanmayan Zaman’da ise savaş dönemi yıllarında insanların umutsuzluk ve korkuları daha açık şekilde görünür. Karakterler yine bir arayış içerisindedir. Kendi varlıklarından toplumu anlamaya kadar birçok sorun vardır. Birinci kitapta daha çok bireye yönelen Sartre, Yaşanmayan Zaman’da ise toplum üzerine yoğunlaşır.

1946: Varoluşçuluk Hümanizmadır: Sartre'ın varoluşçulukla ilgili daha önceden yapılan tanımlardan farklı olarak varoluşu, özden önce gelen bir kavram şeklinde ele aldığı ve bunu bir hümanizma olarak değerlendirdiği eserdir. Varoluşçuluğun tanımı, kökeni, çeşitleri, eleştirisi, savunması, konferanslarından kesitler, P.Naville ile tartışmasının yer aldığı bölümlerden oluşur.

1948: Kirli Eller: Sartre'ın, döneminin siyasi ilişkilerini sergilemek için yazdığı tiyatro oyunudur. Oyun, Hugo, Olga, Charles, Frantz, Louis, İvan ve arkadaşlarından oluşur. Hugo, partiye girmek için zengin ailesinden ayrılır ve partiye katılır. Burada kendini ön plana çıkarmak amacıyla zor görevlere atılarak burjuva kimliğinden uzaklaşmaya çalışır. Partide kirli oyunlar oynanmaktadır ve Hugo : “ Parti ne emrederse yapacağım, yemin ederim ki onun verdiği emri yapacağım.” (Sartre, 1965, s. 10) diyerek partiye bağlılığını dile getirir. Sartre bu eserinde özellikle iyilik adı altında birçok kötülüğün meşru kılındığını göstermeyi hedeflemiştir.

1949: Yıkılış: Sartre'ın ikinci dünya savaşı yıllarında, bireyin içerisine düştüğü umutsuzluğu dile getiren serisi ‘Özgürlük Yolları’nın üçüncü cildi Yıkılış’tır. Sartre (2016b) eserinde savaşta bireyin yaşadığı psikolojik gerilimler bir tür sorgulama çerçevesinde sunulur. Yıkılış’ta artık Paris, Almanlar tarafından işgal edilmiştir. Roman kahramanı Mathieu, arkadaşlarıyla birlikte savaştadır. Paris’in işgali insanlar üzerindeki umutsuzluğu artırmış, kimse artık bir amaç düşünemez olmuştur. Paris’in işgali artık özgürlüğün bir yıkılışı olarak sunulur.

1960: Diyalektik Aklın Eleştirisi I: Sartre'ın 'Yöntem Araştırmaları' adıyla da bilinen 1960 yılında yazdığı eseridir. Eser dört ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; 'Marx'çılık ve Varoluşçuluk' ; İkinci bölüm: 'Dolaylımlar Sorunu ve Yardımcı Disiplinler' ; Üçüncü bölüm: 'İleriye yönelik- geriye yönelik Yöntem' ; Dördüncü bölüm: 'Sonuç'tur. Eserde Varoluşçuluk ile Marxçılığın bir hesaplaşması göze çarpar. “ Bu felsefe toplumun devinimiyle tek bir bütündür.” (Sartre, 1981, s.18) diyerek Marxçılığa bir yol açar ve sonrasında eleştirir.

1961:Öznellik Nedir?: Jean Paul Sartre'ın 1961 yılında, Gramsci Enstitüsü tarafından davet edildiği bir konferansta, bilinç ve öznellik, Marksizm ve öznellik gibi konuları ele almasından yapılmış derlemelerle oluşturulmuş denemesidir. Sartre eserinde öznelliği : “ Bir cevabın karakteri ve oluşturulmuş bir nesne olması ölçüsünde nesnenin karakteri olarak dışarıdadır.”(Sartre, 2015d, s.43) şeklinde ifade eder.

1963: Sözcükler: Sartre'ın otobiyografik eseridir. Babasının ölümünden sonra küçük yaşta annesiyle birlikte büyükbabasının evine taşınan Sartre, burada özellikle büyükbabasıyla ilişkilerinin onun geleceğini nasıl etkilediğini gözler önüne serer. Kitapta babasının ölümünü, kendi üzerindeki otoritenin yok oluşu olarak değerlendiren Sartre, büyükbabasının kütüphanesinden etkilenmesinin hayatını ne şekilde yönlendirdiğini anlatır. Eserde yine varoluşçuluğun izlerini görmek mümkündür. “Hiçbir şeyin belli bir neden olmadan varolmadığına ve en yüksektekinden en alttakine kadar herkesin evrende kendisine verilmiş bir yeri olduğuna inandığım zaman kendi varlık nedenimin ortadankaybolduğunu ve yumuşacık bir varlık olduğumu anladım.” (Sartre, 2015b, s. 73)diyerek kendini evren içinde konumlandırır.

Sartre, yaşamı boyunca verdiği eserlerle ve insanı ön planda tutan felsefesiyle, varoluşçuluğun belki de en çok ses getiren filozofu olmuştur. Felsefesini ifade ederken roman ve tiyatro eserlerini de kullanması onun görüşlerinin sadece akademik düzeyde kalmayıp geniş çevrelere yayılmasını sağlamıştır.

Jean Paul Sartre'ın İnsan Anlayışı

Felsefenin bir düşünme etkinliği olması, insanın ele alınmasını gerekli kılmıştır. İnsan, tarihin her döneminde doğayı anlamaya ve ona hakim olmaya çalışmış; icatlar, buluşlar, savaşlar, göçler vb olguların ana unsuru olmuştur. İnsanın, kendisini ve evreni anlama isteği, felsefenin doğuşunda etkili olmuştur. İnsanın mevcudiyetine ve neliğine yönelik sorular, felsefe tarihinin her aşamasında irdelenmiş ve düşünürler, insanın ne olduğu sorusuna yönelmiştir. Felsefede insan, düşünme yetisine sahip akli varlık olarak bilinir ve bu, onu diğer

canlılardan ayırt eden en önemli niteliğidir. İnsan, aklı sayesinde ihtiyaçlarını karşılayıp toplumsal bir varlığa dönüşmüştür.

Antik Yunan'da Sofistlerde, insanın kendisi doğanın dışında bir konu ve problem olarak ele alındı. Sofistler insanın doğayı kontrol edebilmesi için, insanlara yaşama sanatını öğretmeye çalıştılar. Sofist filozof Protagoras, insanın toplumsal yöne sahip varlık olduğunu ve toplumsal yasaların da insanın toplumsallaşabilme yetisine uygun olarak oluşturulması gerektiğini savundu. Sofistler, insanın da bir doğası olduğunu söylediler. Protagoras, bunlarla birlikte, insan her şeyin ölçüsüdür, diyerek öznel temele dayalı bir insan anlayışı sundu. Daha sonra Sokrates'in Kendini Bil! sözüyle yola çıkan insan anlayışına baktığımızda, bir bilme eylemi içerisinde olan insanın, erdemli bir varlık olmasının yolunun da bilgi olduğunu görebiliriz. Rasyonalizmin ilkçağda temsilciliğini yapan Sokrates, insanın aklı aracılığıyla doğru ve mutlak bilgiyi edinebileceğini savunur. Sokrates, değişmez ve evrensel bilginin somut olan doğada değil, insanın kendi doğasında bulunduğunu ifade eder(Günay, 2010, ss. 10-11). Böylece insan doğasına doğru bir yönelim görülür.

Platon'a baktığımızda, hocası Sokrates'in haksız yere idam edilmesi sonucunda, döneminin siyasal düzenine tepki göstermiştir. Felsefesini, ideal bir düzen anlayışı üzerine kuran Platon, insanın ne olduğu problemini de siyaset ve ahlak disiplinleri ile açıklamıştır. Platon, *Devlet* adlı eserinde de belirttiği gibi idealar ve duyular ayrımını yaparak, insanın ruhunun bedenle kendini gösterdiğini ve bedenin geçici, ruhun ise kalıcı olduğunu, ruhun idealarda bulunduğunu dile getirir. Aristoteles ise insanı siyasi ve toplumsal yönden ele alır. *Politika* adlı eserinde insanları ortak yaşama iten ve doğal kabul edilen bir içgüdü olduğunu belirtir. İnsan, toplumsal yasaların dışına çıktığında hayvanların en kötüsü haline gelir. İnsan doğasının gerçekleşmesinin göstergesi ise toplumun, doğal olmasıdır(Günay, 2010, ss.16-17).

Stoa felsefesinde insan, ruh ve beden birlikteliğinden oluşur. Fakat bunlar, insanın doğasını tam olarak yansıtmaz. İnsanın doğasını asıl yansıtan yetisi akıldır. Aurelius'a göre;

İnsana dışarıdan gelen şeylerin tümü boş ve değersizdir. İnsanın özü, dış koşullara değil, yalnızca kendisinin verdiği değere dayanır. Bundan dolayı, zenginlik, sınıf, toplumsal ayrıcalık giderek sağlık ve düşünsel yetiler, tüm bunlar önemsizdir. Tek başına önem taşıyan şey, ruhun içsel tutumu, eğilimidir. Bu içsel ilkeyi ise kimse etkileyemez(Günay, 2010, s. 22).

Seneca ise ahlak görüşü içerisinde insanı ele alır ve ruha dayalı bir açıklama yapar. Ona göre, insan, beden kölesi olmaktan uzaklaşıp, bedeni hor görerek özgürleşir. Beden güç kazanmak için çok şey ister; ancak ruh kendini besleyerek güçlenebilecek yapıdadır(Günay, 2010, s.23). Stoacı Epiktetosise, insanın doğasının iyilik olduğunu belirtir. İnsan, doğaya uygun yaşayarak yaşamın anlamlı kılabilir.

Ortaçağ felsefesinde ise insan sorunu farklı şekilde ele alınmıştır diyebiliriz. Bu dönemde kilise etkisinin artmasıyla insan, teosantrik bir bakış açısıyla açıklanmıştır. Hristiyan felsefesinin öncüsü olarak bilinen Augustinus, insan eylemlerinin ve düşüncelerinin tek kaynağının Tanrı olduğunu, aklın en belirsiz şeylerden biri olduğunu ve doğru bilgiyi insana vermede yetersiz kaldığını söyler. Ona göre insan bir günahkârlığa düşmüştür ve bundan sıyrılmasının yolu tanrısal inayettir(Günay, 2010, s. 34).

Rönesans döneminde ortaçağın düşünce yapısını azalarak yeniçağa zemin hazırlanmıştır. Rönesans'ın yeniden doğuş olarak nitelendirilmesi, ortaçağda arka planda bırakılan insan ve aklının artık bu dönemde başta sanat ve edebiyat olmak üzere, bilim ve felsefede ön plana çıkarılmasıdır. Rönesans ile birlikte yeni bir toplum düzeni ve düşünce yapısı oluşmaya başlamıştır. Hümanizmin etkisiyle, insan artık değerli ve özgür kabul edilmiştir. 17. Yüzyılda Descartes'e göre:

İnsanını özü, tıpkı Tanrınıninki gibi, bu dünyadakinden, yani maddeninkinden bambaşka ve ondan sonsuz derecede üstün bir şeydir. O düşüncedir. Özünde düşünce olan ruh, bedeni bir kaptanın gemisini yönettiği gibi yönetir. Her türlü ereksellikten ve niyetten yoksun bir gemi gibi olan bu dünyada insan, kendi niyet ve amaçları doğrultusunda davranabilecektir (Günay, 2010, s.45).

18. Yüzyılda Kant, insanı, ahlak görüşleriyle açıklar. İnsanı, değişmeyen bir doğa ile ifade eder. Kant'a göre, insanı hayvandan ayıran şey seçebilmesidir. İnsan otonom sahibi varlıktır. Kendi belirlediği yasalara uyması ise insanı ahlaklı kılar. Böylece Kant, ahlakı, insan üzerine temellendirir(Günay, 2010, s.77). Nihilizm'in temsilcisi Nietzsche'nin insan anlayışına baktığımızda, insanın anlaşılması için doğayla ilişkisine değil, diğer insanlarla ilişkisine bakmak gerektiğini söyler. Nietzsche, insanları üç gruba ayırır. Birincisi, belirlenmiş ahlak kurallarına ve bu kuralların gereğine boyun eğen sürü insan; ikincisi, varolan gerçeği kendi değerlerine göre irdeleyen trajik insan; üçüncüsü ise her türlü ahlaki değer insan gerçekliğine aykırı olduğunu savunan, kendi gözleriyle görmek ve kendi olmak isteyen özgür insandır(Günay, 2010, ss.142-143).

20. Yüzyıl felsefesine baktığımızda bu dönemde Scheller, Rothacker, Cassier, Heidegger ve Camus gibi düşünürleri görebiliriz. Scheller'a göre:

Bugün biri doğa bilimsel, biri felsefi, biri de teolojik olmak üzere, birbiriyle hiç ilgisi olmayan, üç antropolojimiz var – ama hala insanın ne olduğuna ilişkin üzerinde birleşen bir düşünceden yoksunuz. İnsanla ilgilenen bilimlerin sayısı sürekli artmış olmasına karşın, bu bilimler – ne kadar değerli olursa olsun- insanın ne olduğunu aydınlatmaktan çok karartmaktadır(Scheller, 1998, s. 35).

İnsan, özbilinç sahibi olduğu için yaşadığı evreni başkasının gözünden de değerlendirebilir. Böylece, insan, yargılayabilir ve yargılanabilir. Kişisel değerler, en yüksek değerlerdir (Cevizci, 2011). Rothacker'a göre felsefe, kültürün bir ögesidir. İnsanı bilmek,

insanda kalarak mümkündür. Bu durum, kültür içinde geçerlidir. Bilen kişi olarak insan, kültürün de aktarıcısıdır. Bu nedenle kültür üzerine olacak her türlü sorun, aynı zamanda bir insan sorunudur. İnsan ve kültüre yönelik ortaya atılan görüşler ise göreceli ve tarihsel olmalıdır(Günay, 2010, s.204).

Kant'ın felsefesinden etkilenen Cassirer'egöre insan, semboller üretebilen bir hayvandır. Bu durum bilincin en önemli işlevidir. İnsan bu yetisiyle bilim, dil, din, sanat vbalanlardan oluşan bir kültür felsefesi geliştirmiştir(Cevizci, 2011, s.91). İnsanı anlamak bu kültür felsefesini anlamakla mümkün olacaktır. Kültürün ilerlemesiyle, insanın dış dünyaya yönelik görüşünün yanında bir de iç dünyasına yönelik yaşam görüşü oluşur. İnsanın anlaşılabilmesi için onunla doğrudan bir ilişki kurulmalıdır. Cassirer, tarihsel süreçte İnsan Nedir? Sorusuna verilen cevapların modern dönemde karmaşık hale geldiğini belirtir. Hâlbuki bu dönemde insanı anlamak için elimizde daha çok bilim alanı ve teknik malzeme bulunmaktadır. Araçlar, mevcut olmakla birlikte insanı anlamak için farklı düşünce zenginliği gerekir. Bunun için bir ipucu bulunmalıdır. İnsanın düşünen hayvan olarak tanımlanmasını yetersiz bulan Cassier, insanın artık işlevine ve yaptığı işe göre tanımlanması gerektiğini söyler(Günay, 2010, s.213).

Varoluşçu bir filozof olanHeidegger ise, “İnsan Nedir?”Sorusunu, insanın yaşadığı çağdaki mevcut durumuna göre ifade etmek gerektiğini belirtir. İnsan, yaşadığı çağda artık, varlığı düşünmez hale gelmiştir. Heidegger bu nedenle yaşanan çağı, düşünmeyen çağ olarak nitelendirir. Ona göre insanın kendisini tanımasının yolu, kendisiyle varlık arasında ilişki kurmasıyla mümkün olacaktır. Ona göre; “Modern çağın insanı, düşünmenin, varlığı düşünmek olduğunu unutmuştur.” (Günay, 2010, s.235)

Görüldüğü gibi felsefe tarihi boyunca bazı filozofların çok farklı insan anlayışları olmuştur. Bu yaklaşımların insan sorununu çözme konusunda yeterli oldukları söylenemez. İşte insana ilişkin farklı bakış açılarından bir tanesi de Sartre'ın insana ilişkin düşünceleridir. Sartre, bu konuda kendince birtakım çözümler getirerek insanı anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Onun bu konudaki düşüncelerinin oluşmasında ise yaşadığı çağın önemli bir etkisinin olduğunu söylemek gerekir. Bu bağlamda Sartre, insana ilişkin düşüncelerini ortaya koyarken varoluş ve öz kavramlarından hareketle işe başlar.

Varoluş ve öz.

Sartre'ın insan anlayışına geçmeden önce varoluş ve öz kavramlarını ortaya koyarak konuya başlayacağız. Husserl'in fenomenolojisinden yola çıkan ve varoluşçuluğun ateist kanadında yer alan Jean Paul Sartre, felsefesini, ‘varoluş, özden öncedir!’ görüşü üzerine

temellendirilmiştir. Peki, varoluş ve öz ne demektir? Varlıklara ait birer nitelik olan bu iki kavramın hangisinin diğerini öncelediği ise varoluşçu felsefenin önemli sorunlarından. Sartre'agöre:

Her varlığın özü ve varoluşu bulunur. Öz, sürekli özellikler toplamıdır. Varoluş ise dünyada aktif bulunuş anlamına gelir. İnsanların bir kısmı, özünvaroluştan önce olduğu kanısındadır. Örneğin, bezelyeler bir bezelye düşüncesine göre yerden biter, yuvarlaklaşırlar. Hıyarlar, ancak hıyarlık özüne uyarak hıyar olurlar: Bu düşünce biçiminin kaynağı dindir. Bir ev inşa etmek isteyenkişi, nasıl bir ev var etmek istediğini tam olarak bilmelidir: Bu örnekte öz, varoluştan önce gelir (Sartre, 2017, s .7).

Bununla birlikte Sartre'a göre, insanları Tanrı'nın var ettiğini kabul edenlere göre: Tanrı, insanları kendindeki insan düşüncesine göre var eder. Öte yandan, inançsız kimseler de şu geleneksel görüşe bağlanırlar: Nesne, ancak özüne uyduğu zaman var olur. Nitekim, 18. yy hep şuna inandı: Bütün insanlara özgü (has) ortak bir öz vardır; bu değişmez özün adı 'insan doğası' dır. Varoluşçuluk ise tam tersini öne sürer bunun: İnsanda –ama yalnız insanda- varoluş özden önce gelir. Bu demektir ki insan önce vardır; sonra şöyle ya da böyle olur. Çünkü o, özünü kendi yaratır. Bunu şu şekilde yapar: Dünyaya atılarak, orada acı çekerek, savaşıarak yavaş yavaş kendini belirler. Bu belirlenme yolu hiç kapanmaz, her zaman açıktır (Sartre, 2017, s .8).

Böylece, varoluşun mu yoksa özün mü daha önce olduğu konusu, existansiyalizm ve özellikle de Sartre açısından, varoluşun daha önce olduğu açık bir şekilde söylenebilir. Aslında bu düşünceyi savunan başka varoluşçu filozoflar da vardır. Örneğin Jaspers'a göre; insan doğanın bir parçası olarak bilimlere konu olmuştur. Bilince sahip olan insan, dış dünyadaki nesneleri yeniden kurabilir. Nesneler bilince sahip olmayan ama bilinebilir konumda olan varlıklardır. İnsan henüz bir varoluş değildir; ancak kendisi olma halindedir. Yani varoluş; insanın kendisi olmasıdır. Varoluş insana verilmiş ve tamamlanmış değildir. Toplum içine doğan her insanın kendi iç yaşantısı vardır ve bu öznedir (Akarsu, 2014, s.206).

Öte yandan Sartre'a göre, bir kâğıt parçası ya da kitap, onu var eden zanaatçının bir şeyleri örnek alması ile oluşturulmuştur. Zanaatçı nesnesini var ederken, hem o nesnenin kavramına hem de onu var ederken kullanacağı teknikleri içeren bir kılavuza sahiptir. Bu yolla, var ettiği nesneyi şekillendirir ve ona bir fonksiyon yükler. Var etmeden önce, onun ne amaçla kullanılacağını tasarlamış olur. Böylece kâğıt keseciği var edilmeden önce özü belirlenmiş olarak var edilir. Elimizde duran bu nesnelerin önceden belirlendiğini söyleyebiliriz. Yani bu örnekte görüldüğü üzere, öz, varoluştan öncedir. Tanrı da bir zanaatçı olarak düşünülebilir (Sartre, 2017, ss.37-38).

Bununla birlikte Sartre her şeye rağmen, varoluş, özden öncedir diyerek bunu sadece kendisi için varlık olarak nitelendirdiği insan için geçerli kabul etmiştir. Nitekim Sartre açısından:

Kendisi için varlık, başta bir varlık değildir, fakat bir varlık olmaya yönelme, var olma çabası sürdürme ve kendisini sürekli Kendinde Varlık'a doğru bir atılım olarak gösterme durumundadır. Kendisi İçin Varlık'ın bu uğraşı gerçekleşme olanağına sahip midir? Kendisi için varlık gerçekleştiği zaman özelliğini ve gerçek yapısını kaybetmez mi? Burada insan, kendini, kendinde varlık olabilme arzusu ile tanımlamaktadır. Diğer bir anlatımla oluş söz konusudur. Bilindiği gibi, kendisi için varlık, kendisinde, kendi varlığının eksikliği olan varlıktır. Onun gereksinim duyduğu şey, bu kendisinde olabilme durumunu ele geçirmektir. Bilinç, kendi kendisine uyum sağlayabilmek isteyecek ve kendi yokluğundan kendi varlığına sığınmak zorunluluğunu hissedecektir. Çünkü Sartre' a göre var olabilmeçabası, kendi kendisi ile dolu olmak, kendi varlığının temeli olmak içindir(Tansel, 2006, s.92).

Öte yandan Sartre, Tanrının yokluğu ilkesinden hareket ederken, kendisi için varlık olan insanın, önce bir varoluşa geldiğini, sonrasında ise özgürlüğün getirdiği eylemleriyle ne olacağına karar verdiğini ifade eder. Özgür eylemleri ile insan, varoluştan sonra ne olacağına, ne yapacağına ya da nereye gideceğine kendisi karar verir. Tanrı yoktur, öyleyse insan için bir belirlenmişlikte söz konusu olamayacaktır. Zaten, özün, varoluştan önce olduğunu kabul etmek demek aynı zamanda özgürlüğün reddedilmesi demektir. Oysaki insan, özgür varlıktır ve bu özgürlüğünden kendisi sorumludur. Sartre' a göre, insan dünyaya fırlatılmış ve burada yalnız bırakılmıştır. Yalnız olan insan, bireysel olarak kendisini yapılandırıp, kuracaktır. Çünkü belirlenmiş olan bir özü yoktur. Aynı zamanda bu bir seçim yapmaktır. O, önce bir insan olarak var olur, sonrasında ise tekilleşerek bir birey haline gelir, şu şekilde ya da bu şekilde olur. Terk edildiği bu dünyada kendisine bir öz oluşturacaktır. Şimdi konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Sartre'ın varlık türleri konusundaki görüşlerini ortaya koyacağız.

Varlık türleri.

Sartre, varlıkları varoluşlarına göre ayırarak açıklar. Onun varlık türleri şu şekildedir

Kendinde varlık.

Sartre açısından kendinde varlık, öznel olmayandır. Ayrıca Sartre, kendinde varlığın var edilmeyen ve yaratılmamış olarak kendiliğinden bulunan varlık olduğunu ifade eder. Kendinde varlık, kendisiyle özdeş olan, herhangi bir zorunlu ya da mümkün başka bir varlıktan türemiş olmayan varlıktır, ancak kendisini var etmiş varlık değildir. Herhangi bir başka şeyle ilişkisi yoktur. Bu da onu anlamsız ve gereksiz kılar, saçma ve izahsızdır. Sartre,

kendinde varlığın varoluşunu bilinç ile ilişkilendirerek açıklar. Sartre’a göre; varlığın Tanrı karşısında var olması demek, o varlığın dayanağının kendisi olması demektir. Yani, burada tanrısal yaratmanın izi görülmez. Sartre, kendinde varlık olarak tanımladığı varlıkların yaratılmadığını belirtir. Eğer, yaratılmış olsaydılar dahi, bir yaratma aracılığıyla ifade edilemezdi. Kendinde varlıklar, varlığını yaratma ötesinde edinir (Sartre, 2014, ss.38-39).

Böylece Kendinde varlığın bilinçle ilişkisi, onun bilincin dışında yer alması, kendiliğinden olmasıdır. Sartre’ın bu konuyu ifade ettiği örneği;

Masanın üstündeki beyaz kâğıdın bakışımıza sunduğu imgelemi kendinde varoluşu anlamak açısından tüm bilinçli kendiliğindenliklerin ötesinde bir alan açar. Çünkü daha en başta, onun varlığı benim keyfime bağlı değildir. Dolayısıyla hiçbir kendiliğindenliğe, ne benim ne de başka bir bilincin kendiliğindenliğine bağımlı değildir. Aynı anda hem burada bulunur hem de eylemsizdir. Algılanabilir içeriğinin betimlenen bu eylemsizliği kendinde varoluştur(Bozkurt, 2012, s .31).

Kendinde var olan varlık bilinçten yoksun olarak var olandır. Ayrıca, bu varlık, özgürlükten uzak olandır ve bir şeyden doğmamıştır.

Kendinde varlık, ne olanaklı olandan çıkarılabilecek bir sonuç, ne de zorunlu olana bağlanabilecek bir yapıya sahip değildir. Kendinde varlığın hiçbir koşulda başka bir şeyden çıkarılamaması durumu Sartre’ı olumsuzluk fikrine ulaştıracaktır. Kendinde varlığın, daha çok bilinç ve düşünceye bağlı olarak bir olanağa dayandırılmaması, onun daha çok kendisi içinin etkinlik alanına girmesiyle ilgilidir. Benzer biçimde zorunluluk da var olanlardan daha ziyade ideal önermeleri ilgilendirdiği için kendinde varlığa dâhil edilemez. Bundan dolayı Sartre, kendinde varlığın olumsuz bir varlık olduğunu ifade eder. Bu da tüm yönüyle kendinde varlık olarak evrene yüklediği ana niteliğin saçma olduğu sonucunu ortaya çıkarır. Çünkü kendinde varlığa yüklenen tüm anlam kodları olarak açıklanan nedensizlik, bunun en temel gösterenlerinden birini oluşturur. Kendinde varlığın hiçbir koşulda ne başka bir varlık ne de olanaklı ve zorunlu olanlarca ortaya konmamış olması onun kesinliğini gösterir(Bozkurt, 2014. s.33).

Öte yandan Sartre (2014)’a göre, bilinç denilen şey, varlığı kendisi için bir problem olan varlıktır. Yani bilinç, kendisiyle tam olarak uyuşmayandır. Varlık, ne ise, o olandır. Kendinde varlık, kendisiyle doludur. Hiçbir ikilem taşımadan, varlık yoğunluğu, sonsuz olarak nitelendirilebilir. Bu konuda Sartre şu şekilde örneklendirir: “Özdeşlik ilkesi sadece tanımlanmış bir varlık bölgesine karşılık geldiği için değil, özellikle yoğunluğun sonsuzluğunu kendinde topladığı için sentetik olmakla nitelenebilir: A, A’dır demek, şuanlama gelir: A, sonsuz bir sıkıştırılmışlık içinde, sonsuz bir yoğunlukta var olur.”(Sartre, 2014, S.126)

İnsan, dışındaki tüm varlıklar, ne ise o olan ve kendisiyle dolu olan varlıklardır. Varlıklarından önce belirlenmiş bir öze göre gerçekleşirler. Nitekim;

Kendinde varlık tam doluluk barındırır, varlığın kendi kendisiyle dolu olmasını Sartre şu şekilde açıklar: “O, tüm birleşmeler içerisinde en çözülmeyeni, kendisinin kendisiyle birleşimidir. Kendinde varlık, ne ise o olduğu için kendi içinde tutarlıdır, özdeştir. Bu nedenle, kendisinde varlık, tam bir doluluktur. Sartre, kendinde varlık ile nesneler dünyasını ifade eder. Sartre’ın kendinde varlık için belirttiği kendi içinde doluluk, Parmenides’in ‘varlık vardır, hiçlik yoktur’ görüşü ile aynı paraleldedir. Bu filozof için de varlık kendi içinde kapalı değişmemiş, değişmeyecek, yok olmayacak, bölünemez bir varlıktır. Sartre’ın kendinde varlığı da değişmez, kesin, başlangıçsız, sonsuz bir varlık (Gürsoy, 1987, s. 15) olarak karşımıza çıkar.

Sartre’ a göre kendinde varlık, kendi kendisiyle özdeş olan, kendisi olan varlıktır. Yani Sartre’ın ifadesiyle:

Varlık, kendinde varlıksa, bu şu anlama gelir :varlık kendi(nin) bilinci gibi kendine göndermez, varlık bu kendidir. O denli ki, ‘kendi’ yi oluşturan sürekli düşünüm eriyip bir özdeşlik kalıbına girer. Bu yüzden varlık temelde kendi ötesindedir ve ilk formülümüz dilin zorunluluklarından doğan bir yaklaşık ifadeden başka bir şey olamaz. Aslında varlık kendi kendisiyle dolu olduğu için kendi kendisine opaktır. Bunu da varlık ne ise odur diyerek daha iyi ifade edebiliriz (Sartre, 2014, s.40).

Öte yandan Sartre’ a göre;

Varlık, yoğun bir olumluluktur. Bundan dolayı başka bir şey olmak nedir bilmez; kendini, bir başka varlıktan başka olarak hiçbir şekilde ortaya koymaz; başkası ile hiçbir bağ taşıyamaz. Varlık, sınırlandırılmamış bir şekilde kendisidir ve kendisi olmakla kendini bitirir. Kendinde varlık, vardır. Bu, varlığın, ne mümkün olandan türetililebileceği, ne de zorunlu olana indirgenebileceği anlamına gelir. Zorunluluk ideal önermelerin bağlantısını ilgilendirir, var olanları ilgilendirmez (Sartre, 2014, s. 41).

Buradan da anlaşılacağı üzere; Sartre’a göre, kendinde varlık, var edilmemiş ve kendisini var etmeyen, zorunlu başka bir varlıktan doğmayan, kendiliğindenliği ifade eden ve başka bir varlıkla ilişkilendirilemeyen, ne ise o olan varlıktır.

Kendisi için varlık.

Sartre, kendinde varlık olarak, nesneler dünyasını kasteder. Kendisi için varlık ise özgür olan insandır. İnsan, Sartre’ın temel problemidir. Çünkü insan, özgür varlıktır ve onun dışında her şey belirlenmiş bir öze sahiptir. Bu nedenle Sartre, insanın bireysel olarak varoluşuna odaklanarak, var oluşun hiçbir şekilde bitmiş, tamamlanmış olarak değerlendirilemeyeceğini söyler (Çelebi, 2014, s.64). Bu bağlamda kendinde varlık dışında Jean Paul Sartre’ın diğer önemli kavramı olan kendisi – için varlık anlayışı karşımıza çıkar. Sartre’a göre kendisi için varlık alanında, irade sahibi insan yer alır. Kendinde varlığın tam

aksindedir. Kendinde varlıktaki, öznel olmayanlık durumu, kendisi için varlıkta, bilince sahip insana karşılık gelir. Varlık anlayışını Tanrının yokluğu üzerine temellendiren Sartre' a göre, insanın özünde Tanrı tarafından belirlenmiş olamaz. İnsan önce var olur, sonrasında özünü var eder. Yani insan, kendisini ne yaparsa o olacaktır. Sahip olduğu bu bilinçle bir seçim yapacaktır. Bu seçimi yapabilmesi onu anlamlı ve önemli kılar.

Sartre'a göre, kendi-için varlık, var olandır, içtenliği başarısızlığa götürecek engeller ne olursa olsun, en azından içtenliğin projesi tasarlanabilir. Kendi-için, 'II.Philippe vardı' dediğimizde ve 'dostum Pierre vardır, var olmaktadır' dediğimizde anlatmaya çalıştığımız anlamda, bir olay vasfıyla vardır; Pierre kendisinin belirlemediği şartlarda beliren biri olarak , '1842 yılının Fransız burjuvası' olarak vardır, Schmitt ise '1870 yılının Berlinli işçisi idi', o dünyaya atılmış olduğu için, bir 'durum' içine terk edilmiş olarak vardır; saf bir olumsuzluk hali olarak, dünyanın tüm diğer şeyleri için, şu duvar, şu ağaç, şu fincan için geçerli olan kökensel soru onun için de geçerlidir: 'Bu varlık neden başka türlü değil de bu şekildedir?'. O, temelini kendisinin belirlemediği bir şeyi, dünyadaki mevcudiyetini, kendinde barındıran olarak vardır(Sartre, 2014, s .132).

Sartre'ın düşüncesinde insan, kendisi için varlıktır ve kendi özünü oluşturma yetisine sahiptir. Çünkü o bilinçtir. Bu bağlamda,

Kendi – için, kendi kendisini bir varlık kusuru olarak belirlemeden hiçlemeyi taşıyamaz. Bu şu anlama gelir: hiçleyiş kolay bir biçimde boşluğun bilince sokulmasıyla bağdaşmaz. Dışarıdan gelen bir varlık kendindeyi bilinçten atmış değildir, kendi – için kendi kendinde olmamak üzere kendi kendisini sürekli belirlemektedir. Yani kendi- için kendi kendisini ancak kendinden yola çıkarak ve kendine karşı temellendirebilir. Nitekim hiçleme, varlığın hiçlenmesi olduğundan, kendi-içinin varlığı ile kendindenin varlığı arasındaki kökensel ilişkiyi temsil eder. Somut ve gerçek kendinde, bilincin o olmamak üzere kendisini belirlediği şey olarak bilincin bağrında bütünüyle mevcuttur. Cogito bizi ister istemez kendindenin bu bütüncül ve ulaşılabilir mevcudiyetini keşfetmeye götürmek zorundadır. Bu mevcudiyet olgusu da kendi- içinin bizatihi aşkınlığı olacaktır. Ama kendi – içi ile kendindenin kökensel bağı olarak planlanan aşkınlığın kökeni tam da hiçleyiş olmaktadır (Sartre, 2014, s.139).

Öte yandan Sartre'a göre, bir şeyin ne olmadığını söylediğimizde, o varlığın iç yapısına ulaşamayız. Sartre, bunu bir örnekle şu şekilde ifade eder: bir mürekkep hokkasına bu bir kuş değildir denildiği zaman, mürekkep ve kuş, olumsuzlamadan etkilenmez. Olumsuzlamada tanık bir insan olmalı ve dışsal bir ilişkiyle bu tanıklık gerçekleşmelidir. Aynı zamanda reddedilen ve reddedilen şeyin gerçekleştiği şey arasında içsel ilişki ile kurulan bir olumsuzlama da vardır (Sartre, 2014, s.139). Bununla birlikte;

Varlığın en derinine inen içsel olumsuzlama, kendi varlığı içinde, 'Olmayan' varlık aracılığıyla onun 'olmadığı' varlığı oluşturan olumsuzlama, eksikliklerdir. Bu eksiklik, baştan sona olumluluk olan kendindenin doğasına ait değildir. Fakat insan varlığının belirişiyle beraber dünyada görünür. Sadece insanın dünyasında eksikler olabilir. Her eksiklik bir üçlü varsayar: eksik- olan ya da

eksikliği- duyulan, eksik olanın eksikliğini duyan ya da var olan ve eksiklik tarafından bölünmüş olarak eksikliği- duyulan ile var olanın senteziyle yeniden kurulacak olan bir bütünlük, yani eksik- olunan. İnsan – gerçekliğinin görüşüne verilen varlık, her zaman için eksik- olan ya da var olandır. Örneğin, ayın dolunay olmadığını, bir çeyreğinin eksik olduğunu söylediğimde, son dördün evresindeki bir ayın tam görüşüne dayanarak bu yargıya varırım. Böylece görüye verilen şey, kendi kendisinde ne tam olan ne de tam olmayan, başka varlıklarla bağlantısı olmaksızın sadece olduğu şey olan bir kendindedir(Sartre, 2014, ss.139-140).

Sartre’a göre, kendisi için varlık, kendinde varlığın olumsuzlamasıdır. Kendisi- için varlıkta olumsuzlama, onu vereden süreçtir. İnsan, kendisinin ne olmadığını bilincindedir. Çünkü bu dünyaya nedensizce atıldıktan sonra sürekli bir sorgulama yaparak umutsuzluğa – karamsarlığa düşer. Kendisini var etmekle yükümlü hale gelir. Artık kendi dünyasını oluşturmakla sorumludur. Ayrıca Sartre(2014) açısından; Kendi için varlık olarak nitelendirilen insan, eksik varlıktır. Kendisinde var olan eksiklikleri fark ettikten sonra, artıkkendi dünyasının kurmaya başlar. Böylece, insan eksikliklerin sorgulamasını sürekli yaparak kendi dünyasını oluşturmaya devam eder. Kendi dünyasını oluşturma bilincine sahip olması, onu, diğer varlıklardan ayırır. Çünkü Sartre’a göre insan diğer varlıklardan farklı olarak özgürve sorumlu olan bir varlıktır.

Kendisi için varlık, kendinde varlığa bağlı olarak anlam kazanır. İkisi arasında hiçliğin var olmasıyla birbirlerinden ayrılırlar. Sartre’a göre, varlığı anlayabilmenin yolu hiçliktir. Hiçlik, varlığa ait bir özelliktir. Öyleyse, kendisi için varlık bir türolumsuzlamadır. Sartre’a göre, bir varlığın açılması, onun olumsuzlamasını da gerektirir. Bunu şu şekilde ifade eder:

Eğer arabam bozulursa, karbüratörü, bujileri, vb. sorgularım: saatim durursa, bu sorunun nedenleri konusunda saatçiye sorgulayabilirim, ama saatçide bu sefer saatin farklı mekanizmalarına sorular yöneltecektir. Benim karbüratörden beklediğim, saatçinin saatin çarklarından beklediği bir yargı değil, bir varlık açılmasıdır ve ancak bu açılmaya dayanarak sonradan bir yargıya varılabilir. Ve bir varlık açılması bekliyorsam, bu aynı zamanda bir varlık-olmayan açılmasının olasılığına karşı da hazır oluşumdandır. Eğer karbüratörü sorguluyorsam, bu, karbüratörde ‘hiçbir şey olmamasını’ da mümkün gördüğüm içindir. Böylece sorum, doğası gereği, varlık-olmayanın belli bir yargı-öncesi kavranışını kapsar; sorduğum soru kendi kendisinde, kökensel aşkınlığın fonunda, bir varlık- olmayan ile varlık ilişkisidir, yani bir varlık ile varlık ilişkisidir(Sartre, 2014, s. 50).

Kendisi için varlık olan insan, kendisi için olurken, hiçlikten yola çıkılarak yani aslında bir olumsuzlamayla ilişkilendirilir. Böylece Sartre’ a göre varlık olmayan, varlığın çelişigidir. Önce, hiçlik ortaya konulur ve yadsınır. Bu nedenle varlık ve var olmayan aynı içeriğe sahip değildir. Hiçlik, varoluşunu varlıktan alır ve hiçliğin, varlığına yine varlık sınırları içinde ulaşılır. Varlığı yok etmek, var olmayanı başlatmak demek değildir. Tam tersi,

varlığı yok etmek hiçliği de yok etmektir. Çünkü hiçlik, ancak varlık içinde anlaşılır (Sartre, 2014, s.62). Yine Sartre’a göre:

Hiçlik, olumsuz yargının kökenindedir, çünkü kendisi de olumsuzlamadır. Olumsuzlamayı eylem olarak kurar, çünkü kendisi varlık olarak olumsuzlamadır. Hiçlik, ancak dünyanın hiçliği anlamında kendini özellikle hiçlerse hiçlik haline gelebilir; yani hiçlemesi içinde kendini dünyanın reddedilmesi olarak kurmak üzere bu dünyaya doğru yönelirse hiçlik olabilir. Hiçlik, varlığı içinde barındırır(Sartre, 2014, s. 62).

Sartre’a göre olumsuzlama birçok sorunun sorulabilmesine temel oluşturur ve bizihiçliğe götürür. Fakat hiçlik, varlığın dışında düşünülemez.

Eğer hiçlikten söz edebiliyorsak, bu yalnızca hiçliğin bir varlık görünüşüne, ödünç alınmış bir varlığa sahip olmasındandır. Hiçlik var değildir; hiçlik ‘oldurur’ ; hiçlik kendini hiçlemez, hiçlik, ‘hiçleştirilir’. Öyleyse geriye, özelliği hiçliği hiçleştirmek olan, onu kendi varlığıyla ayakta tutan, onu sürekli kendi varlığıyla yayan bir varlığın – kendinde olmayan bir varlığın-, hiçliğin şeylere gelmesine aracılık eden bir varlığın var olmak zorunda olması kalır. Ama bu varlık hiçliğe oranla nasıl olmalıdır ki, hiçlik onun aracılığıyla şeylere gelebilsin? İlk önce fark edilmesi gereken şey bu düşündüğümüz varlığın hiçlik karşısında edilgin olamayacağıdır: varlık onu edilgin bir şekilde kabul edemez; hiçlik başka bir varlık aracılığı olmadan bu varlığa gelemeyiz, - bu bizi yeniden sonsuza gönderdi(Sartre, 2014, s.66).

Öte yandan Sartre’a göre:

Hiçliğin dünyaya gelmesini sağlayan varlık, kendisi başkalaşıma uğramadan kendi sonucunu üreten Stoacı neden gibi, hiçliği üretirken bir yandan da bu üretime ilgisiz kalamaz. Tam anlamıyla olumluluk olan bir varlığın kendi dışında aşkın bir varlığın hiçliğini yaratması ve sürdürmesi düşünülemez, çünkü varlıkta, varlık-olmayana doğru öteye geçmesini sağlayan hiçbir şey yoktur. Hiçliğin dünyaya gelmesinde aracı olan Varlık, hiçliği kendi varlığı içinde hiçlemek zorundadır ve bu biçimde bile bu Varlık eğer kendi varlığı içinde hiçliği kendi varlığıyla ilgili olarak hiçlemeseydi, hiçliği bir aşkınlık olarak içkinliğin ta bağrına yerleştirme tehlikesiyle karşılaşır(Sartre, 2014, s.67).

Buna dayanarak Sartre şöyle bir sonuca ulaşır:

Hiçliğin dünyaya gelmesine aracılık eden varlık, öyle bir varlıktır ki, varlığı içinde kendi varlığının hiçliği soru konusu olur: Hiçliğin dünyaya gelmesine aracılık eden varlık, kendi öz hiçliği olmak zorundadır. Ve bununla anlaşılması gereken şey de, hiçleyen ve böylece bu kez kendisi varlık içinde bir temel gerektiren bir edim değil; ama varlığın kazanılmış olan ontolojik bir özelliğidir(Sartre, 2014, s.67).

Özgürlük ve sorumluluk

Özgürlük kavramı, Sartre’ın felsefesinde, önemli bir kavram olarak karşımıza çıkar. Sartre’a göre özgürlük, var olmanın ve eylemin ilk koşuludur. Varoluş felsefesinde savunulan; sadece ‘İnsanda, varoluş, özden öncedir!’ düşüncesinden hareket eden Sartre, insanın varoluş

sonrasında oluşturacağı bu özün, onun özgür eylemlerine bağlı olduğunu savunur. Eserlerinin birçoğunda özgürlükten bahseden Sartre için özgürlük, kendisi için varlık olarak adlandırdığı insan için kaçınılmazdır. Yani özgürlük, insana aittir. Kendisi için varlık olan insanın, önceden belirlenmiş bir özünün olmayışı ve henüz tamamlanmamışlığını, kendi özünü oluşturmaya doğru iter. Yani bir yönelmişlik söz konusudur. Sartre'ın eylemin ilk koşulu olarak gördüğü özgürlük, aynı zamanda bir zorunluluktur. İnsan, eylemde bulunan, eyleyen bir varlıktır. Bu bağlamda Sartre'ın felsefesi bir eylem felsefesi olarak değerlendirilebilir.

Nitekim Sartre'a göre, eylemde bulunmak, belirli araçlarla, amaca yönelmektir. Aletsel bir bütünlük üretmektir. Bir bütünü oluşturan zincir halkaları gibidir ve bu halkalardan birisinde olan değişiklik diğerlerini de etkileyecektir. Bu değişiklikte, eylemin bilinçli olma koşulu vardır. Sartre'a göre, bir sigara tiryakisi, dikkatsiz davranarak barut deposunu yaktığında eylemiş sayılmaz. Çünkü bunu dikkatsizlikten yapmıştır. Ama taş ocağına dinamit yerleştiren görevli bu patlamaya sebep olduğunda eylemiştir. Çünküne yaptığını bilerek yapmıştır (Sartre, 2014, s.523).

şu halde eylemek, bilinçli şekilde yapılandır, bir niyete uygunluktur. Sartre'ın kendisi için varlık olarak tanımladığı insan, kendi özünü oluşturmak için sürekli bir eylem içerisinde olacaktır. İnsanın ne olduğunu belirleyen bir geçmiş yaşantısı yoktur. Örneğin, insan davranışlarını belirleyen bilinç dışı unsurları kabul etmeyen Sartre'a göre insan, bir durumla karşılaştığında bir karar verir ve bu kararı geçmişiyle bağlantılı değildir. O, tamamen özgürdür. Böylece Sartre, insanın davranışını belirleyen hiçbir unsuru kabul etmemektedir. Çünkü ona göre bu dış etkenler, özgürlüğe aykırıdır. O, bunu kanıtlamak için şu örneği verir:Lyon'da bir ayaklanma sonucunda Croix- Bousse işçileri kente egemen olmuştur ve artık kent ellerindedir. Ancak zaferi nasıl kullanacaklarını, ne yapacaklarını bilemezler. Bir süre sonra da ordu tarafından yakalanır ve mutsuz olurlar. Fakat işçiler bu mutsuzluğu doğal karşılar. Onlara göre, mutsuzluk hep vardır ve işçilik denen sınıfı oluşturan bir durumdur. Işçiler bu mutsuzluktan kopamazlar ve mutsuzluğu kendi varlığıyla bütünlęřtirmiřlerdir. Çektikleri acıyı sorgulamadan ve değerlendirmeden çekmeye devam ederler (Sartre, 2014, s.525). Sartre'a göre;

Onunıştırabı, konumsal – olmayan bilincinin saf duygusal içeriğidir, ama o, bunu temaşa etmez. Dolayısıyla ıştırabı işçinin edimleri için kendiliğinden bir neden olamaz. Ama bunun tersine, ıştırabını değerıştirmeye doğru bir atılımda bulunduğunda onu dayanılmaz bulacaktır... Buradan şu iki önemli sonuç çıkarılabilir: 1) hiçbir fiili hal, hangisi olursa olsun (toplumun siyasi, iktisadi yapısı, psikolojik hal, vb.) , herhangi bir edimi kendiliğinden motive etmeye elverişli değildir. Çünkü bir edim, kendi – içinin olmayana doğru atılımda bulunmasıdır ve olan, olmayanı asla kendiliğinden belirleyemez. 2) hiçbir fiili

hal, herhangi bir edimi bir olumsuz- bütün ya da eksiklik olarak kavramak üzere bilinci belirleyemez(Sartre, 2014, ss. 525-526).

İnsan, sürekli bir eylem içerisinde, özünü oluşturmaya çalışırken, özgür olmakla birlikte aynı zamanda sorumludur. Varoluşçu bir filozof olan Sartre'da sadece insanda, varoluşun, özden önce gelmesi ve insanın özünün belirlemiş olan bir Tanrının var olmayışı, insanı özgür kılmaktadır. Bu durumu Sartre: “İnsan, özgür olmaya mahkûmdur, zorunludur! sözüyle anlatıyorum. Zorunludur, çünkü yaratılmamıştır. Özgürdür, çünkü yeryüzüne geldi mi, dünyaya atıldı mı bir kez, artık yaptıklarından sorumludur.”(Sartre, 2014, s.47) diyerek konuya ilişkin düşüncelerini ortaya koyar.

Öte yandan Sartre, özgürlüğü, insanın bilinciyle eşit kabul eder. Yani, insanın varlığıyla birlikte var olur, insanın önce var olup sonra özgür olması mümkün değildir, o var olduğu anda özgürlüğe mahkûmdur. Başka bir ifadeyle insan özgür olmak zorundadır, çünkü yaratılmamıştır, o kendi özünü kendisi oluşturan özgür varlıktır. Bu nedenle insan, yaptığı her eylemden sorumludur. İnsana, kendisi dışında yol gösteren başka bir şey yoktur. Özgürlük, insan bilinciyle özdeş olduğu için dışarıdan gelen her hangi bir müdahale onu etkilemez. Sartre, tutkuların bile insan üzerindeki etkisine inanmaz. Nitekim o, bu konuda şunları söyler:

Varoluşçu, tutkunun gücüne inanmaz. Güzel bir tutkunun, coşkun bir sel gibi insanı birtakım kaçınılmaz edimlere sürükleyeceğini düşünmez. Kötü edimler için bir özür kaynağı saymaz tutkuyu. Ancak şunu düşünür bu konuda: İnsan kendi tutkusundan sorumludur. Ayrıca, varoluşçu, insanın kendisine yeryüzünde yol gösterecek, önceden verilmiş bir işaret bulabileceğini de düşünmez. Böylesi bir işaretin ona yardımcı dokunacağına aklı yatmaz da ondan. Her insanın bu işareti canının istediği gibi yorumlayacağını bilir de ondan(Sartre, 2017, s. 47).

Yine Sartre, insanın özgürlüğüne herhangi bir dış müdahaleyi kabul etmeyişi vehiçlikle ilişkilendirdiğini ise suçümleleri ile dile getirir:

İnsan-gerçekliği yeterince olmadığı için özgürdür, durmadan kendi-kendisinden koparıldığı ve olmuş olduğu şey olduğu ve olacağı şeyden bir hiçlikle ayrıldığı için özgürdür. Nihayet, şimdiki varlığının kendisi de “yansı-yansıtan” formundan hiçleyiş olduğu için özgürdür. İnsan, özgürdür, çünkü kendi değildir ama kendine mevcudiyettir. Ne ise o olan varlık özgür olamaz. Özgürlük, tam da insanın yüreğinde oldurulan ve insan-gerçekliği için olmak kendini seçmektir: alabileceği ya da kabul edebileceği hiçbir şey ona dışarıdan ya da içeriden de gelmez. Hiçbir türden yardım olmadan, en küçük ayrıntıya varana kadar kendini varlık kılmanın dayanılmaz zorunluluğuna bütünüyle terk edilmiştir. Böylece özgürlük bir varlık değildir: insanın varlığıdır, yani insanın varlık hiçliğidir. Eğer insan önce bir doluluk gibi düşünülseydi, onda daha sonradan özgür olacağı birtakım anlar ya da psikik bölgeler aramak saçma olurdu: tıpkı önceden ağzına kadar doldurduğumuz bir kapta boşluk aramak gibi. İnsan kimi zaman özgür ve kimi zaman köle olamaz. Tümüyle ve her zaman özgürdür, ya da yoktur (Sartre, 2014, s. 531).

Sartre, özgürlük ve bu özgürlükten doğan sorumluluk düşüncelerine eserlerinin birçoğunda yer vermiştir. Özellikle ‘Özgürlük Yolları’ serisinde, roman kahramanlarının bir özgürlük mücadelesinde oluşuyla, özgürlüğe mahkûm edilmiş bireylerin mücadelesine değinir. Çünkü Sartre için insan, özgürlüğe mahkûmdur. Akıl Çağ’ında, kahraman Mathieu, hamile kalan sevgilisiyle evlenmek istemez. Çünkü o özgür olma ve kendi özünü oluşturma peşindedir. Kitap başlı başına bir özgürlük mücadelesi ve bir insancılıktır. Sonuçta insanın varoluşunun özünden önce geldiği ve var olduktan sonra özünü oluşturma çabaları içerisinde görülür. Bunoktada gerçekten var olmak nedir? Diye soran Sartre: “İspanyalar gerçekten var mı? Ben buradayım, kendi kendimin tadına bakıyorum; kanın ve pas kokulu suyun buruk tadını duyuyorum. Bu benim kendi tadım; kendi kendimin tadıyım ben ve varım, yaşıyorum. Var olmak, yaşamak, işte bu” (Sartre, 2015c, s.74) der.

Öte yandan Sartre açısından, insan, kendi varoluşunun daha doğrusu kendi özgürlüğünün nedenidir. Çünkü Sartre (2014)’ a göre insan, ‘kendisini ne yaparsa odur’ görüşü ön plandadır. Nitekim Akıl Çağ’ında geçen Mathieu’nun düşünceleri buna yöneliktir. Onun mücadelesi yaşantısı bir tür özgürlük arayışıdır. Tam bu noktada Sartre şu ifadeleri kullanır: “Özgür olmak, kendi kendinin nedeni olmak: Benim, çünkü ben olmak istiyorum, diyebilmektir.” (Sartre, 2015c, s.77) Düşüncelerini daha çok romanları ile yaymaya çalışan Sartre (2015c) bu konuda şu olaydan bahseder: Mathieu bir gün İviç ile bir sergiye gider ve orada tabloları inceler. Onların dikkatini çekmesinin bile kendisine bağlı olduğunu, birey istediği için ona yöneldiğinin düşünür. Çünkü her şey insana bağlıdır. Mathieu, prensipleri olan ve bu prensiplerine uygun yaşamaya çalışan bir öğretmendir. Prensiplerinden vazgeçme düşüncesi bile onu rahatsız eder. O prensiplerinin yaratıcısı da yine kendisidir. Mathieu, sevgilisinin bebeği aldırması için kendi abisinden para istediğinde abisi Mathieu’nun bu düşüncesine anlam veremez. Çünkü Mathieu, insan yaşamına saygı gösteren bir karakterdir. Oysa bebeği aldırarak istemesiyle onun yaşamına saygısızlık edecektir ve abisi onu bu konuda eleştirir. Mathieu ise gerekçesi sağlamdır; insan yaşamına saygı duysa dahi bu hiçbir zaman körü körüne değildir. Tek istediği özgürlüğünden vazgeçmemektir. Ve bu konuda Sartre, kitabında, “Jacques, ben, dedi, özgürlüğün, insanların kendi istekleriyle yarattıkları durumlara tam karşıdan bakmalarını ve odurumların sonuçlarına katlanmaları gerektiğine inanıyorum. Ama sen benim gibi düşünmüyorsun galiba” (Sartre, 2015c, s.155) der.

Yine Akıl Çağ’ında insanın savaş yıllarında kendini arayışı ön plandadır. Mathieu da kendini arayan, kendi özgürlüğünün peşinde mücadele eden bir karakterdir. Roman kahramanlarından Brunet, Mathieu’yu kendi partilerine katılması konusunda ikna etmeye çalışır. Dönem, savaş dönemidir ve herkes bir taraf seçmelidir. Mathieu, bir taraf seçmenin ya

da bir partiye katılmanın kendi prensiplerine aykırı olduğunu düşünür. Çünkü bir seçim yapmakla kendisiyle çelişecektir. Kendisini özgür kabul eder ama bu özgürlüğünün bir hiç uğruna olduğunu farkındadır. Uğrunda ölebileceği hiçbir şey yoktur Oysa Brunet'in partisine katılması demek bir şeye bağlanması demektir. Bağlılık ise özgürlüğünün yok olmasıydı. Tıpkı evliliği reddettiği gibi. Brunet'in partisine katılmayı da reddeder. Brunet'e göre Mathieu'nun özgürlüğü, bir şey uğruna olmadığı için bir hiçtir, yokluktur. Özgür olmak için her şeyden vazgeçmiştir. Ama Brunet ona bir adım daha ileri giderek özgürlüğünden de vazgeçmesini ve böylece her şeyi yeniden kazanmasını söyler. Partiye katılmayı kabul ederse bir seçim yapacak ve artık oraya bağlı kalacaktır. Oysa Mathieu bunu istemez. "Ama eğer seçersem, mesela, sizinle birlikte olmayı seçersem, artık seçme olanağım kalmaz, değil mi?" (Sartre, 2015c, s.173) diye anlamlı bir soru sorar.

Sartre, 'Özgürlük Yolları' serisinin ikincisi olan 'Yaşanmayan Zaman' da savaş yıllarında yaşanan umutsuzluğu dile getirir. Yaşanmayan zamanda olay ve kişiler birbiri ardına belirli bir kişi ya da olay ayırımı yapılmadan verilmiştir. Mathieu, Akıl Çağı'nda özgürlüğü ararken sonunda yalnızlığa sürüklenir. Sartre (2012)'a göre savaş dönemi yıllarında insanların umutsuzluk ve korkuları daha açık şekilde görünür. Karakterler yine bir arayış içerisinde. Kendi varlıklarından toplumu anlamaya kadar birçok sorun vardır. Savaş nedeniyle seferberlik ilan edilmiştir ve Mathieu seferberliğe katılıp katılmama konusunda bir seçim yapmaya çalışır. Kararsızdır, çünkü savaş onun için anlamsızdır. Sartre, bu eserinde savaşın birey ve toplum üzerindeki yıkıcı etkisini gözler önüne sermeye çalışır. Kitapta bireyin özgürlüğünün, devlet politikaları tarafından nasıl kısıtlandığı etkileyici bir şekilde verilmiştir. Oysa özgürlüğe ulaşmanın yolu barıştan geçer. İnsan, savaş süresince seçim yapmaktan alıkonulur. İnsan, iradesi dışında yaptığı eylemlerden sorumlu tutulamaz. Savaşı seçmemiştir. Yaşanmayan zaman içerisinde. Yani devletin yönlendirmeleri içerisinde, kendi özgürlük, sorumluluk ve iradesinden mahrum bırakılmıştır. Savaşın, insan yaşamını nasıl yok ettiği, kahramanların dilinden anlatılır. Sartre, 'Yaşanmayan Zaman'da da yine kendi varoluşunu seçenin bireyin kendisi olduğu görüşünü ihmal etmemek için yer yer mesajlar vermeye devam eder: "Ella babasından almıştı her şeyini, daha doğrusu hiç kimseden almamıştı kendi kendini yapmıştı, kendi kendine ve Paris'te oluşmuştu Ella; onlara her zaman söylerim, ırk, ırk dedikleri de nedir? Sokakta rastlarsanız, Ella'nın Yahudi olduğu aklınıza gelir mi?" (Sartre, 2012, s. 113) Kitabın sonlarına doğru yine özgürlük arayışları ve bu özgürlüğe mahkûm edilişin izleri görülmektedir.

Sartre'ın ikinci dünya savaşı yıllarında, bireyin içerisine düştüğü umutsuzluğu dile getiren serisi 'Özgürlük Yolları' nın üçünü cildi 'Yıkılış'tır. Sartre (2016b)'ın eserinde, Paris,

Almanlar tarafından işgal edilmiştir. Roman kahramanı Mathieu, arkadaşlarıyla birlikte savaştadır. Paris'in işgali insanlar üzerindeki umutsuzluğu artırmış, kimse artık bir amaç düşünemez olmuştur. "Gomez, pencereye doğru yürüdü, alnını ateş gibi yanan cama dayadı, sokağa, bu yararsız, amaçsız güneşe, yararsız, amaçsız güne baktı. Bundan böyle yalnızca yararsız amaçsız günler olacaktı hep." (Sartre, 2016b, s.14) Romanda Paris'in işgali bir yıkılış olarak değerlendirilir. Bu yıkılış hem Paris'e hem bireye ait bir yıkılıştır. Savaşı kendileri seçmemiştir. Yaşanmayan Zaman'da toplumu savaşa sürükleyen devlet politikalarının eleştirisi yine Yıkılış'ta da dile getirilmektedir. Bu bağlamda Sartre şu çarpıcı ifadeleri ile konuyu toparlar:

Yaşamak gerekecek. Yaşamak, yıkılışın çürümüş, bozulmuş meyvelerini dermek, her yeni günle yeniden ve bugün reddettiği kesin ve son kararı acımadan, tüm korkunçluğu ile didik didik etmek. Ulu Tanrım! Savaşı ben istemedim, ne de bu sonu, bu yıkılışı istedim; niçin, hangi acımasız oyunun sonucunda ben bu savaşın, bu yıkılışın yükünü taşımak, bunlarisindirmek, kendine mal etmek zorunda kalıyorum?(Sartre, 2016b, s.72).

Buraya kadar anlatılanlardan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki, Sartre'a göre insan özgürlük peşinde olan varlıktır. " Her somut koşulda özgürlüğü istemekten başka amacımız olamaz. Bırakılmışlık içinde insan, ortaya değerler koyduğunu bir kez anladı mı artık bir tek şey dileyebilir: Bu da bütün değerlere temellik eden özgürlüktür." (Sartre, 2017, s. 68) İnsanın davranışlarını belirleyen dış unsurları kabul edersek, özün varoluştan önce olduğunu kabul etmiş oluruz. Oysa Sartre'a göre, insan kendi özünü oluşturma konusunda özgürdür. Bu süreçte yaptığı eylemlerden sorumludur. İnsanın, kararlarını verirken özgür olması onu bunalıma sürükler, çünkü özgürlüğün mahkûmudur, hiçbir dış unsur bunu etkileyemez, yok edemez. Özgürlükle ilgili, önceden bir belirlenmişliği ifade eden determinizm, kadercidir. Bu görüşte insanın eylemlerini belirleyen nedenler vardır. Bu nedenlerin insanı amaca yönelttiğini savunurlar. Oysaki Sartre için bu şekilde belirlenmiş nedenler söz konusu değildir. İnsan, bu koşulları da kendisi oluşturur.

Determinist bakış açısından, psişik olgu olarak, yani verili ve dolu gerçeklik olarak kavranan etkin neden, devamlılık çözümünü olmaksızın karar ve edimle eklemlenir ve bunlar da yine psişik veriler olarak düşünülür. Kendinde, bütün bu 'data'ları kapmıştır, amil, tıpkı saikin sonucunu kışkırttığı gibi edimi kışkırtır, her şey gerçektir, her şey doludur. Böylece özgürlüğün reddi de ancak kendini kendinde- varlık gibi kavrama girişimi olarak düşünülebilir(Sartre, 2014, s.530).

İnsan, bir seçme olgusu içerisindedir. Varoluşçu felsefe, her ne kadar kötümser olmakla suçlansa da, bu felsefe, insana seçme olanağı sunan insancıl bir felsefedir. Varoluşun, özden önce olduğunu söyleyerek, insana seçim olanağı tanır. Bu seçimi yaparken,

hemkendisini hem de diğerklerini seçmekle sorumludur. İnsan, bir eylemi seçerken, aynı zamanda tüm insanlık için karar vermiş olur. Böylece çok daha büyükbir sorumluluk yüklenmiş olur. Sartre'ın eserlerinde kahramanların keder içinde olmasının sebebi de omuzlarındaki bu yükürdür. Eserlerinde, kahramanlar, kendilerini okuyucuya tanıtırılar. Böylece, Sartre'ın, insan, kendisini ne yaparsa odur, görüşünün tamamlayıcısı olurlar.

Daha önce de belirtildiğı gibi insan, kendisini oluşturma konusunda özgür ve bu süreçte sorumludur. Ancak, bu seçim sadece kendisi için olan değil, diğerkleri için de özgür olanı seçmekle alakalıdır. Yani, Sartre'ın varoluşçuluğı, bencil değildir. İnsan, kendisiyle birlikte başkaları için de iyi olanı seçer. Nitekim o bu konuda şunları söyler:

Ama özgürlüğü isteyince, onun tümüyle başkalarının özgürlüğüne, başkalarının özgürlüğünün de bizimkine bağı olduğunu anlarız. Gerçi, insanın tanımı olarak özgürlük başkasına bağı değildir ama ortada bir bağlanma olunca iş değişir: o zaman kendi özgürlüğümle başkalarının da özgürlüğünü istemek zorunda kalırım. Başkalarının özgürlüğünü gözetemezsem kendi özgürlüğümü de gözetemem(Sartre, 2017, s.69).

Sartre, özgürlüğü, kendisi için varlığın sahip olduğı bir nitelik olarak belirler. İnsanı, yaptıklarının ve seçtiklerinin tek sorumlusu olarak kabul eder ve özgürlük zaten insanın kendisinde doğal olarak var olur, onun özgürlüğe mahkûm oluşu da onun varlığını ifade eder. Yaşamı süresince seçtiklerinde herhangi bir müdahale – dış etken olamaz. Seçim yapabilmesi için önce var olur, daha sonra da özünü seçer. Bu durumu da Tanrının yokluğuyla temellendirerek insanın bir belirlenim taşıyan özünün olmadığını, bunun sonradan özgür seçimlerle belirlendiğini savunur. Seçimlerinin sorumluluğunu insana yükleyen Sartre, 'Özgürlük Yolları' serisinin üçüncüsü olan 'Yıkılış' (2016b) adlı eserinde, esas olan sonuçları ve nedenleri bilerek hiçbir pişmanlık duymadan karar vermektir, diyerek son noktayı koyar. Sartre'a göre, doğrular ezeli ve ebedi olamazlar. Bu nedenle ahlak yasaları da ezeli ve ebedi değildir. Kesin olan tek değer, özgürlüktür. İnsan, özgürlük uğruna özgür olmayı seçer. Özgürce yapılan her eylem, ahlaka uygundur. Suç olarak nitelendirilecek tek şey ise pişmanlıktır. Yaptığı eylemlerden pişman olan insan, özgürlüğüne ihanet etmiş sayılır (Akarsu, 2014, s.234).

Böylece, insanı özgürlüğe mahkûm eden Sartre, onu, yaptıklarından sorumlu tek varlık kabul eder. İnsan, hem kendisini hem başkasını seçerek bunun sorumluluğunu alır. Sonuçlarına herhangi bir itirazda bulunamaz, çünkü zaten kendisi seçmiştir. Son olarak Sartre'ın şu sözleriyle onun bu bölümdeki düşüncelerini tamamlayalım:

Başıma gelen her şey benim aracılığımla gelir ve ben bunlara ne üzülebilirim, ne isyan edebilirim, ne de sineye çekebilirim. Zaten, başıma gelen her şey *benimkidir*; bundan anlamamız gereken, en başta, insan olarak benim her zaman başıma gelen şeyin üstesinden gelebilecek olmamdır, çünkü bir insanın

başına başka insanlar ve kendisi yüzünden gelen şey ancak insani bir şey olabilir. Savaşın yol açtığı en korkunç durumlar, en beter işkenceler, gayri – insani şeyler değildir; gayri – insani durum yoktur; ben yalnızca korkuyla, kaçışla ve gizemli davranışlara başvurmak suretiyle gayri- insani olana karar veririm; ama bu karar insanidir ve onun tüm sorumluluğunu taşıyım(Sartre, 2014, s. 653).

Jean Paul Sartre’ın Eğitim Anlayışı

Varoluş felsefesinin doruk noktasına çıkmasını sağlayan ve bu felsefenin ateist kanadında yer alan Jean Paul Sartre, hayatı boyunca yazdığı eserlerinde eğitim ile ilgili doğrudan görüşler ortaya koymamıştır. Ancak onun felsefi, edebi ve diğer eserlerinde eğitim konusundaki görüşlerine rastlamak mümkündür. Eğitim denildiği zaman genel olarak belirli bir sisteme bağlı, hedefleri içeren, bir ortamda bir öğretici ya da yönlendirici tarafından, öğrenen kişiye sunulan etkinlik akla gelir. Bu bağlamda öğretim etkinlikleri isteyerek, bir hedef doğrultusunda gerçekleşir. Hedef, öğrenen kişiye bilgi sağlamak ve davranışlarını değiştirmektir. Öğrenme hedeflerinin yapısı ne olursa olsun bu temel nitelik değişmez. Öğretimin bir diğer ögesi de, öğrenci ya da öğretmen merkezli programlarda, öğretmenin sınıf ortamında bir otorite olarak kabul edilmesidir. Öğrencinin öne çıkardığı kriterlerin geçerliliği ve akıl yürütmelerin yetkin olması noktasında tek hakem öğretmendir. Bunun yanında öğretmenle öğrenci arasındaki etkileşimin gerçekleştiği durum ve şartlar da önem taşımaktadır. İnsan ilişkileriyle çevre arasında yakın bir bağ vardır; çevre koşulları ilişkilerin özelliğine bağlıdır ya da tersi bir durum söz konusudur. Çevre, içinde yaşayan insanların ilişkileri ve etkileşimleri üzerinde belirgin bir etki yaratır. Özetle, öğretim, öğreten kişilerce yürütülen, öğrenen kişiye yönelik ve belli bir ortamda yapılan etkinliktir. Öğretmenin otoritesi bu süreçte kaçınılmazdır(Büyükdüvenci, 2001, s.54).

Şu halde, eğitimin belirli kuralları ve değişkenleri vardır. Varoluş felsefesinden yola çıkılarak oluşturulan varoluşçu eğitim felsefesi de bu kavram ve değişkenleri içermektedir. Ancak, söz konusu olan düşünür Jean Paul Sartre olunca, onun felsefesine uyan bir eğitim, çoğu yerde aykırı gibi gözükebilir. Örneğin, eğitimin ‘istendik yönde davranış değiştirme süreci’ olması Sartre açısından düşünülecek olursa bazı sorunları beraberinde getirir. Nitekim, Jean Paul Sartre’ın geçmiş yaşantıları ve belirlenmişlikleri reddetmesi onun, önceden belirlenecek hedeflere karşı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Varoluşçu eğitim felsefesinin okul eğitimini içeren yaklaşımlarına rağmen, bu felsefe içinde yer alan Sartre’ın, okul ortamını içeren bir eğitim görüşüne çok fazla değinmediği görülür. Zira onun doğrudan eğitim üzerine yazdıkları sınırlıdır. Varoluş felsefesinin, sadece insanda ‘varoluş, özden öncedir’ ilkesine dayanan Sartre, insanı, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, kendi- için varlık olarak tanımlar. Bu varlık saf bilinçtir. Yani insan, bu dünyaya atılmış, özgürbir varlıktır.

Sartrefelsefesine göre insanın özünü belirleyen bir Tanrı olmadığına göre, bu özü, içine atıldığı dünyada insan, kendisi bulacaktır. Özün bulunması, bir anda gerçekleşmez. Bir süreçtir ve devam eder. Öyleyse, Sartre'ın, bilincin özünü bulma süreci, bireyin bir nevi kendisini eğitmesi olarak düşünülebilir. Bu süreçte birey, özgürdür ve ne olmak istediğini kendisi seçer. Onun ne olacağını belirleyen dış etkenleri kabul etmeyen Sartre, bireyin içinde bulunduğu koşullardan birini seçme konusunda onun özgür olduğunu söyler.

Sartre'ın yaşadığı dönemin, II. Dünya Savaşı ve Yahudi Sorunları gibi önemli bir döneme denk gelmesi, onun felsefesinin bu yönde gelişim göstermesine yol açmıştır. Sartre, savaş döneminin düşüncelerinde birçok etkisi olduğunu ise şu şekilde anlatmıştır:

Savaştan önce, kendimi basitçe bir birey olarak düşünürdüm, bireysel varoluşumla içinde yaşadığım toplum arasındaki bağı hiç görmüyordum. Ecole Normale'den mezun olduğumda, bu konuda bütün bir kuram bile geliştirmiştim: ben 'yalnız adam'dım, yani düşüncenin bağımsızlığı yoluyla topluma karşı çıkan, ama topluma hiçbir borcu olmayan, ve özgür olduğu için toplumun da ona karşı hiçbir şey yapamayacağı bir birey. Bu, 1939'dan önceki bütün düşünmemi, bütün yazmamı ve bütün yaşamımı üzerinde temellendirdiğim apaçık hakikatti. Bütün bir savaş öncesi dönem boyunca politik görüşlerim yoktu ve doğallıkla da oy kullanmıyordum (Sartre, 2004, s.43).

Öte yandan savaşın yavaş yavaş patlak vermesiyle düşüncelerinin değiştiğini söyleyen Sartre bu konuda şunları söyler:

1938 yılı ve Münih olayları toplumda bir hareketliliğe neden oldu. Münih sırasında bireyci barışseverliğim ve Nazilere olan karşıt görüşlerim arasında parçalanmış bir durumdaydım; bunun yanında, en azından kafamda, Nazi-karşıtlığı daha belirgin ve baskın haldeydi. Bunun sebebi ise o dönemde Nazilerin, Fransızları ortadan kaldırmak isteyen düşman kuvvet olarak kabul etmeleri idi ve bu durum, henüz fark edemesem bile, bunun sadece bireysel değil, toplumsal bir deneyim olmasıydı (Sartre, 2004, s. 44-45).

Sartre, bu deneyimin hayatındaki etkisini ise şöyle ifade eder:

Savaş gerçekte hayatımı ikiye böldü. Otuz dört yaşımdayken başladı, kırkıma geldiğimde sona erdi ve bu da gerçekten gençlikten olgunluk çağına geçiş oldu. Savaş aynı zamanda bana kendi kendimin ve dünyanın bazı görüntülerini fark ettirdi. Örneğin, esaret denen derin düşkünlükle orada tanıştım, yine orada insanlarla ilişkiyi, düşmanı, gerçek düşmanı, sizinle aynı toplum içinde yaşayan ya da size sözlü olarak saldıran hasmı değil, ama silahlı adamlara yaptığı basit bir işaretle sizi tutuklatıp hapse gönderebilen düşmanı tanıdım (Sartre, 2004, s. 46).

Görüldüğü üzere, savaş dönemi Sartre'ın felsefesini ve düşünce yapısını şekillendiren bir etki yaratmıştır. Sartre kendi düşünceleri yanında, özellikle savaşın seçilmesi ve Yahudilere karşı ideolojilerin doğmasında, yönetimin siyasetini bireylere aşılayan eğitim

sistemlerini, modern okulları ve kültürü eleştirel bakış açısıyla yorumlar. Bu bağlamda Sartre'ın eğitim görüşü, bireyin kendisi-için varlık olma sürecinde kültür, eğitim, siyasetvb olgular çerçevesinde ele alınabilir.

Bireyin kendi özünü oluşturmaları ve eğitim.

Sartre, yazmış olduğu eserlerinde eğitime eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmış, döneminin yönetim ve eğitim sistemine karşı eleştirilerde bulunmuştur. Varoluşçu eğitim felsefesi içerisinde yer alan Sartre felsefesinde insan, saydam bir bilince sahiptir ve bu bilinç kendi seçtiğı şeyden başka bir şey değildir. Bütün seçimlerinin tek sorumlusu bilinçtir ve bu bilinç, her türlü belirlenimden uzak köktenci bir özgürlüktür. Varoluşçu eğitim felsefesinin okul ve eğitim yöntemlerinde olduğu gibi belirlenmişlik, Sartre'ın eğitim görüşü içinde geçerli kabul edilemez. Onun eğitim anlayışı daha çok insanın, kendisi-için varlık olmasından kaynaklı olarak oluşturacağı özünü içeren bir süreç olarak değerlendirilebilir. İnsan, özgür bir varlıktır. Ancak, eğitimde öğrencinin özgür olması ve her türlü dış etkeni reddetmesi, çağdaş eğitim açısından da mümkün gözükmemektedir. Çünkü eğitim için bir sistem ve birtakım kurallar gereğı ön plandadır.

Bireyin varoluşunda diğeri bireylerin durumunu değerlendiren Sartre:“Bana hem özgür bir hayatın zorunluluğunu hem de bu zorunluluğun – şöyle ya da böyle açık, şöyle ya da böyle bilinçli olarak- herkesin zorunluluğı olduğu besbelliliğini veren, benim kendi özgürlüğümün, herkesin özgürlüğü olduğu ölçüde, yaşanmışbesbelliliğidir.”(Sartre, 2004, s.73) demiştir. Öte yandan Sartre'a göre insan, kendisi- için varlıktır. Bunun yanında insanın bazı duygu- hisleri başkasının varlığı içinde belirlenir. Nitekim o, bu konuda : “Uygunsuz ya da bayağı bir hareket yapmışım. Bu hareket bana yapışır, onu ne yargılar ne de kınarım, sadece yaşarım, onu kendi-içinin kipinde gerçekleştiririm. Ama işte başımı kaldırıyorum, orada birisi vardı ve beni gördü. Hareketimin bayağılığını aniden kafamda gerçekleştirir ve utanırım.” (Sartre, 2014, s. 291)Böylece Sartre'a göre, insanın birtakım hisleri, karşısındakinin ona karşı duruşuyla belirlenir.”Başkasına göründüğüm halimle kendimden utanç duyarım.” (Sartre, 2014, s.292) diyen Sartre'a göre bunlar bireyin tek başınayken hissedeceği hisler değildir. Karşımızda biri olmadan önce bu his zihnimizde gizli olarak bulunmaz. Başkası ortaya çıktığında belirir. Ancak yine de bu utanma hissi karşımdakinde değil bende belirir. Sartre, bu hislerin belirmesinde eğitim sistemlerinin de etkisi olduğunu söyler. Bu konuyu Sartre, şu ifadeleri ile bağlar:

Çocukları kendilerinden utandırmaktan ibaret olan eğitim sisteminin açıkça gösterdiği üzere, bu yeni varlıktan ben sorumluyum. Böylece utanç başkası karşısında kendiden utançtır: bu iki yapı ayrılamazdır. Ama aynı anda da

varlığının bütün yapılarını dopdolu kavramak için başkasına ihtiyacım vardır, kendi-için başkası-içine gönderir (Sartre, 2014, s.292).

Görüldüğü gibi, bireyin sadece kendisi değil, başkasına göre durumu da onun varlığında etkilidir. Öyleyse, insanın kendi özünü oluşturma süreci yani kendini eğitime süreci, başkasının etkisiyle de şekillenebilir. “Eğer dünya içindeki-başkasıyla aramızdaki en ilkel ilişkilerimizin yapılarını belirtikleştirmeyi başaracak olursak görevimizi tamamlamış olacağız.”(Sartre, 2014, s.443) Sartre’a göre, ilişkiler tek yönlü değildir.

Benim için geçerli olan başkası için de geçerlidir. Ben kendimi başkasının etkisinden kurtarmaya çalışırken, başkası da benim etkimden kurtulmaya çalışır; ben başkasını köleleştirmeye uğraşırken, başkası da beni köleleştirmeye uğraşır. Burada söz konusu olan hiçbir biçimde bir kendinde-nesneyle tekyönlü ilişki değil, karşılıklı ve hareketli münasebetlerdir. Dolayısıyla bundan sonraki betimlemeler çatışma perspektifi içinde düşünölmek zorundadır. Çatışma başkası-için- varlığın kökensel anlamıdır (Sartre, 2014, s.446).

Şu halde Sartre felsefesi açısından insan, kendisini eğitirken, karşısındakini de hesaba katmak durumundadır. Nitekim Sartre’a göre;

Ben başkası tarafından sahiplenilirim; başkasının bakışı, çıplaklığı içindeki bedenimi biçimlendirir, onu doğurur, onu yapılandırır, onu olduğı gibi üretir, onu benim asla göremeyeceğim gibi görür. Başkası, bir gizin sahibidir: başkası benim ne olduğumun gizine sahiptir. Beni öldürür ve bizatihi bu yoldan beni sahiplenir, bu sahiplenme de bana sahip olmanın bilincinden başka bir şey değildir(Sartre, 2014, s.446).

Bu konu, bireysel temelli öğrenmeaçasından yorumlandığında, bir bireyin kendini eğitmesinde karşısındakinin varlığı, kendi varlığını belirlemede etkili olacaktır. Ancak, birey, yaşadığı kültür ve toplumsal özelliklerden bağımsız bir şekilde kendisini eğitemez. Ayrıca Sartre felsefesi açısından özgürlüğün belirlenmesinde de başkasının varoluşunun etkisigörölür. Sartre’ın felsefesinde özgürlük, kişinin insan olmasının ve kendi projesini gerçekleştirmeye çalışmasının zorunlu ve yeterli koşuludur. Bu özgürlük özde bireyseldir ve doğrudan kavranır ve yaşanırsa anlamlı olabilir. Çağımız eğitimcileri özgürlük türköleri çıkırarak öğrencilere özgür olmayı öğretmeye çalışmaktadırlar. Sartre’ın düşüncesinde bu bir çelişkidir. Buradaki çelişki özgür bir birey yapmak istediğimiz kişinin özgürlüğünü ele geçirerek bunu yapmaya çalışmamızdır. Sartre’ın felsefesinde rehberlik ve danışma boş şeylerdir ve hatta kötü bir niyetin işareti olarak değerdendirilmektedir (Büyükdüvenci, 2001, s.55).Çünkü rehberlik etmek demek, bireyi bir kalıba sokma noktasında adım atmak demektir. Birey, özgürdür, özgürce seçer. Ancak, bu özgürlük, Sartre için, başkasını tanımamak yok saymak değildir.

Bununla birlikte bir ‘bırakınız yapsınlar’ ve hoşgörü ahlakının başkasının özgürlüğüne daha fazla saygı göstereceğini sanmamak gerekir: var olduğum andan itibaren başkasının özgürlüğüne olgusal bir sınır getiririm, bu sınır

benim ve projelerimden her biri bu sınırı başkasının çevresinde çizer: acıma, bırakınız yapsınlar anlayışı, hoşgörü –ya da her türlü çekimser tavır – beni angaje eden ve başkasını da kendi rızası içinde angaje eden bana ait bir projedir. Başkasının çevresinde hoşgörüyü gerçekleştirmek, hoş gören bir dünyaya başkasının zorla atılmasını sağlamaktır. Başkasını, hoşgörüsüz bir dünyada geliştirmek imkânını bulacağı cesurca direnme, kararlılık, kendini olumlamatürü özgür imkânlarından ilke olarak mahrum etmektedir(Sartre, 2014, s.495).

Böylece Sartre, eğitim konusunda şunları dile getirir:

Eğitim sorunu düşünüldüğünde daha da açıkça ortaya çıkan bir şeydir: katı bir eğitim çocuğa araç muamelesi yapar, çünkü onu kabul etmediği değerlere boyun eğmeye zorlar; ama daha farklı yöntemler kullansa bile, liberal bir eğitim de çocuğun hangi ilke ve değerlere göre muamele göreceğinin a priori seçimini yapmaktadır. Çocuğu ikna yöntemiyle ve yumuşaklıkla eğitmek, yine de onu zorlamak demektir. Böylece başkasının özgürlüğüne saygı, boş bir laftır: bu özgürlüğe saygı göstermeye doğru atılımda bulunabilseydik bile, başkası karşısında alacağımız her tavır saygı gösterdiğimizi iddia ettiğimiz bu özgürlüğün ihlali olacaktı. Kendini başkası karşısında tastamam ilgisizlik olarak verecek en aşırı tavır da yine bir çözüm değildir: biz esasen başkasının karşısında olarak dünyaya fırlatılmış durumdayız, belirliğimiz başkasının özgürlüğünün özgür sınırlandırılmasıdır ve hiçbir şey, intihar bile bu kökensel durumu değiştiremez; gerçekte, edimlerimiz ne olursa olsun, biz bu edimleri başkasının esasen var olduğu ve benim onun karşısında fazladan olduğum bir dünyanın içinde yerine getiririz (Sartre, 2014, ss.495-496).

Sartre için eğitim düzenlemeleri kabul edilebilir değildir. Çünkü o, önceden tasarlanan her şeyin bireysel özgürlüğe zarar verdiğini düşünür. Birey, kendini yaşadığı anda gerçekleştirebilir. Bu nedenle Sartre’a göre;

Önemli olan ve var olan şey şimdi, burada olandır. Yalnızca şimdiki gerçektir, şimdinin dışında hiçbir şey yoktur. Ayrıca, Sartre’ın dünyası yetişkin bireylerle dolu bir dünyadır. Burada çocuklara yer yoktur; ya da en azından henüz kendilerini gerçekleştirmemiş bireylere yer yoktur. Bu bağlamda çocuğu özgür kılmamız söz konusu olamaz ve bunu başarmaya çalışmak boşa zaman harcamak demektir. Bir başka ifade ile söyleyecek olursak, Sartre’ın düşüncesinde çocuklar dışlanarak öğretim sürecinin önemli bir kısmını oluşturanlar öğretimden yoksun bırakılmaktadır(Büyükdöven, 2001, s. 56).

Sartre için eğitim ortamı kısıtlı bir mekânı içermemekle birlikte, bireyin seçimlerini yapabileceği her yer olarak değerlendirilebilir. Yani sadece okul içinde eğitim değil, toplumun her noktasında birey kendi özünü seçerken, bu ortamları kullanabilir. Sartre felsefesinde bireyin özünü oluşturması bir bitmişlik içermez. Bu nedenle eğitim de bitmişlik içermeyen, sürekli devam eden bir oluşum olarak düşünülebilir. Varoluşçu eğitime göre, eğitimin toplumsal hedefleri, birey için düşünülemez. Eğitimde de bir amaç-hedef söz konusu olacaksa bu sadece bireyin kendisini ne yapmak isterse o olması, yani özünü oluşturarak kendini gerçekleştirmesini sağlayacağı bir ortam oluşturma olarak düşünülebilir. Ayrıca Sartre açısından eğitimin amacı, bireyi bir kalıba sokmak olmamalıdır. Varoluşçuluğun da görüşü

olan, belirlenmiş ideallere ulaşma hedefinin yok sayılması, Jean Paul Sartre için de geçerlidir. Sartre'ın bireyselliği ön plana çıkaran varoluşçuluğundan yola çıkılacak olursa bireyin kendine güvenini geliştirecek bir eğitim daha çok tercih edilebilir. Felsefesinde 'İnsan özgürlüğe mahkûmdur.' diyen Sartre'a göre eğitim ortamı ve süreci doğal olmalıdır. İnsanın bireyselliğine yönelen Sartre, eserlerinde özgürlüğü ön plana çıkaran düşüncelere daha çok yer vermiştir. Öte yandan, bireyin yalnızlığının felsefesi olan varoluşçuluğu Sartre, özgürlükle ilişkilendirir. Bu bağlamda o, şunları söyler: "Özgürüm, hiçbir yaşama nedeni kalmadı artık bana; denediğim bütün nedenler beni bıraktı; başkalarını da tasarlayamıyorum. Daha genç sayılırım; yeniden başlamaya yetecek gücüm var. Ama nereden başlamalı? En şiddetli korkulara, bulantılara düştüğümde, beni kurtarır diye Anny'ye ne kadar güvenmiş olduğumu ancak şimdi anlıyorum. Geçmişim öldü." (Sartre, 2016a, s. 230)

Ayrıca Sartre, bireyin, kendini belirlemede geçmişini yok sayarak, onu tamamen özgür bırakır: "Bahçeler boyunca uzanan şu beyaz sokakta yalnızım. Yalnız ve özgür." (Sartre, 2016a, s.230) diyen Sartre'a göre insan, tektir. Varoluşun özden önce olduğu yargısıyla, insanın evrendeki kaybolmuşluğu içerisinde kendi kendini aramasının felsefesini anlatır. Varoluş sonrasında özünü arayan insan düşünülecek olursa, bu insan evrende bir yerlerde kendini fark etme yolunda ilerlemektedir. Yani o, kendisinin ne olacağını belirleme sürecindedir. Varoluşçuluğun, bireyin özgürlüğüne odaklı bir felsefe olması ve bir varoluşçu olarak Jean Paul Sartre'ın eserlerinde bireyin özgürlüğünü ön planda tutması onun eğitim görüşünde bireysel özgürlüğü ön plana çıkarmasına yol açar. Bireysellik ön plandadır, ancak tüm insanların özgür eylemlerde bulunabilmesi için imkânların uygun olması da gereklidir. Bu bağlamda Sartre şunları söyler:

Bilirsem ki özgürlük bütün somut durumlar içinde yine kendisinden başka bir amaç güdemez, bırakılmışlığı içinde kendine gelen (bilinç kazanan) insan değerler yaratır, - o zaman yalnız bir şey isteyebilir demektir: Bütün değerlerin temeli olan hürriyeti, özgürlüğü... Tabii bu çıplak, soyut hürriyet isteği değildir. Burada hürriyetin anlamı iyi niyetli insanların tutum ve davranışlarında tam özgür olmaları demektir (Sartre, 1998, s. 28).

Varoluşçu eğitimde, öğrenci, bir bireydir. Onun eğitiminde onun yetkisi dışında oluşturulmuş eğitim hedeflerinden de söz edemeyiz. Öyleyse Sartre'ın varoluşu bir oluşumu – sürekliliği içerdiğine göre, Sartre'cı eğitimde bir sınırlama ve bitmişlik söz konusu olmayacaktır. Yani Sartre açısından eğitim, sadece okul ortamında ve belli bir sürece dayalı bir kısıtlanmışlık olamaz. Bu yaklaşıma göre eğitim, bir okul içerisinde belli bir süreci içermemekle birlikte, bu durum varoluşçu eğitim felsefesinin de öne çıkardığı gibi yaşam boyu eğitim ilkesiyle bağdaştırılabilir. Yaşam boyu eğitim, bireyin doğumuyla başlayıp hayatı boyunca öğrendiği her şeyi kapsayan bir süreçtir. Sadece okul ortamı değil, bireyin hayatın

içerisinde edindiği her kazanımı ifade eder. Böylece Sartre'ın bireyselliği ön plana çıkaran varoluşçuluğundan yola çıkılırsa bireyin kendine güvenini geliştirecek bir eğitim daha önemli olur. Sartre'ın felsefesinde 'İnsan özgürlüğe mahkûmdur.' Dolayısıyla eğitim ortamı ve süreci Sartre'a göre doğal olmalıdır. Özgürce düşünebilen ve bu düşünceyi benimsemiş olan bireyler olabilmenin önemine değinen Sartre'a göre birey, kendisini seçerken, niyetlerine de kendisi yön verebilir. Bu noktada Sartre şunları söyler: "Zincire vurulmuş Epiktet o halinde isyan etmiyorsa sebebi kendini hür hissetmesidir. İçinde özgürlük hazzı duymasıdır. Böyle olunca da kölelikle efendilik arasında bir ayrım olamaz, niçin bir değişiklik aramalı? Bu hürriyet her durumda düşünce özgürlüğü bulunduğunu savunmak demektir." (Sartre, 1998, s. 87) Kendisini seçen insan, bu seçimlerini yaparken, seçiminde etkili olan unsurlar neler olacaktır? Jean Paul Sartre' a göre bu seçimler hiçbir dış kaynak ya da geçmiş yaşantılardan etkilenemez. Onun için birey, belirlenmiş bir kalıba sokularak eğitilecek bir varlıkta değildir. İnsan, kendi özünü, özgürce yapacağı seçimlerle belirliyorsa, Sartre açısından eğitim, herhangi bir kurala dayanmayan bir seçim sürecinden ibaret olacaktır.

Kültür ve eğitim.

Eğitimin işlevleri ele alındığında, kültürün devamlılığını sağlama aracı olduğu görülmektedir. Güvenç (2005)'e göre, kültür, günlük dilde sanat ve bilim alanında kullanılan Latince bir sözcüktür. Kültür kelimesinin sözlük anlamı : 'Toprağa bir şeyler ekip ürün almak, üretmektir.' Ancak Voltaire kültürü 'insan zekâsının oluşumunu ve gelişimini belirleyen' bir terim olarak kullanınca sözcük değişik anlam kazanmış oldu.

Genel olarak kültür, insanın ürettiği her şeyi içerebilir. İnsan, bir kültür içine doğmakla birlikte, kültürün aynı zamanda yaratıcısıdır. "İnsan toplumunun sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamı." (Cevizci, 2011, s.273) Kültür, genel anlamda, bir toplumun üretip aktardığı her şey olarak düşünülebilir. Bunlar maddi olabileceği gibi manevi öğeleri de kapsar. Bilgi, sanat, ahlak, gelenek ve görenekler, inanç sistemleri gibi birçok kavram kültür içinde değerlendirilebilir. Günlük yaşamda kültürlü insan nitelendirmesi, daha çok teorik bilgi sahip olmakla beraber pratikte de bunu kullanabilen, manevi değerlere bağlı kişi olarak düşünülebilir. Kültür konusu düşünürler tarafından çok yönlü şekilde yorumlanmıştır. Jean Paul Sartre'da bireyin yaşadığı toplumda kültür ve eğitimden bahseder. Toplumların sahip olduğu kültürler vardır ve bunlar eğitim yoluyla bireylere aktarılır. Sartre, kültürün eğitimle kazandırılması noktasında ise birtakım eleştiriler ve değerlendirmelerde bulunur. Sartre, eğitimde bilginin sürekli değiştiğine işaret eder ve ona göre;

Kendine liberal demokrasi diyen düzen bu kültürü yaymak için ne yaptı? ilk öğretim zorunluluğu var, doğru. Ama bu öğretim de yalnız öze gitmeyen, üstelik bir hayli eskimiş temel bilgilerde kalıyor. XIX. yüzyıl sonlarında, toplumda yurttaş ve üretici rolü oynamak isteyen her insan için gerekli olan bu en aşağı bilgi bugün artık hiç de yeter değildir. Bu bilgi, onu edinen insanın bugünkü dünyada yönünü bulmasına, kendi durumunu belirten birbirine bağlı koşulları kavramasına, olan biteni yargılamak için gerekli açılardan dünyaya bakmasına elverişli değildir. Ona bir düşünme yolu vermekten çok, birtakım bilgiler kazandırır(Sartre, 1963, s.48) .

Böylece Sartre açısından eğitimde, sadece belirli ve gerekli olan bilgiler aktarılmaz. Bunun yanında bireylerin düşünmeleri için gerekli ortamları da sağlamalıdır. Ayrıca o, kültürlü insan tanımı da yapar. Sartre’a göre “kültürlü insan, dünyadaki durumunu anlamasına yarayan bilgiyi ve yolları edinmiş olan insandır.”(Sartre, 1963, s. 49) Bu nedenle kültürlü insanın yetişebilmesinde öğretim programlarının etkisinden bahseden Sartre yönetim güçlerinin bu programlarda düzenleme yapabilmeleri gerektiğinin de altını çizerek. Nitekim o, bu konuda şunları söyler:

Yığınların git gide özgürlüğe kavuşmalarını sağlayacak olan yalnız teknik kültür değildir, bir kelime ile kültürdür aynı zamanda. Yığınların hak ettikleri kültür de budur. Unutmaya başladığımız şeyi bize öğretecek olan odur. Çünkü hiç kimse bizim yerimize düşünemez ve kimsenin yararına kendi düşüncemizden vazgeçmemeliyiz. Ama bu iş bizim gücümüzü aştığına göre, hangi hükümet olursa olsun ondan yığınların kültürü için eksiksiz bir tasarı hazırlamasını istemeliyiz. Bununla istediğimiz yalnız ilköğretim programlarında öğretmenlerin dilekleriyle yapılacak değişiklikler değil, bundan başka bir de yaşlıların aynı kültür çabasına katılmalarına yardım edecek geniş bir düzenin kurulmasıdır. Unutmayalım ki her türlü bilgisizlik, baskının bir sonucudur ve yeni baskıları hazırlar(Sartre, 1963, s.49).

Savaş döneminde yurtlarından uzaklaştırılan Alzashlıların kültürleriyle olan bağlarını ise Sartre, şu şekilde anlatır:

Alzashlıların göçü ise tersine düzenlenmiş bir göç: hükümet bu insanları tüm Fransa’ya dağıtacağına, kasaba kasaba, köy köy, kırıp dökmeden, belediyeleriyle, yönetimleriyle aktarmayı uygun buldu. Bir yerlerden kulağına haber gelmiş gazeteler durumdan hoşnut olarak olayı vurguluyor. Örneğin, *L’Ceuvgazetesi* Strasburg Dordogne oldu, diye yazıyor. Fakat ortada bir terslik bulunduğu açık: Tehcir değil, tecrit yani yalıtma yoluna gidilseydi, bu insanlar silahsızlandırılmış durumda, değişik bir topluluğa daldırılmış olacaktı ve topluluk onların içine işleyecekti. Fakat öyle yapılmadı; küçük ama her şeyi tam toplulukları, kendilerini temsil eden kurallarla, örf ve adetleriyle birlikte, fakat o örf ve âdetin alışık olduğu ortamdan, iklim, coğrafya, mimarlıkta somutlaşmış olan uygarlıktan, evlerin biçiminden ve kültürden yoksun olarak başka bir ortama diktiler. Anlıyoruz ki gerçek temeller ne denli yok olursa toplumsal adetler o denli hırçınlaşıp çileden çıkıyor(Sartre, 2006b, ss. 71-72).

Kültür, bir toplumda yaşayan bireylerin sonradan edindiği tüm davranışları içerir. Bu davranışların bireye kazandırılmasının yolu eğitimidir. Birey içerisinde doğduğu toplumda

kültürü hazır olarak bulur ve o toplumun yaşam biçimini eğitim aracılığıyla kazanarak toplumsallaşır. Yani kültür, bireyin davranışlarını yönlendirici bir etkiye sahip iken, eğitim de bu davranışların kazandırılması görevini üstlenmiştir.

Öte yandan, Sartre'ın özellikle çağdaş eğitime yönelik eleştirileri ve bu eğitimin eksik yönlerini ortaya koyması önemli bir konu olarak karşımıza çıkar. Sartre'a göre okullarda özellikle öğretmenlerin, öğrencileri pasifleştiren ve düşüncelerini engelleyen bilgileri aktarmaları problem doğurmaktadır. Sartre için bu gerçek önemlidir ve bu gerçek belirli bilinç eylemlerinde ortaya çıkar.

Sartre'ın fikirlerinde eğitimin pratiği için en az üç spesifik çıkarımın olduğu görülür. İlk olarak; tüm öğretim ve öğrenimin arka planında görünmeyen, gizlenene epistemolojik konulara değinme vardır. Bu bağlamda anlattığımız, öznel ve nesnel durumla genellikle tartışılmış şekilde ortaya çıkar. Bu bir dogmatik davranış programı değil, bazı konuların açık bir şekilde tartışılması ve alternatiflerinin yapılmasıdır. Sartre'ın fikirleri bu hedefe ulaşmak için faydalı olmuştur. İkincisi, öğretmenler olarak, özellikle değerlendirme yöntemlerimizi güçlendirmemeye çalışmalıyız. Çünkü bu öğrencilerin her şeyi pasif bir şekilde ezberlemesi haline getirir. Bizim amacımız, öğrencilerimizin gerçek bir anlayışa ulaşmalarına yardımcı olmaktır. Başkalarının fikirlerine eleştirel ve yaratıcı bir şekilde cevap vermelerini ve en sonunda kendi fikirlerini geliştirmelerine teşvik etmelidir. Son olarak, sadece konuyla ilgili değil, aynı zamanda genel olarak öğrenme ve düşünmenin ahlaki ve politik çıkarımlarını tartışmada tereddüt etmemeliyiz (Detmer, 2005, s.84).

Bu bağlamda Sartre, öğrencilerin, öznel fikirlerine değer verilerek, eğitim sistemlerinin onları sosyal, politik, ekonomik kalıplara sokma çabalarına karşı öğrencilere yardım edilmesi gerektiğini söyler. Bu noktada şunu da belirtmekte fayda var; özellikle felsefe dersleriyle öğrencilerin düşüncelerini daha da ileriye götürme imkânı vardır. Böylece bütün eğitim hedefleri gerekirse yeniden ele alınmalıdır. Çağdaş eğitimde öğrenciyi pasifliğe ve ezbere iten yönlendirmeler mevcuttur. Toplumlarda doğan sorunların nedenleri eğitimin yetersiz olmasıdır. Sartre özellikle zorba rejimlerde eğitim seviyesinin düşük olmasını bu rejimlerin ortaya çıkma nedeni olarak değerlendirir. Bu konuda Sartre: "Bütün sağ diktatörlerde, özellikle de faşist rejimlerde, halk yığınlarının köleleştirilmesi, eğitim düzeyinin düşürülmesi, düşünceye ve üniversiteye karşı sistemli bir savaşla birlikte yürütülmektedir." (Sartre, 1968, ss.46-47) der. Böylece Sartre açısından, öğrenci ve öğretmenler arasında uyumsuzluk doğuran öğretim programları, bireysel temelli olarak yeniden oluşturulmalıdır. Ayrıca, Sartre için eğitim, özgün, bağımsız ve tarafsız olmalıdır. Hiçbir siyasi ideoloji ve kültürün etkisini taşımamalıdır. Örneğin, eğitimin 'istendik yönde davranış değiştirme süreci' olarak tanımlanması Sartre açısından düşünülecek olursa, doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilemez. Çünkü Sartre'ın her türlü belirlenmişlikleri reddetmesi onun, önceden belirlenecek hedeflere karşı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bir toplumda eğitimin önemi ve kültürle olan ilişkisi konusunda görüşlerini ise Sartre şu cümleleriyle ifade eder:

Özellikle bugüne kadar, makineleşmeye, tekniğe, birikmiş kapitale bağlı sanılan üretici güçler düzeyi, şimdi, daha çok bilimin gelişmesine ve halk yığınlarının kültürüne bağlı görünüyor. Az, orta derecede ve çok gelişmiş arasındaki farklar incelenirse, görülür ki bunun başlıca etkeni, üniversitelerin gelişmesi ve yığınların eğitimidir. Bir ülkenin geri kalmasının en büyük nedeni, yurttaşların eğitimsizliğidir. Gereç ve ilkel madde yokluğu, birtakım katkılarla giderilebilir. Ama bir memleket halkının eğitimi ancak içeriden karşılanabilir. Ayrıca, bu genel olarak kimi zaman bir kuşağı kapsayan çok uzun bir zamanı gerektirir. Bu koşullar altında, ilkokullar, liseler, kolejler, fakülteler, meslek öğretim kurulları, bir memleketin geleceğini sağlayan başlıca öğeler gibi görünmektedir. Bana şurası son derece olası geliyor: yarın öbür gün Fransa'da sosyalist bir cumhuriyet kurulursa, öğrenciler ve öğretmenler, orada, işçi sınıfının yanı başında çok önemli bir rol oynayacaktır. Bu iş ortaklığı, bilimsel sosyalizmi, olsa olsa zenginleştirir ancak (Sartre, 1968, s. 50-51).

Öte yandan, Sartre'ın, işçi sınıfının hak ettiği noktaya gelmesinde, ulusun eğitimine ve öğretmen- öğrencinin konumuna önem verdiği de görülmektedir. Yöneticilere karşı tutumlarda da Sartre yine iyi bir eğitimin gerekliliğine değinir:

Uzman birtakım yöneticilerin varlığı gerekli olmakla birlikte, onları denetlemek de gereklidir ve bu denetleme belli sorunlarla ilgili bazı bilgilere dayanırsa etkili olabilir ancak. Bu, bizi eski bir sorunla karşı karşıya getiriyor. Toplumun her üyesinin geniş bir eğitimden yararlanması, yönetimin denetlenmesinin gerekli kıldığı nitelikleri verebilen bir eğitimden (Sartre, 1968, s.81).

Jean Paul Sartre'a göre insan, tektir. Varoluşun özden önce geldiğini söyleyen Sartre, insanın evrendeki kaybolmuşluğu içerisinde kendi kendini aramasının felsefesini ortaya koyar. Varoluş sonrasında özünü arayan insan evrende bir yerlerde kendini fark etme yolunda ilerlemektedir. Yani o, kendisinin ne olacağını belirleme sürecindedir. Kendisini seçen insan, bu seçimlerini yaparken, seçiminde etkili olan unsurlar neler olacaktır? Jean Paul Sartre' a göre bu seçimler hiçbir dış kaynak ya da geçmiş yaşantılardan etkilenemez. Yani, onun için birey, belirlenmiş bir kalıba sokularak eğitilecek bir varlık değildir. İnsan, kendi özünü, özgürce yapacağı seçimlerle belirliyorsa, eğitim süreci herhangi bir kurala dayanmayan bir seçim sürecinden ibaret olacaktır. Varoluşçuluk, bireyin özgürlüğüne odaklı bir felsefedir. Bu bağlamda Sartre'ın eğitim görüşü de bireysel özgürlüğe odaklanır. Öğrenci, bir bireydir. Onun eğitiminde onun ilgi ve ihtiyacı dışında oluşturulmuş eğitim hedeflerinden de söz edemeyiz. Sartre'ın varoluşçu yaklaşımı bir sürekliliği içerdiğine göre, burada bir sınırlama ve bitmişlik söz konusu olamaz. Dolayısıyla Sartre açısından eğitim, sadece okul ortamında ve belli bir sürece dayalı bir kısıtlanmışlık olarak görülmez. Eğitim, yaşam boyu devam eden bir süreç olarak düşünülmelidir.

Varoluşçu eğitim, daha çok öğrenci merkezli bir eğitimidir. Öğrenci kendi yolunu kendisi belirlemelidir. Yani her birey farklı olduğu için, her bir öğrencinin de öğrenme hızı ve yöntemi farklı olacaktır. Öğrencinin özgürlüğü onun öğrenme yöntemini belirler. Böylece özgürlüğe odaklı felsefesiyle Sartre, öğrenme yöntemi olarak öğrencinin tamamen kendi seçimlerinden ibaret olan özgür öğrenme yöntemi önerir. Bir kazanım belirlenmişse buna ulaşma yöntemi, öğrencinin özgür seçimine bırakılmalıdır. Ayrıca bireyin eğitiminde tamamen serbest bir ortam sağlanmalıdır. Bu ortamda da birey, kendi yaratıcılığını ortaya koyacaktır. Böylece Sartre açısından birey ya da öğrenci, yaşantısı içerisinde zaten kendi varoluşunun peşinde olduğuna göre, eğitim de onun bu varoluşunu bulma sürecinin bir parçası olacaktır.

Öte yandan, varoluşçu eğitimde tek bir doğru olmadığına göre, öğrenci kendisine en uygun olana yöneltilmelidir. Ayrıca bireyin kendi özünü oluşturma için uygun ortamlar oluşturulmalıdır. Jean Paul Sartre açısından, birey, kendiözünü, yapacağı seçimlerle oluşturur. Öyleyse her öğrenci ayrı bir bireydir ve her biri kendi özünü seçecektir. Dolayısıyla burada, öğretmenin rolü, öğrencinin bu seçimleri yapabileceği ortamı ona sunmaktır. Öğrencide ‘seçim yapma gücünü’ geliştirmek Sartre’ın varoluşçuluğunda söz konusu olamaz. Çünkü bu öğretilene bir şey değildir. İnsan zaten seçim-yapan bir varlıktır. Öğretmenin yardımcı olduğu ve öğrencinin de iyi seçimler yaptığı argümanı şu sorunları gündeme getirmektedir. (1) Her şeyden önce ‘yardım’ görüşü Sartre’ın felsefesinde bir sorunsaldır. (2) ‘iyi düşüncesi’ önceden belirlenmiş bir ilkeyi, bir normu gündeme getirmekte ve bunu da Sartre’ın sisteminden çıkarmaya hakkımızın olmadığı eleştirisine yol açmaktadır. (3) ‘iyi’ düşüncesinin temellendirmeye çalışmak ise varoluşçuluğun özünden uzaklaşmak anlamına gelecektir. Çünkü Sartre’a göre kişinin nihai projesinin seçimi usu temele almamaktadır. İnsan gerçekliği tanımlanamaz çünkü o verilmiş bir şey değildir. İnsan olabilirliktir, olma gücüne sahiptir. O’nun varoluşu kendisine açık olan olabilirlikleri seçmesindendir ve bu insan sürekli kendisinin dışındadır; kendisini projelendirerek, kendisini kendisi dışına çıkararak varoluşunu oluşturmaktadır (Büyükdüvenci, 2001, s.55).

Aydınlar, ideoloji ve eğitim.

Bir varoluşçu filozof olarak Sartre, ‘Aydınlar Üzerine’ adlı eserinde bir aydının sahip olması gereken nitelikler üzerinde durur. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Sartre’ın eğitimi, bireyi kendi özünü oluşturma süreci olarak değerlendirir. Yaşadığı savaş döneminin etkisiyle Sartre, eğitim sistemlerine eleştirel bir bakışla yaklaşır. Sartre’agöre, toplumda var olan kural ve sistemler, bireyleri etkisi altına alır. Özellikle egemen sınıfın ideolojilerini bireylere aktarma aracı eğitimidir. Sartre, kültür içinde bir aydının doğuşunu, belirli

ideolojileri yansıtan kilise ile zamanla bu kiliseye karşı olduğunu iddia eden burjuva sınıfı arasındaki çatışma ortamında, hiçbir ideolojiye bağlı olmayan bilim adamları grubunun yaşadığı süreç olarak değerlendirir. Sartre'ın ifade ettiği gibi 17. Yüzyılla birlikte Tanrıya yüklenen anlamda değişmiş ve artık kilisenin yerini hukukçular, matematikçiler ve hekimler almıştır. Bunlar bilgi tutkunlarıdır ve hiçbir baskı altında olmayı kabul etmeyen ve günümüz aydınları ile aynı sebepten suçlanan özgür düşüncelerdir. J.P.Sartre(2010)'a göre bu düşünür ve burjuva eğitimi içerisinde yetişmekle birlikte onların, ilk aydınlar olarak değerlendirildiklerini ifade eder. Yine bu konuda Sartre şunları da söyler:

Bu bir altın çağdı. Burjuvazinin içinde doğan, eğitim gören, yetişen 'filozoflar' onun da onayıyla burjuva ideolojisini ortaya çıkartmak için uğraşıyorlardı. Bu çağ gerilerde kaldı. Bugün burjuva sınıfı iktidardadır, ama hiçbir şey onu evrensel sınıf olarak kabul ettiremez. Sadece bu bile onun 'hümanizminin' köhnemişliğini ortaya koymaya yetecektir. Bu ideoloji aile kapitalizmi zamanında ne kadar yeterliyse bugünkü tekeller çağına da o denli uymaktadır(Sartre, 2010, s.23).

Öte yandan Sartre, aydınları pratik bilgi teknisyenleri olarak nitelendirir ve onların egemen sınıf tarafından belirli ideolojilere göre eğitildiğini söyler. Egemen sınıf, kendi ideolojilerine uygun bir bilgiyi aydınlara sunar. Ayrıca, pratik bilgi teknisyenleri, egemen sınıfa hizmet eden kesim haline dönüşür. Bu konuda: "O, çocukluğundan beri hümanisttir. Yani, bütün insanların eşit olduğuna inandırılmıştır. Oysa sadece kendine baksa, bizzat kendisinin insanlık durumlarının eşitsizliğinin bir kanıtı olduğunun bilincine varacaktır."(Sartre, 2010, s.26)diyen Sartre'a göre:

Bugün, başlangıçta pratik bilgi teknisyenlerini hümanist eğitim ve öğretimle işleyen burjuva ideolojisi onların, diğer yapıcı parçalarıyla, araştırma işlevleriyle yani bilgi ve yöntemleriyle çelişir. Onlarsa işte bu noktada evrenselcidir, çünkü evrensel bilgiyi ve evrensel pratikleri aramaktadırlar. Ne var ki yöntemlerini, egemen sınıfı ve ideolojisini- kendi ideolojileri de olan- incelemek için uygulamasalar bile, her ikisinin de sinsi bir biçimde *ayrımçı* olduğunu kendilerinden gizleyemezler (Sartre, 2010, s.27).

Dolayısıyla aydınların aldıkları eğitim her ne kadar hümanistik görünse de aslında bunun tam tersi şekilde eğitilmektedirler. Sartre bunu şu olayla da ifade etmeye çalışmıştır:

Arinari Mori, 1886 yılında Japonya'da eğitim alanında birtakım düzenlemeler yapar. Öncelikle eğitim, militarizm ve milliyetçilik ideolojisine indirilerek, bu yolla çocuklarda devlete bağlılık, geleneksel değerlere saygı gibi kavramlar geliştirilecektir. Ancak Mori, (Meici dönemindeyiz), eğitimin bu esas kavramlarla kısıtlı kalması halinde, Japonya'nın endüstri donanımı için gereken bilim adamı ve teknisyenlerin yetiştirilemeyeceğine de inancını da taşııyordu. Bu nedenle 'yükseköğrenime' araştırma da yoğunlaşan belli bir özgürlük tanımak gerekmektedir(Sartre, 2010, s. 28).

İnsanlar, çocukluklarından itibaren, okullarda verilen eğitimle üniversitelere geldiklerinde tamamen belirli emperyalist güçlerin gizli hedeflerine sahip bir beyinle

donatılmış olurlar. Sartre’a göre egemen sınıf, kendisini hümanist olarak tanıtmakta ancak bunun tam karşıtı bir politika uygulamaktadır. Bir aydın için öncelik, pratik yarardır. Aydın, kendini eğitirken insanlığa sunacağı yararı düşündüğünde bunu tek bir birey ya da ayrıcalıklı bir sınıf için değil, tüm insanlık için hedefler. Sartre, bunu bir hekimin kanser için bulduğu çözümü tek kişi için değil tüm insanlık için sunduğunu söyleyerek örneklendirir. Ancak yine de bu tüm insanlık için kullanılamaz. Çünkü ekonomik koşullar buna uygun değildir. Bulunan çözümler sadece belirli azınlık kesimler için kullanılarak sadece onların yararına dönüşür (Sartre, 2010, s.29). “Böylece, herkes için icatta bulunan teknisyen sonuçta – en azından, ne kadar süreceği çok ender olarak öngörülebilen bir zaman için- çalışan sınıfların görece olarak yoksullaşmasında bir ajan durumuna düşer.” (Sartre, 2010, s.30) Ülkede hâkim olan ideolojinin ayrımcılığına karşı mücadele etmek için, varoluşlarıyla bile bu ideolojiyi mahkûm edenlerin bakış açısını benimsemek gerekiyor. Ama bu bakış açısına sahip olabilmek için, asla bir küçük burjuva olmamak gerekecekti, eğitimimiz bizi daha başında ve iliklerimize kadar etkilemiştir. Ve aydın olma savındaki küçük burjuvanın içindeki ayrımcı ideoloji, evrenselleştirici bilgi çelişkisini ortaya koyduğundan, aydın olmamak gerekecektir (Sartre, 2010, s. 51).

Belirli ideolojilerin eğitim yoluyla bireylere aktarıldığını söyleyen Sartre, yetişen aydınların da yine eğitimlerinde birtakım kuralların onlara aşılandığını savunur. Nitekim ona göre: “Aydın, baştaki durumu ve eğitimi, yetişme biçimi yüzünden sürekli yeni görünümler altında dirilen, durmadan yeniden doğan *ideolojiye* karşı savaşmak zorunda olduğu bir gerçektir.” (Sartre, 2010, s. 54) Ayrıca Sartre’a göre, aydın, aldığı eğitimle, evrenselliği temsil ettiğini söyleyen burjuvanın görüşlerini benimseyebilir. Bu nedenle;

Sürekli olarak, bağlarını koparmış bir küçük burjuva olduğu ve hiç durmadan sınıfının düşüncelerine biçim vermesi için kışkırtıldığı bilincini asla kaybetmemelidir. Asla evrenselliğin (çoktan dolarak kapandığını ve bu haliyle, evrenselleşmeye çalışan öteki özel çabaları saf dışı bırakan), ırkçılığın, milliyetçiliğin, emperyalizmin vb. uzağında olmadığını bilmelidir (Sartre, 2010, s.54).

Öte yandan Sartre açısından, aydın, kendini eleştirebilmeli ve ezilen sınıfların eylemlerine katılabilmelidir. Sartre, kültür içinde eğitilen aydın sadece zeki olan değildir. Aydın, evrensel hedefler ancak, her bilgi evrensele- tüm insanlığa hizmet edemez. Eğitimin de içinde olduğu bir olguyla, bu bilgiler önce üst sınıflara hitap eder. İnsanlar, eğitim ve kültürle yani kültür eğitimiyle bir şekilde bu üst sınıfa hizmet eden köleler haline gelir. Aydın da her ne kadar buna karşı dursa da kendisi de bu sürece dâhil olacaktır. Bunun nedenlerinden biri eğitim sistemleridir. Özel çıkarlar için insanlar bu sistemlere hapsedilir. Sartre bir

söyleşisinde Vietnam Savaşı'nda bazı öğrencilerin aydın olmaktan vazgeçişlerini şu sözleri ile ifade eder:

Çoktan pratik bilgi teknisyeni olmuş (üstelik daha birinci yıllarından itibaren) öğrenciler gerçek sorunu çok çabuk kavradılar: her şeye karşın, onları sermayenin ücretli işçisi ya da daha iyi iş çevirmelerine izin verecek polis yapacaklardı. Bunu anlamış olanlar kendi kendine şöyle dediler: biz bunu istemiyoruz daha doğrusu, biz artık aydın olmak istemiyoruz(Sartre, 2010, s. 90).

Sartre'ın var olan sistemle eğitilmiş aydınların yeniden eğitilmesi ile ilgili görüşü ise, bu yeniden eğitim sürecinin hep başladığı yerde olmasıdır. Özellikle 68 Mayıs olaylarındaki aydınların yeniden eğitilebilmelerinin olanaksız olduğu görüşündedir. Kültür tarafından üretken kabul edilen insanların yeniden eğitimi mümkün değildir. Ancak, kültüre, bir üretim yapmamış olanlar eğitilebilir. Sartre, bunu şu şekilde değerlendirir:

Mesela siz, birçok kitap yazdınız ve onlar sizin ideolojik çıkarınız haline geldi. Başka bir deyişle, artık bunlar orada yer alan düşünceleriniz değil sadece, artık bunlar maddi, reel ve sizin çıkarınız haline gelen nesneler. Bu ille de önemli olanın kitabın getirdiği para demek değil, ama sizin nesnelleştirilmenizdir. O oradadır, vardır ve siz o an onu ya inkar etmek yaucundan kemirmek ya da tamamen kabul etmek zorundasınız, ama her halükarda siz sizi haydi adını söyleyelim, , sabahdan akşama kadar metro bileti zımbalayan birinden farklı yapan şu şeyle karşı karşıyasınız. İşte onun, biletçinin ideolojik bir çıkarı yoktur. Mesela ben, şu bir gerçek ki, epeyce kitabım çıktı. Yazdıklarımla her zaman uyum içinde değilim, ama onlar benim ideolojik çıkarımı temsil ediyorlar, çünkü onların tamamen ortadan kaldırılması kabullenemeyeceğim bir düşünce(Sartre, 2010, s.95).

Sartre, bu noktada 68 olaylarını, özgürlükle ilişkilendirerek şunları söyler:

Bana göre, mayıs hareketi, birdenbire, özgürlüğe komşu olan bir şeyi gerçekleştiren ilk geniş kapsamlı toplumsal harekettir ve bu noktadan itibaren, eylem halindeki özgürlüğün ne olduğunu kavramaya çalışmıştır. Ve bu hareket, bundan böyle, politik hedef olarak kavrandıkça özgürlüğün ne olduğunu olumlu biçimde betimlemek gerektiğine – karar veren insanları - ki ben onlardan biriyim – yaratmıştır(Sartre, 2004, s. 49).

Şu halde, Sartre, kültürle yoğrulmuş bir aydının yeniden eğitilemeyeceğini kanıtlamak ister. Çünkü o artık birtakım değerler kazanmıştır ve bunları tamamen yok sayamaz.

Öte yandan Sartre, görüşlerinde genel olarak egemen sınıfın ideolojilerinin bireylere eğitim ve kültür yoluyla aktarıldığını ifade eder. Yaşadığı savaş ve Yahudilere karşı tutumların da yine egemen sınıfa ait bir ideoloji olduğunu ve benimsetilme çabalarının olduğunu söyler. Yine Sartre, bir Yahudi'nin aldığı eğitim ve kültür sonucunda kendisini unuttuğunu söyleyerek eğitim ve kültür konularına eleştirel bir tavır sergiler. Nitekim Sartre bu konuda şunları ifade eder:

Onun kendini bayağı bir Fransız hissetmesine karşı her şey antlaşmış, sözleşmiştir sanki! Oysa Yahudi'nin kendi zenginliği ne denli yurdunkine bağlı ise çocuklarının talihi de o denli Fransa'nın büyüklük ve esenliğine bağlıdır. Konuştuğu dil, aldığı eğitim ve kültür onun bütün düşünce ve hesaplarını ülkenin temel kurallarına uydurmasına elverişlidir; öylesine elverişli ki, Yahudiliğini tümünden unutması için kendini şöyle biraz bırakması yeterdi: Eğer her yerde o gizli zehirle, çevresinin düşmanca tutumuyla karşılaşmasaydı! (Sartre, 2008, s. 77).

Sartre'ın eğitim ile ilgili bakış açısı, kültür içerisinde devam eden bir süreci ifade eder. İnsanlar, toplumda diğer bireylerin baskıcı eylemleri sonucunda çoğu zaman dışlanırlar. Özellikle Yahudilerin başına gelenler, bir toplumda kültürel eğitimle devamlılık gösterir. Kadın erkek ilişkilerinin oluşmasında da Sartre, evde başlayıp okulda ve toplumda devam eden eğitimin etkisine değinerek bu konudaki fikirlerini şu cümlelerle ifade eder:

Evdeki ön-eğitim her noktada Yahudi kocanın buyruğuna göre verilir. Toplumda ise durum daha beterdir: koca eşini (psikanalize giden karışım) amansız bir dikkatle gözetler ve onu öylesine eleştirir, didikler ki kadın büsbütün çıldırır. Oysa kızlığında kendine güvenirdi, herkes kibar ve güvenli davranışını överdi. Şimdi ise yanlış yapmaktan ödü kopuyor, kocasının gözünde fark ettiği azarlama ifadesi dayanılır gibi değildir. En küçük bir tökezlemesinde onu Yahudice davranmakla suçluyor(Sartre, 2008, s.86).

Böylece, Sartre'a göre toplumda birtakım anti-semit görüşlerin doğmasının nedenleri toplumlarda var olan birtakım inanışlardır. Şöyle ki:

Bir kişi, ülkesinin mutsuzluğundan ya da kendi talihsizliğinden toplumdaki Yahudi kişileri sorumlu tutar, bu kötülükleri ortadan kaldırmak için Yahudilerin bazı haklarını kısıtlamak, onları bazı ekonomik ve sosyal görevlerden uzaklaştırmak: ülkeden atmak veya tamamen yok etmek gerektiği düşüncesini savunursa o kişinin anti-semitçe görüşler taşıdığı söylenebilir(Sartre, 2008, s. 9).

Sartre, anti- semitizmin ortadan kaldırılması için eğitime ihtiyaç olduğunu düşünmektedir. Sartre'a göre: “ Anti-semitizmi ortadan kaldırmanın yöntemi nedir? İşte bütün sorunun özü, çekirdeği bu noktada bulunuyor. Propaganda, eğitim gibi denenmiş yöntemler elbette ihmal edilmemeli, öğrencilerimizi tutkusal yanıltılardan korumalıdır.” (Sartre, 2008, s 118-119) Ancak yine de bunların yeterli olamayacağını söyleyen Sartre'a göre eğitimde bir şekilde egemen sınıfın ideolojisine hizmet etmektedir. Yasalar da buna tam izin vermez. Bireyin kendi iradi seçimleri de etkili olur.“Bu tutumu olumsuz kılmak için propaganda, eğitim yetmediği gibi antisemitin serbest iradesini kanun yasaklarıyla etkilemeye kalkmakta yetmez. Antisemitin seçimini değiştirmek için o kendi kendine belirleme şansını kökten değiştirmek gerekir.”(Sartre, 2008, s 119) Bunu yapmak demek iradesini yok etmek demek değildir. Sartre'a göre anti –semit bunu yine kendi iradesiyle seçmiştir. Politikacı belirlemiş olmaz. İdeolojilerin ortaya çıkışında bireysel ve toplumsal faktörler etkili olmakla birlikte eğitiminde bunları ortaya çıkaran ve aynı zamanda azaltılmasında rol oynayan etkisi olabilir.

Ahlak ve eğitim.

Ahlak, genel anlamıyla bireylerin davranışlarını ifade eden kavram olmakla birlikte toplumda uyulması olumlu karşılanan kurallara da denk gelir. İnsanların, eylemlerinde iyi ve kötü arasında vicdanıyla karar verebilmesi, bu kararları verirken niyet, özgürlük ve sonrasında oluşan sorumluluk, erdemli eylem gibi kavramlarla birlikte açıklanır. Ahlak: “Bir toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla geliştirilmiş olan kural, ilke ve değerler bütünüdür.”(Cevizci, 2011, s.16) Toplumlarda bireylerin yapması gereken birtakım davranışlar vardır. Eğitim, bu davranışların bireylere kazandırılması ve bireylerin yönlendirilmesi için bir araçtır. Eğitim sistemleri düzenlenirken, toplumların genel yapısına ve değerlerine uygunluk göz önünde bulundurulur. Toplumsal ahlak değerlerinin bireylere kazandırılması için eğitimden yararlanılır. Ahlak etikten farklı bir kavramdır. “Ahlak, bir toplumun töreleşmiş, geleneksel hale gelmiş yaşam şeklidir. Etik ise, doğru ve yanlış davranışlara ait bir kuramdır. Ahlak ise bu etik ilkelerin pratiğinin yapılmasıdır.”(Cevizci, 2011, s.16) Etik, olması gereken ilkeler sorgulanır, değerlerle ilgili boyutu ele alınır. Bu bağlamda etik : “Uzlaşım olarak değeri konu edinen, içeriğinde insanın değer biçici deneyimi, hayata anlam katan her şey bulunan düşünce tarzı, ahlaki ilkeler teorisi veya felsefe disiplini olarak tanımlanabilir.” (Cevizci, 2002, s.1) Bununla birlikte;

Bir toplum düzeni içinde başkalarıyla bir arada var olan bir birey olarak insan, ahlaki hayatı şahsen yaşar, içinde bulunduğu toplumun ahlaki ilke ve değerlerini eylemleriyle cisimleştirir. Fakat o bununla da yetinmeyip taşıyıcısı olmaya veya hayata geçirmeye çalıştığı değerlerin anlamı üzerinde düşünmeye başladığı, kullandığı ahlaki kavramların gerçekte ne olduklarını ve ne anlam ifade ettiklerini araştırmaya; ahlaklılığının unsurlarını tartışmaya ve bu ve benzeri konularda düşündüğü ve hissettiği şeyleri dile getirmeye, başkalarına aktarmaya başladığında, normal ahlaklılık düzeyini aşmış, etik yoluna girmiş olur(Cevizci, 2002, s. 4).

Böylece felsefede, ahlakın sorgulanması ile ilgili olarak etik adı verilen alan doğmuştur. Filozofların çoğu ahlaksal olan eylemin nasıl olduğu ve bu eylemin evrensel olup olmadığı üzerine düşünmüştür. İnsanın eylemde bulunurken özgür olup olmadığı ile ilgili görüşlerle birlikte, davranışta niyetin önemine de değinilmiştir. Bu bağlamda varoluş felsefesinde özgürlük temelli bir sorgulamaya gidilmiştir. Bu felsefesinin kökenine bakılacak olursa, varoluşçuluk, kaybolmuşluk içerisindeki insanın kendisini bulma serüvenini dile getiriyordu. Ahlak açısından, bu felsefenin, özellikle Jean Paul Sartre’ın üzerinde önemle durduğu kavram ‘özgürlük’ ve hemen ardından gelen ‘sorumluluk’ kavramlarıdır.

Sartre, *Özgürlük Yolları*’nda, an içinde yaşayan ve bencil bir istençle bağımsızlığını bulan yapayalnız insan dile getirilmiştir. Bu insan Tarih’in dışına düşmüş olduğunun farkındadır ve kaçınılmaz ama ezici bir ahlaksal başarısızlık gibi duymaktadır. Sartre, kişinin değerini, insansal bağlantıların

karmaşıklığını sabırlı bir biçimde inceleyerek değil, kişinin acı, yenilgi ve yıkılış gibi yaşantılarını göz önünde tutarak ortaya çıkarmıştır (Murdoch, 1981, s. 91).

Savaş döneminin de etkisiyle, tehdit altında olan özgürlüğün, bireye yeniden kazandırılmasının mücadelesini veren ‘Varoluş Felsefesi’ , bireyi, belirlenmemiş bir özle dünyaya atılmış varlık olarak kabul eder. Ancak bu varlık, Sartre’ a göre, irade sahibi olan kendisi için varlıktır. Böylece Sartre da diğer varoluşçular gibi insandan yola çıkar. Sartre, döneminin önemli bir ahlak öğreticisidir. Eserlerinde ahlak ve kavramlarını sıkça kullanmıştır. *Bulantı* adlı eserinde Roquentin’in içine düştüğü şüphe ve ahlaki sorgulamalarda açıkça görülür. Şöyle ki, “Roquentin, akla dayanan bilgi’nin ve ahlaksal kesinliğin olduğundan emin değildir. Düşünce sürecini, ahlak kurallarını tek tek inceler ve yaptığı incelemenin vardığı olumsuz sonuçları kabul eder.” (Murdoch, 1981, s. 20) Evrensel-nesnel doğruların insanı çevreleyerek onu kendi özünden uzaklaştırdığı bir dönemde, varoluş felsefesi, insanın kendisini bulması için, bu evrensel ahlak yasalarının ve aklın yeterli olmadığını savunmuştur. Çünkü bunlara göre etik, öznel-dir- bireyseldir. Nitekim bir varoluşçu filozof olarak Sartre;

Sıradan insan ilişkilerinin karmaşıklığını, bu dünyanın ahlaksal erdemlerini görmezden gelir. Nitekim Orestes Sinekler’de şöyle der: (insan hayatı umutsuzluğun öte yanından başlar.) Sartre’a göre gerçek, insan hayatı köklü bir düşünmenin sonucu olarak ortaya çıkan ve dünyayı açığa –vuran(yani alışkanlıkların ve normal yaşayışın maskesini düşüren) bir yaşantı ile başlayabilir. Bu olmadıkça, yani insan, çevresindeki sahte değerlerin maskesini düşüren bir düşünce ve yaşantıya ulaşmadıkça, her şey (kötü- niyet)den ibarettir (Murdoch, 1981, S.40).

Sartre felsefesinde öznenin sadece bilen birey değil, ahlaki olarak var olan birey olduğu görülür. Bu görüşe göre birey, nesnel ilkeleri bilmekle ahlaki bir varlık olamaz. Onu ahlaki kılan nokta, özgürlük ve özgür iradeyle yaptığı seçimlerin sonucunda üstlendiği sorumluluktur. Kaygı, korku, kaybolmuşluk vb kavramlarla hatırladığımız varoluş felsefesinin önemi, insanı irade sahibi olarak tanımlamasıdır. Asıl olan değer ise, insanın iradesiyle yaptığı seçimli eylemlerdir. Sartre’a göre;

Bir çağın bütün kararları salt bir özgürlükle olursa da, yine de belli çizgilerle uyuşurlar, buna karşılık başka çizgilerde de ayrılırlar. Uyuşan çizgilere her çağda doğruluk denir, birbirinden ayrılanlara da yanlış denir. Öyleyse doğru, bir çağda yerleşik olan görüşlerle uyuşan şeydir. Çağla birlikte o doğruluk da sona erer; çünkü yeni dönemler, yeni çağlar, yeni doğrular yaratır, bugünün doğruları yarının yanlışlarıdır. Bundan dolayı bağlanmak zorunda olduğumuz hiçbir gelenek yoktur(Akarsu, 2014, s.233).

Sartre, doğrularla birlikte ahlak yasalarının da öncesiz- sonrasız olamayacağını ifade eder. Ona göre, değişmez olan tek şey, özgürlüktür. İnsan, özgür olmak uğruna, özgürlüğü seçer. Özgürce yapılan her şey ahlaka uygun olur. Bu noktada suç olarak

değerlendirilebilecek tek şey ise pişmanlıktır. Yaptığı eylemden pişmanlık hisseden bir birey, kendi özüne ihanet etmiş olur.“Annesini öldüren Orestes’in davranışı ahlaka aykırı değildir; ancak Elektra’nın pişmanlığı ahlaka aykırıdır. Öyleyse insanları suçlarından değil, pişmanlıklarından kurtarmak gerekir.” (Akarsu, 2014, s.234)

Öte yandan Sartre, bireyin topluma katılışına değil, bireyin bilincine odaklanmıştır. Onun düşünce yapısında, akılsal temele dayanan fark ediş ile kişinin topluma katılması arasında ters bir orantı vardır. Sartre’ın kahramanları düşünmeye başladıkça, yaşadıkları toplumdan uzaklaşırlar. Toplumsal açıdan rahat olarak betimlediği insanlar, düşünceden yoksun olduklarını söylediği ve dolaylı olarak suçladığı burjuvalardır (Murdoch, 1981, s.43). İnsanda, varoluşun özden önce gelmesi ve insanın hiçbir Tanrısal güç ya da ilke tarafından belirlenmemiş olduğunu kabul eden Sartre açısından, ahlak bireyde sonradan oluşan bir değerdir.

‘Düşünümsel bilinç, ahlaksal bilinçtir.’ diyen Sartre, bu bilincin ortada bir eksiklik olduğunu açıklar ve bu şekilde bir yokluğun dile gelmesi demek olan değerleri insana duyurmuş olur. Ancak Sartre’ın roman kahramanlarının düşünümüleri bomboş ve çıplak bırakan bir düşünmedir. Sartre’ın kahramanı, ne Marsçıların toplumsal yanı ağır basan kahramanı ne de yaptığı kişisel mücadelenin önemine ve gerçekliğine inanan Romantiklerin kahramanıdır. Çünkü Sartre – ben- i daima gerçek olmayan bir şey olarak görür. Gerçek birey, dıştan görülen, kopkoyu, sinsi, anlaşılmaz ve indirgenmez bir şeydir (Murdoch, 1981, s. 89).

Bu bağlamda Sartre’a göre: “Ahlaksal düşünüm, düşünümsüz bir durum yerine, istence dayanan bir eylem durumu seçmekten başka bir şey değildir.” (Murdoch, 1981, s. 105) Öte yandan Sartre, varoluşçuluk, hümanizmadır, isimli konferansında, varoluşçu ahlakın daha doğrusu özgürlük ahlakının nasıl oluştuğuna yönelik önemli noktalara değinerek, varoluşçuluğu bir hümanizma olarak nitelendirmiştir. “Sartre’ın hümanizmi ‘insani özelliğin dünyası’ dışında başka bir evren olmadığını, hepimizin kendimizi keşfedecek ve hayatımızı değiştirecek gizli güce sahip olduğumuzu ve ahlaki değerler, bireyler tarafından yaratılsa da diğer tüm insanlara karşı sorumluluğumuz olduğunu söyler.” (Jones, 2017, s.7) Bu bağlamda konu eğitim açısından yorumlanacak olursa eğitim ortamında ki her öğrenci irade sahibi bir bireydir. İradesiyle yaptığı seçimlerden ise sorumludur. Bu sorumluluk bireysel olmaktan çıkıp gruba doğru yayılan bir sorumluluk olacaktır. Çünkü bireyin, başkalarıyla çatışması o kişinin birey olmasına katkı sağlar. Sartre’a göre: “insan, ahlakını kendi seçer. İnsan kendi kendini kurar. Önceden kurulmuş, tamamlanmış, sona ermiş değildir. Ahlakını seçerken kendini de kurmuş olur. Üstelik bir ahlak seçmeden de edemez. Koşulların ağır baskısı, ister istemez bir ahlak seçmek zorunda bırakır onu.” (Sartre, 2017, s. 66) Sartre, hümanizmasında insanı en önemli varlık kabul ederek, aslında her insana ayrı bir dünya kurma olanağı sağlar.

Her insan, seçimleriyle ayrı dünya olur. İnsan, evrendeki hiçbir değere uymak zorunda değildir. Onun mahkûm edildiği tek şey, özgürlüktür. Yani, biz, toplum, din ya da felsefe tarafından önceden belirlenmiş etik ilkelerine uymak zorunda değiliz. Aslında gerçek varoluş için, kendi eylemlerimizle ahlaki değerler icat etmemiz gerekir (Jones, 2017, s.7). Sartre özgürlük ahlakının oluşumunda, tüm aproilerireddeder. Ahlak, bireyin sonradan inşa ettiği değerdir. Birey, seçimler yapar. Seçim yaparken her bireyden bu şekilde davranmasını bekleriz diyerek Kantçı bir görüş sergiler (Jones, , 2017, ss.7-8). “Seçim yaparken yaptığımız seçimi evrenselleştirmekten ve herkesin bizim gibi davranmasını dilemekten başka çaremiz yoktur. Eylemlerimiz, insanlığın görmek istediğimiz halinin resmini çizer. Her seçimimizde bu resim beraberinde büyük bir sorumluluk yükü getirir.”(Jones, 2017, ss. 7-8) Sartre’ın özgürlük ahlakının temelinde bireyin özgürlüğünün başkalarının özgürlüğüne bağlı olduğu görüşü yatar. Nitekim bu konuda Sartre: “Özgürlüğü isteyince, onun tümüyle başkalarının özgürlüğüne, başkalarının özgürlüğününse bizimkine bağlı olduğunu anlarız. Başkalarının özgürlüğünü gözetmezsem kendi özgürlüğümü de gözetemem.”(Sartre, 2017, s. 68-69) diyerek, özgürlüğün, başkalarına olan bağlılığına da dikkat çeker. Sartre, geçmiş değerleri yok sayarken ahlakın bir alanı olan geleneklere de karşı çıkar. Toplumlarda bireyler geleneklerce önceden tanımlanır ve gelenekler bireyin o şekilde davranmasını ister. Bunun dışında eylemlerve bireyin aldığı kararlar birtakım dini, siyasi, ideolojik sebeplerle engellenir. Böylece insanın özü önceden geleneklere bağlanmaya çalışılır. Oysaki Sartre insanın bu değerlerden koparılmasını ve bir an önce kendine gelmesini ister (Doğaner, 2017, s.19).

Sartre’ın özgürlük ahlakının eğitimde yorumlanması noktasında, öğrencinin kendini seçerken aynı zamanda başkasını da seçmiş olacağından bahsedilebilir. Özellikle Sartre’ın da değindiği gibi içerisinde bulunan koşulların bireyi bir ahlak seçimine itmesi, öğrencinin yaşamı için seçeceği ahlaki değerlerin başkasını da etkileyeceğini bilmek gerekir. Çünkü yaşam içerisinde yapacağı bir eylem, diğer bireyleri de kapsayacaktır. Eylemi etkileyen şey ise, geçmiş yaşantı, çevre ya da akıldan ziyade bireyin kendi duygusal dürtüleridir. Bu konuda Sartre’ın yaşadığı şu olayla konuyu özetlememiz mümkündür. Birgün bir öğrencisi Sartre’a gelerek annesiyle arasında geçen bir olayı anlatır. Öğrencinin abisi 1940 yılında Alman saldırısında ölünce, öğrenci onun intikamını alma duygusuna kapılır. Annesinin de ondan başka dayanacak kimsesi kalmamıştır. Önünde iki yol vardır; birincisi annesi ile kalmak, ikincisi de orduya katılarak savaşmak ve abisinin intikamını almaktır. Annesiyle kalırsa savaştan kaçmış olacaktır. Ama orduya katılır vesavaştta ölürse annesinin başka kimsesi kalmayacaktır. Öğrencinin burada yapması gereken bir seçim vardır. Öğrencinin önündeki yollardan biri bireysel sevgi, diğer ise daha geniş etkisi olan kuşkulu ahlaktır. Bunlardan ilki somut ve aracısızdır, ikincisi ise soyut ve belkide başarısız olacağı eylemdir. Onun bu

seçimini etkileyen şey nedir? Seçimi etkileyen şey hiçbir ahlak öğretisi ya da din olamaz. Sartre'a göre bu seçimi sağlayan şey, içgüdüselidir. Birey, böyle bir durumda içgüdülerine göre eylemde bulunur. Ve öğrencisi de o şekilde yapmıştır (Sartre, 2017, ss. 48-49).

Böylece Sartre için özgürlük ahlakı, eğitim açısından değerlendirildiğinde, bu ahlakın kazandırılmasında herhangi bir öğretinin etkisinin olmadığı görülür. Ahlakın, öğrenciye verilmesinde bir hedef etkili olamaz. Öğretimde her öğrenci bir birey kabul edildiği için, her bireyin kendi iradesiyle yaptığı seçimlerin diğerlerini de etkileyeceği, öğrenciye sezdirilebilir. Bu şekilde ahlak eğitiminde öğrencinin, özgür bilinç olduğunun farkına vardırılması sağlanabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tartışma ve Sonuç

Jean Paul Sartre, varoluş felsefesinin önemli düşünürlerindendir. Felsefesinde kullandığı kavramlarla, hem kendi dönemini hem de kendisinden sonraki dönemleri etkilemiştir. Sartre'ın felsefesinde önem arz eden kavram ve düşüncelerin oluşmasında şüphesiz ki yaşadığı dönemin etkisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında insanlığın yaşadığı sorunlar, bireyin toplum içerisinde öznelliğini yitirip, kendi özüne yabancılaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde bireyin sesi olmak için ortaya çıkan varoluşçuluk akımı, Sartre ve diğer varoluşçu düşünürler ile geniş çevrelere yayılmıştır. Sartre, savaşın etkisiyle kendi yaşantısında da değişimler olduğunu, savaşın yaşamını ikiye ayırdığını dile getirmiştir. Özellikle savaşın devam ettiği yıllarda Yahudilere karşı tutumlar nedeniyle sol görüşe yakınlaşan Sartre, eserlerinde dönemin politik görüşleriyle birlikte eğitim sistemlerini de eleştirmiştir. İnsanın öznelğine odaklanarak, varoluşçuluğu bir hümanizma olarak nitelendirmiştir.

İnsan anlayışında kökten bir öznelciliği savunan Sartre, insanın yaptığı seçimlerde özgür olduğunu belirtir. İnsan, diğer varlıklardan ayrı olarak kendi özünü oluşturmakla yükümlüdür. Kendi özünü oluşturması onun varoluşsal bir süreçtir. Bu süreçte insan, seçimlerinden aynı zamanda sorumlu olan varlıktır. Kendisini seçerken aynı zamanda başkalarını da seçer. Sartre, insanı irade ve özgürlük sahibi varlık olarak tanımlar. İnsanda varoluşun, özden önce geldiğini iddia ederek insan dışındaki tüm varlıkların belirlenmiş bir özü olduğunu söyleyerek bu varlıklara kendinde varlık ismini verir. Kendinde varlık, özgürlükten yoksundur. Belirlenmiş bir özü olması, onların yaratıldıkları anlamına da gelmez. İnsan ise özgürdür. Varoluş ise bitmişlik tamamlanmışlık demek değildir. Sürekli devam eden bir oluşumdur. İnsan, kendisi için varlık olma sürecinde hiçlikten başlayarak varlığa doğru gider.

Modern çağla birlikte insana bakış açısının değişmesiyle, geleneksel eğitim uygulamaları yetersiz kalmıştır. Yeniden yapılandırmacılıkla birlikte varoluşçu eğitim anlayışı ön plana çıkmıştır. Bu eğitim anlayışında öğrenci artık bilgiyi pasif bir şekilde alan taraf olmaktan çıkmış ve bilginin aktif yaratıcısı ve uygulayıcısı olmuştur. Varoluşçu eğitim ile birlikte öğrenci, öğrenme ortamında özgür bırakılarak, kendi öğrenme hızına uygun bir öğrenme şekli belirlemiştir. Sartre'ın özgürlüğüyle ilişkilendirildiğinde, bir öze sahip olmayan

insanın kendi özünü oluşturmada eğitime bir yol açılabilir. Okul, bireyin özünü oluşturmada uygun bir ortam olarak kurulmalıdır.

Eğitim, aynı zamanda kültürü bireylere aktaran bir süreçtir. Sartre, eğitimin kültür aktarıcısı olmasını da eleştirir. Çünkü ona göre var olan değerleri bireylere aktarmaya çalışmak, insanın özgürlüğü önünde bir engeldir. Ayrıca geçmiş değerleri bireylere aktarmak anlamsızdır. Çünkü bu değerler artık çağın ihtiyaçlarına uymamaktadır. Eski bilgiler, bugünün dünyasında bireyin yönünü bulmasında yetersiz kalmaktadır. Sartre, yaşadığı dönemin eğitim sistemlerine, sadece belirli ideolojileri bireylere aşılayan bir araç olduğunu söyleyerek karşı çıkar. Sartre, eserlerinde özellikle ahlak kavramına da değinir. Evrensel ahlak değerlerinin de insanı kendi özünden uzaklaştırdığını belirtir ve ahlak kurallarını da eleştirir. Ona göre insanın gerçek yaşamı bu var olan kurallara karşı çıkmasıyla mümkün olacaktır.

Dünyada hızla değişen teknoloji, farklılaşan yaşam koşulları, kültüre yansıdığı gibi, eğitimde de yeni bir yönelimi doğurmuştur. Eğitimin sadece okulda değil, yaşamın her alanına yayılması, eğitim için yeni bir sistemi zorunlu kılmıştır. Eğitimin temel dayanağı olan insan, değişen ve gelişen dünyada artık eski konumundan çıkmıştır. İnsan, özgür ve irade sahibi bir varlık olarak ne öğreneceğini kendi belirlemeye başlamıştır. Yeni eğitimde insan, daha çok ahlaki olarak bazı değerlere yönelmiştir. Öğretim yöntemlerinin geçmişte uygulanmış – şuan uygulanan- gelecekte uygulanması planlanan- tüm yönleriyle etkili olamadığı ve olamayacağı tahmin edilebilir bir durumdur. Değişen bu dünyada bireyi en mutlu edecek ve onu içinde yaşadığı ortama uydurabilecek bir eğitim ideali oluşturulabilir. Bu idealde öğretmen – öğrenci, eğitim disiplini ve yöntemi, özellikle varoluşçu felsefenin ve Sartre’ın öğretilerinin izinde düzenlenebilir.

Günümüz eğitim anlayışları gözden geçirildiğinde ortak noktanın ‘bireyselleşmiş eğitim sistemi’ olduğu görülmektedir. Fakat detaya inildiğinde toplumların henüz, kendini yönetebilen bireysel modele uyacak yeterli bilinç düzeyine ulaşmamış olduğu göz ardı edilemez. Eğitimde, Sartre’ın görüşlerine dayanarak, öğrenci ne öğreneceğini kendisi seçebilmeli ve bu seçim ilköğretim dönemi sonrasına bırakılmalıdır. Çünkü ilköğretim öğrencisi, henüz seçim yapabilecek iradi düzeye ulaşmamıştır. Bu dönem hem zihinsel hem ahlaki gelişim açısından, henüz istenilen boyutta değildir. Piaget bu dönemi zihinsel gelişim açısından, somut işlemler dönemi(7-11 yaş) olarak tanımlarken; Kohlberg, ahlak gelişimi açısından gelenek öncesi dönem olarak belirler. Sartre ise çocuğu tamamen dışarıda tutar. Yani soyut kavramları algılayabileceği, aslında Sartre’ın bahsettiği iradi varlık aşamasına ulaşabileceği noktada seçimlere yönlendirilebilir. İlköğretim oyun odaklı ve birtakım temel kavramların verilmesine yönelik olarak düzenlenebilir. Bireyin kendi ile ilgili fikir sahibi

olacağı döneme gelmeden öncesini kapsayan ilköğretim aşamasında bireyin kendini tanımasına yönelik, derinliği olmayan çeşitli alanlarda yetiştirilmesi önerilebilir. Eğitim yolculuğunda, özellikle birey Sartre'ın görüşlerine dayanarak, aile ve çevreyi memnun etme, maddi zorluklar, geçmiş yaşantılar ve gelecek gibi kaygıların etkisinde kalmadan karar alıp, sorumlu tutulabilir. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki dünya koşulları gereği birey, devletlerin ve milletlerin gelişmişliğini de belirleyen bu bütünün bir parçası olarak, birtakım standartlara ulaşabilmelidir. Eğitim, yaşamın her alanında olmakla birlikte, okul içerisinde bir plan dâhilinde, varoluşçu ölçülerde yeniden düzenlenebilir. Yaparak yaşayarak öğrenme ilkesine göre, kendi yaşantılarıyla bu öğrenme sürecini geliştirebilir. Günümüz eğitim sistemleri ile Sartre felsefesi kıyaslandığında, özellikle eğitimin zorunlu olması, Sartre felsefesine aykırıdır. Seçimler yapabilmek için, öğrenci özgür bırakılmalıdır. Eğitim, Sartre'ın görüşlerine uygun olarak, gönüllü olmalıdır. Yani öğrenci, seçerek gelmelidir. Eğitim almayı seçen bireyin öğrendikleriyle, eğitime zorlanan bireyin öğrendikleri arasında büyük bir farklılık olacaktır. Seçerek yapılan eylem, devamında sorumluluğu da getireceğinden, davranışta değişiklik gösterecektir. Ancak, zorla yapılan eylem öğrenilmiş kabul edilemeyecektir. Sartre'ın bireysel varoluşu ile özünü belirleyen insanı, günümüz için düşünüldüğünde evrensel değerlerin dışında tutulamaz. Birey, toplumun gelişimine de yön veren bir parça olduğuna göre, kendini geliştirmede büyük bir kararlılıkla yola devam etmelidir. Seçimler yaparken bunun sorumluluğu bilincini kazanabilmelidir.

Eğitim dinamik bir yapıya sahip olmalıdır. Bu durum Sartre'ın varoluşçu eğitimi için de geçerli olmalıdır. Yani bir oluşum içerisinde kendini sürekli yenileyen, değişen dünyanın gelişen bireyini yetiştirebilecek bir içeriğe sahip olmalıdır. Günümüzde teknolojiden bağımsız bir eğitim sistemi tasarlamak mümkün gözükmemektedir. Bilgiye ulaşmanın tek tuşla yapılabildiği dijital ortamları kullanma yaşının okulöncesi döneme kadar indiği bir dönemde, öğrencileri hazır, ezberlenmesi gereken monoton bilgi yığınları içine itmek ve bu görevi başlarında bir bekçi edasıyla duran öğretmene yüklemek doğru bir eğitim yaklaşımı olmaz. Burada ihmal edilenler, bireyin yaratıcı zihin yapısı ve hayal gücü, toplumla ergen arasında kurulan köprüdür. Eksiklikleri olmakla birlikte çağa en uygun sistem yapılandırmacı sistemdir. Ve bu sistemin varoluşçu karaktere sahip olması, hem Sartrecı bir anlayış yaratacak hem de yaşamın her alanında eğitimi öngörecektir.

Eğitimin zorunlu olması demek, zaten 'zorunlu' ifadesinin, gerçek öğrenmeye aykırı olduğunu göstermektedir. Zorla yaptırılan hiçbir eylemde, davranış tam olarak kazandırılmaz. Eğitim- öğretim, bireyin kendi iradesiyle yapacağı bir seçim olduğu zaman, alacağı sorumluluklar için de bir ön basamak olacaktır.

Öneriler

- 1) Sartre'a göre sadece insanda, varoluş, özden öncedir. Öyleyse öğretmen, insanın(öğrencinin) özünü oluşturmalarını desteklemelidir.
- 2) Öğrenciye özünü oluşturmaları ve kendini gerçekleştirme için ortam sunulmalıdır.
- 3) Yeniliklere açık, samimi iletişim yeteneğine sahip olmalıdır.
- 4) Her bireyin tek ve farklı olduğunu kabul ederek, farklılıklara saygı duymalıdır. Eğitimde bireysel farklılıklara odaklanmalıdır.
- 5) Belirlenen müfredata körü körüne bağlı olmamalıdır. Bu konuda esnek bir yaklaşım takip edilmelidir.
- 6) Öğrencinin eksik yönlerine değil, güçlü ve geliştirilebilir yönlerine odaklanmalıdır.
- 7) Öğrencinin sorumluluk duygusunu ve yaratıcı becerilerini geliştirici etkinliklere yer verilmelidir.
- 8) Eğitim ortamı, bireyin özgür seçimlerinden oluşmalı, öğrencinin en çok zaman geçirdiği sınıf ortamlarını kendi istediği şekilde düzenlemesine imkân sağlanmalıdır.
- 9) Eğitimde insanı merkeze alınmalı ve öğrenci özgür bir birey olmaya yönlendirilmelidir. Bu anlamda felsefe eğitimine yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (2014). *Çağdaş felsefe* İstanbul: İnkılâp.
- Arslan, A. (2002). *Felsefeye giriş* (7.Baskı). Ankara: Vadi.
- Bakır, K. (2019). *Eğitim felsefesi* (1.Baskı). Ankara: Pegem.
- Bakır, K.(2016). *Naturalist eğitim* (1.Baskı). Ankara: Pegem.
- Bozkurt, A. (2012). *Varlık tutulması* (1.Baskı). İstanbul: Ayrıntı
- Bozkurt, N. (2004). *20.yüzyıl düşünce akımları yorumlar ve eleştiriler* (2.Baskı). İstanbul: Morpa.
- Büyükdüvenci, S. (2001). *Varoluşçuluk ve eğitim* (2. Basım). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Büyüköztürk, Ş.,Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., &Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. Baskı). Ankara: Pegem.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe giriş* (1.Baskı). İstanbul: Paradigma.
- Cevizci, A.(2011). *Felsefe sözlüğü* (1.Baskı). İstanbul: Say.
- Cevizci, A.(2012). *Eğitim felsefesi* (2.Baskı). İstanbul:Say
- Çelebi, V. (2014). Jean Paul Sartre’ın varoluşçuluk düşüncesi. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 4 (2), 63-77.
- Çüçen, A. (2001). *Bilgi felsefesi* (1.Basım). Bursa:Say.
- Detmer, D. (2005). Sartre on freedomandeducation.InA.van den Hoven& A.Leak (edt), *Sartre Today: A CentenaryCelebration*(pp.78-90). New York: Berghahn.
- Doğaner, U. (2017). Geleneklere veda ya da züppenin anane ile kavgası. *Düşünbil Dergisi*, 59, 18-21.
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (4. baskı). Ankara: Anı.
- Frolov, I. (1997). *Felsefe sözlüğü* (A.Çalışlar, çev.), (2.Basım). İstanbul: cem.
- Gökberk, M. (2003). *Felsefe tarihi* (14. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Günay, M. (2010). *Felsefe tarihinde insan sorunu* (3. Baskı). Adana: Karahan.
- Gürsoy, K. (1987). *Jean Paul Sartre ateizminin doğurduğu problemler* (2. Baskı). Ankara: Akçağ.
- Jones, G. (2017). Sartre’ın varoluşçuluğu ve hümanizm ilişkisi ile bireysel özgürlük ve ahlak meselesi (B.İçdem, çev.). *Düşünbil Dergisi*, 59(1), 6-10.
- Kant, I. (2005). *Pedagoji üzerine* (M. Rahmi, çev.), (2. baskı). İstanbul: Yeni zamanlar.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi.*Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-88.
- Kılıç, D. (2018). *Eğitime giriş* (4. Basım). Ankara: Nobel Akademi.
- Locke, J. (2004). *Eğitim üzerine düşünceler* (H.Zengin, çev.). (2.Baskı). İstanbul:Morpa.
- Mengüşoğlu, T.(1997).*Felsefeye giriş* (6. Basım). İstanbul: İnkılâp.
- Murdoch, İ. (1981). *Sartre’ın yazarlığı ve eserleri* (S. Hilav, çev.). (2. Baskı). İstanbul: Yazko.
- Platon (2002). *Devlet* (N.Akbıyık& S. Taşçı, çev.). İstanbul: Metropol.

- Rousseau, J.J. (2003). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı ve temelleri üzerine* (H.Zengin, çev.). (1.Baskı). İstanbul: Morpa.
- Sarıalioğlu, K. (2013). *Sartre felsefeye adanmış bir yaşam* (1.Baskı). İstanbul: Omnia.
- Sartre, J. P. (1998). *Özgür olmak* (E.T. Eliçin, çev.). (3. Baskı). İstanbul: İkinci Matbaası.
- Sartre, J.P. (1963). *Çağımızın gerçekleri*(S.Eyüboğlu&V. Günyol, çev.). (1. Baskı). İstanbul: Çan.
- Sartre, J.P. (1965).*Kirli eller* (S.Tiryakioğlu, çev.) .1152. Sayı, İstanbul: Varlık.
- Sartre, J.P. (1981). *Yöntem araştırmaları diyalektik aklın eleştirisi* (S.R.Kırkoğlu, çev.). (I. Baskı), İstanbul: Yazko.
- Sartre, J.P. (2006a). *İmgelem* (A. Tümertekin, çev.) (2.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Sartre, J.P. (2006b). *Tuhaf savaşın güncesi* (Z. İlkelen, çev.). (1.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Sartre, J.P. (2008). *Yahudi düşmanı* (E.T. Eliçin, çev.) .(1.Basım). İstanbul: Salyangoz.
- Sartre, J.P. (2010). *Aydınlar üzerine* (A. Bora, çev.) . (3. Baskı). İstanbul: Can.
- Sartre, J.P. (2012). *Özgürlük yolları II yaşanmayan zaman* (G.Devrim, çev.). (5.Baskı). İstanbul: Can.
- Sartre, J.P.(2015a). *Duvar* (E.Canberk, çev.). (12. Baskı). İstanbul: Can.
- Sartre, J.P.(2015b). *Sözcükler* (S.Hilav, çev.). (10.Baskı). İstanbul:Can.
- Sartre, J.P. (2015c). *Özgürlük yolları I akıl çağı* (G. Devrim, çev.). (12.Baskı). İstanbul: Can.
- Sartre, J.P. (2015d). *Öznellik nedir?* (İ.M. Uysal, çev.). (1. Basım). İstanbul: Can.
- Sartre, j.P. (2016a). *Bulantı* (S.Hilav, çev.). (30. Baskı). İstanbul: Can.
- Sartre, J.P. (2016b). *Özgürlük yolları III yıkılış* (G. Devrim, çev.). (7.Baskı). İstanbul: Can.
- Sartre, J.P.(1985) *Sinekler* (T.Yücel, çev.). (1. Baskı). Ankara:Kuzey.
- Sartre, J.P.(2004). *Sartre Sartre'ı anlatıyor* (T. Ilgaz, çev.) .(4. Baskı). İstanbul: YKY.
- Sartre,J.P.(2014). *Varlık ve hiçlik* (T.Ilgaz ve G.Çankaya, çev.). (6.Basım). İstanbul:İthaki
- Sartre, J.P.(2017). *Varoluşçuluk* (A.Bezirgi, çev.). (27. Baskı). İstanbul: Say.
- Scheller, M. (1998).*İnsanın kosmostaki yeri* (H.Tepe, çev.) .(1. Baskı). Ankara: Ayraç.
- Senemoğlu, N.(2007). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya* (Yeni Basım). Ankara: Gönül.
- Seyidoğlu, H.(1995). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı* (6. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Sönmez, V. (2017). *Eğitim felsefesi* (14.Baskı). Ankara: Anı.
- Tansel, A. (2006). *Jean Paul Sartre'ın felsefesinde "Özgürlük, Sorumluluk ve Yabancılaşma" Kavramları* (Yüksek lisans Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal tez merkezinden edinilmiştir. (Tez No. 191255).
- Topçu, N. (2006). *Varoluş felsefesi hareket felsefesi*(2. Baskı). İstanbul: Dergah.
- Tozlu, N. (2012). *Eğitim felsefesi* İzmir: Tibyan
- Turgut, İ.(1991). *Eğitim üzerine felsefi bir deneme*. (4. Baskı). İzmir: Bilgehan
- Türk, H.B. (2010). *İdeoloji, siyaset içinde* (11. baskı). İstanbul: Opus.

Yıldırım, A. &Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*(2. baskı),Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Nursel KURAN, 1985 yılında Erzurum’da doğdu. İlköğretimini Erzurum Mimar Sinan İlköğretim Okulu’nda bitirdi. 1999 yılında lise eğitimine Erzurum Mehmet Akif Ersoy Lisesi’nde başladı. Üniversite eğitimini 2008 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Felsefe Grubu Öğretmenliği bölümünde tamamladı. 2010 yılında Gaziantep’e atandı. 2011 yılında Kars Selim ilçesine, 2014 yılında Erzurum’a tayin oldu. Şuan Erzurum Şehit Hasan Yılmaz Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi Fen ve Sosyal Bilimler Proje Okulu’nda Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

